

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİMDALI

**İNSAN HAKLARININ ULUSLARARASI DÜZEYDE
KORUNMASI VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SİSTEMİ**

Mustafa Burak ÇELEBİ

094228002002

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ACAR

Konya – 2012

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİMDALI**

**İNSAN HAKLARININ ULUSLARARASI DÜZEYDE
KORUNMASI VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SİSTEMİ**

Mustafa Burak ÇELEBİ

094228002002

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ACAR**

Konya – 2012

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Mustafa Burak ÇELEBİ

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

TEZ KABUL FORMU

Mustafa Burak ÇELEBİ tarafından hazırlanan “İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması ve Birleşmiş Milletler Sistemi” başlıklı bu çalışma/...../..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Üye

Üye

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın hazırlanması ve hayata geçirilmesi konusunda benden değerli yardımlarını esirgemeyen başta danışman hocam Sayın Prof. Dr. Ali ACAR olmak üzere Sayın Prof. Dr. Önder KUTLU ve Sayın Doç. Dr. Ali ŞAHİN hocalarıma; insan haklarına ilgi duymamı ve bu alana yönelmemi sağlayan Necmettin ERBAKAN Üniversitesi Rektör Yardımcısı Sayın Prof. Dr. Birol AKGÜN hocama; tez çalışmam sırasında yaşamış olduğum bazı sıkıntılı süreçlerde benden hem maddi, hem de manevi önemli yardımlarını esirgemeyen canımdan çok sevdiğim AİLEME, yurt dışında eğitim hayatını sürdürmesi dolayısıyla çok uzaklarda bulunmuş olsa da, verdiği manevi destekle beni bu süreçte hiçbir zaman yalnız bırakmayan kıymetli arkadaşım Gökmen DURMUŞ'a ve bu çalışmanın aslında göze görünmeyen fakat en önemli boyutunu oluşturan şekil şartlarının oluşturulması ve hazırlanması konusunda çok değerli zamanlarını en önemli işlerinin arasında bile bana ayırma zahmetini gösteren Arş. Gör. Yasin TAŞPINAR arkadaşşıma çok teşekkür ederim.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mustafa Burak ÇELEBİ	Numarası	094228002002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı		
	Danışman	Prof. Dr. Ali ACAR		
Tezin Adı		İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması ve Birleşmiş Milletler Sistemi		

ÖZET

İnsan hakları, kişinin doğuştan kazanmış olduğu dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez haklardır. Günümüzde demokrasi ile birlikte en çok kullanılan kavram insan haklarıdır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla, insan hakları evrensel bir nitelik kazanmıştır. Birleşmiş Milletler Şartı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile Birleşmiş Milletler'in konularına göre hazırlanmış olduğu uluslararası insan hakları sözleşmeleri, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda evrensel düzeyde etkileri olan çok önemli düzenlemelerdir.

Bu çalışmada ilk olarak, insan hakları kavramının kökeni, tarihi gelişimi ve sınıflandırılması konuları ele alınacak; sonraki bölümde, insan haklarının ulusal ve bölgesel düzeyde korunması konularına yer verilecektir. Son bölümde ise, insan haklarının uluslararası düzeyde korunması bağlamında, Birleşmiş Milletler Örgütü İnsan Hakları Belgeleri ile Uluslararası Ceza Mahkemesi inceleme konusu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hak Kavramı, İnsan Hakları, Koruma Mekanizmaları, Birleşmiş Milletler Sistemi, Uluslararası Ceza Mahkemesi

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mustafa Burak ÇELEBİ	Numarası	094228002002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı		
	Danışman	Prof. Dr. Ali ACAR		
Tezin İngilizce Adı		International Protection of Human Rights and United Nations System		

SUMMARY

Human rights are inviolable, inalienable and indispensable rights of people that are gained from the birth. The most commonly used concept in conjunction with democracy is human rights. After World War II, the human rights are reached to a universal level with the establishment of United Nations. United Nations Charter, Universal Declaration of Human Rights, International Covenant on Civil and Political Rights, International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and international human rights treaties which are prepared by United Nations in accordance with the subjects are significant regulations that have universal impacts in the matter of the protection and development of the human rights.

In this study, firstly origins of human rights, historical development and classification of human rights issues will be discussed; then, protection of human rights issues will be discussed in national and local level. In the final chapter, United Nations Human Rights Instruments and International Criminal Court will be examined within the context of protection of human rights in global perspective.

Keywords: Concept of Rights, Human Rights, Protection Mechanisms, United Nations System, International Criminal Court.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası.....	i
Tez Kabul Formu	ii
Önsöz	iii
Özet	iv
Summary	v
Kısaltmalar ve Simgeler.....	xi
Giriş.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI KAVRAMI, TARİHİ GELİŞİMİ VE SINIFLANDIRILMASI

1. 1. Hak Kavramı.....	4
1. 2. Hak ve Ödev İlişkisi.....	5
1. 3. İnsan Haklarının Tanımı ve Bazı Önemli Kavramlarla İlişkisi.....	6
1. 3. 1. Doğal Hukuk ve İnsan Hakları.....	7
1. 3. 2. Pozitif Hukuk ve İnsan Hakları.....	9
1. 3. 3. Demokrasi ve İnsan Hakları.....	10
1. 3. 4. Devlet ve İnsan Hakları.....	11
1. 3. 5. Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları	12
1. 4. İnsan Haklarının Kaynağı	15
1. 5. İnsan Haklarının Nitelikleri	16
1. 5. 1. Evrensellik	16
1. 5. 2. Doğuştan Kazanılma	17
1. 5. 3. Mutlaklık.....	17
1. 5. 4. Vazgeçilmezlik.....	18
1. 5. 5. Bireysellik	18
1. 5. 6. Çoğunlukla Hürriyet Hakkı Olma	19
1. 5. 7. Temel Hak Olma	19
1. 5. 8. Devlete Karşı Olma.....	19
1. 6. İnsan Haklarının Tarihi Gelişimi	20
1. 6. 1. İlk Çağlarda İnsan Hakları	21

1. 6. 1. 1. Antik Yunan'da İnsan Hakları	21
1. 6. 1. 2. Roma Medeniyeti'nde İnsan Hakları	22
1. 6. 2. Ortaçağ'da İnsan Hakları	23
1. 6. 2. 1. Feodalite ve Hıristiyanlık'ta İnsan Hakları	23
1. 6. 2. 2. İngiltere'de İnsan Haklarının Gelişmesi ve Magna Carta	25
1. 6. 2. 3. İslamiyet Anlayışında İnsan Hakları	26
1. 6. 3. Modern Çağda İnsan Hakları	28
1. 6. 3. 1. İngiltere'de İnsan Hakları Alanında Yaşanan Gelişmeler	29
1. 6. 3. 2. ABD ve Fransa'daki İnsan Haklarına Yönelik Gelişmeler	31
1. 6. 4. Yirminci Yüzyılda İnsan Hakları	32
1. 7. İnsan Haklarının Sınıflandırılması	33
1. 7. 1. Kollektif Haklar – Bireysel Haklar	33
1. 7. 2. Negatif Haklar – Pozitif Haklar	33
1. 7. 3. Yasal Haklar – Moral Haklar	34
1. 7. 4. Kişisel Haklar – Sosyal ve Ekonomik Haklar – Siyasi Haklar	34

İKİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARININ ULUSAL VE BÖLGESEL BOYUTTA KORUNMASI

2.1. İnsan Haklarının Korunması	36
2.2. İnsan Haklarının Korunması Yönünde Kabul Edilen Temel İlkeler	38
2.2.1. Ulusal Korumanın Esas, Uluslararası Korumanın İkincil Olması	38
2.2.2. Uluslararası Korumadan Önce İç Hukuk Yollarının Tüketilmiş Olması	38
2.2.3. En Elverişli Kuralın Uygulanması	38
2.2.4. Olağan ve Olağanüstü Durumlarda Korumanın Farklılaşması	39
2.2.5. Hakkın Kötüye Kullanılmasının Korunmaması	39
2.2.6. Birden Fazla Koruma Mekanizmasına Başvurma Yasağı	40
2.3. Korumanın Boyutları	41
2.3.1. İnsan Haklarının Ulusal Boyutta Korunması	41
2.3.1.1. Türkiye'de İnsan Haklarının Bireysel Başvuru Yoluyla Korunması	42
2.3.1.1.1. Bireysel Başvuru Hakkına Sahip Olanlar	43
2.3.1.1.2. Bireysel Başvuruların Kabul Edilebilirlik Şartları	44
2.3.1.1.3. Esas Hakkında İnceleme ve Karar	44
2.3.1.2. Türkiye'de İnsan Haklarının İdari Kurumlar Aracılığıyla Korunması	45

2.3.1.2.1. İnsan Hakları Başkanlığı	45
2.3.1.2.2. İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları	46
2.3.1.2.3. İnsan Hakları Üst Kurulu	47
2.3.1.2.4. İnsan Hakları Danışma Kurulu.....	48
2.3.1.2.5. İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi	48
2.3.1.2.6. TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu.....	49
2.3.1.2.7. Türkiye İnsan Hakları Kurumu	50
2.3.2. İnsan Haklarının Bölgesel Boyutta Korunması.....	51
2.3.2.1. İnsan Hakları'nın Avrupa'da Korunması	53
2.3.2.1.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	55
2.3.2.1.2. Avrupa Sosyal Şartı.....	57
2.3.2.1.3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi.....	59
2.3.2.2. İnsan Haklarının Amerika' da Korunması	65
2.3.2.2.1. Amerikan Devletleri Örgütü ve Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi.....	66
2.3.2.2.2. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi	67
2.3.2.2.3. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Denetim Mekanizmaları.....	68
2.3.2.3. İnsan Haklarının Afrika' da Korunması.....	69
2.3.2.3.1. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı	70
2.3.2.3.2. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu	70
2.3.2.3.3. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSAN HAKLARININ BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SİSTEMİNDE SÖZLEŞME İÇİ VE SÖZLEŞME DIŞI YOLLARLA KORUNMASI

3.1. BM Şartı ve BM Örgütü'nün Kurulması	76
3.2. BM'nin Organları ve İnsan Hakları Fonksiyonları	77
3.2.1. Genel Kurul.....	77
3.2.1.1. Genel Kurul'un Görev ve Yetkileri.....	77
3.2.1.2. İnsan Hakları Konseyi.....	78
3.2.2. Güvenlik Konseyi.....	79
3.2.2.1. Güvenlik Konseyi'nin Oluşumu.....	79
3.2.2.2. Güvenlik Konseyi'nin Görevi ve Yetkileri	80

3.2.2.3. Güvenlik Konseyi'nin İnsan Hakları Uygulamaları.....	81
3.2.3. Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC)	83
3.2.3.1. Ekonomik ve Sosyal Konsey'in Oluşumu ve Görevleri	84
3.2.3.2. İnsan Hakları Komisyonu	84
3.2.3.3. Kadının Statüsü Komisyonu	85
3.2.4. Vesayet Konseyi.....	85
3.2.5. Uluslararası Adalet Divanı (UAD).....	86
3.2.6. Sekreterlik	88
3.2.6.1. Sekreterliğin Oluşumu ve Görevleri	88
3.2.6.2. İnsan Hakları Yüksek Komiserliği.....	89
3.3. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB)	90
3.3.1. İHEB'in Hazırlanması ve İlanı.....	90
3.3.2. İHEB'in Kapsamı ve İçeriği.....	91
3.3.3. İHEB'in Hukuki Niteliği.....	91
3.4. İnsan Haklarının BM Sisteminde Sözleşme İçi Yöntemlerle Korunması.....	93
3.4.1. Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (KSHS).....	93
3.4.1.1. Sözleşmenin Kapsamı ve İçeriği	94
3.4.1.2. İnsan Hakları Komitesi	95
3.4.1.2.1. Rapor Yöntemi	95
3.4.1.2.2. Şikayet Yöntemi.....	96
3.4.2. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS)	98
3.4.2.1. Sözleşmenin Kapsamı ve İçeriği	99
3.4.2.2. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (ESKHK).....	99
3.4.3. Irk Ayrımcılığının Tüm Biçimlerinin Kaldırılması Sözleşmesi.....	100
3.4.4. Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi	101
3.4.5. İşkenceye ve Başka Zalimce, İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Ceza ya da Davranışlara Karşı Sözleşme	103
3.4.6. Çocuk Hakları Sözleşmesi	105
3.4.7. Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Korunması Sözleşmesi	106
3.5. İnsan Haklarının BM Sisteminde Sözleşme Dışı Yöntemlerle Korunması	106
3.5.1. Genel Usuller	107
3.5.1.1. 1235 Usulü	107
3.5.1.2. 1503 Usulü	108
3.5.2. Özel Usuller	110

3.5.2.1. Konulara Göre Özel Usuller.....	111
3.5.2.2. Ükelere Göre Özel Usuller.....	113
3.6. İnsan Haklarının BM Uzmanlık Kuruluşları Tarafından Korunması.....	114
3.6.1. ILO Kapsamında İnsan Haklarının Korunması.....	114
3.6.2. UNESCO Kapsamında İnsan Haklarının Korunması	116
3.7. İnsan Haklarının Yargısal Nitelikte Korunması : Uluslararası Ceza Mahkemesi.....	117
3.7.1. İkinci Dünya Savaşı'ndan UCM'nin Kuruluşuna Kadar Yaşanan Tarihi Süreç	117
3.7.2. Roma Statüsü ve UCM'nin Kuruluşu	121
3.7.3. UCM'nin Tanımı, Kapsamı ve Özellikleri.....	122
3.7.4. UCM'nin Yargı Yetkisi.....	123
3.7.5. UCM'de Dava Açılması İçin Gereken Şartlar ve Devam Eden Davalar	125
3.7.6. Türkiye'nin UCM Karşısındaki Durumu	127
Sonuç ve Değerlendirme	128
Kaynakça.....	132
Özgeçmiş.....	139

KISALTMALAR VE SİMGELER

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABÖ	: Afrika Birliği Örgütü
ADB	: Arap Devletleri Birliği
ADÖ	: Amerikan Devletleri Örgütü
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHD	: Avrupa İnsan Hakları Divanı
AİHHM	: Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi
AİHHK	: Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu
AİHHŞ	: Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı
AİHK	: Avrupa İnsan Hakları Komisyonu
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHÖB	: Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	: Avrupa Konseyi
Ame. İHK	: Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu
Ame. İHM	: Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi
Ame. İHS	: Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi
ASŞ	: Avrupa Sosyal Şartı
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
ECOSOC	: Economic and Social Council
Edt.	: Editör
ESKHK	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
ESKHS	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
HDÖ	: Hükümetler Dışı Örgütler

Hz.	: Hazreti
ILO	: International Labour Organization
İHB	: İnsan Hakları Başkanlığı
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
İHK	: İnsan Hakları Kurulları
İHYK	: İnsan Hakları Yüksek Komiserliği
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KSHS	: Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi
MC	: Milletler Cemiyeti
MKM	: Marmara Kitap Merkezi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
RG	: Resmi Gazete
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TODAİE	: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
t.y.	: Tarih Yok
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UAÖ	: Uluslararası Af Örgütü
UCM	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
UNDP	: United Nations Development Programme
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
USAK	: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
WHO	: World Health Organization
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

En popüler tanımıyla insan hakları, kişilerin doğuştan kazanmış oldukları, devredilmez, dokunulmaz ve vazgeçilmez haklardır. Bu tanım genel olarak günümüzde kabul görmüştür.

İnsan haklarının felsefi temelleri ilkçağlara kadar uzanmakla birlikte, kavramın sistematik ve hukuki açıdan gelişmesi 1215 yılında, İngiltere’de kralın yetkilerine bir takım sınırlamalar getiren Magna Carta’ya dayanmaktadır. İnsan hakları alanında yaşanan ilk ve en önemli gelişmeler İngiltere’de olmuştur. Magna Carta’dan sonra kabul edilen İngiliz İnsan Hakları Belgeleri de, insan haklarının gelişmesi ve adanın dışına yayılması konusunda çok önemli bir vazife görmüşlerdir.

İnsan hakları konusunda İngiltere’de ortaya çıkan bu gelişmeleri XVIII. yy’da ABD ve Kıta Avrupası’nda da Fransa takip etmiştir. Amerikan bağımsızlık mücadelesi ve Fransa’da, özgürlük, hürriyet ve eşitlik temel argümanlarıyla ortaya çıkan 1789 Fransız İhtilali, insan haklarının gelişmesine büyük katkı sağlamış ve o dönemin mevcut yönetimleri, çeşitli kurallara tabi tutulmuştur. İnsan haklarının anayasal kurallar haline gelmesi bu dönemin bir ürünüdür. İlk defa temel hak ve hürriyetler ABD Anayasası ile ortaya çıkarken bunu, Avrupa Kıtası’nda Fransa takip etmiştir.

İngiltere’de ortaya çıkan, ABD ve Fransa’da anayasal bir nitelik kazanarak gelişimini sağlayan insan hakları, II. Dünya Savaşı’nın hemen sonrasında kurulan BM Örgütü ile uluslararası bir değer olarak dünya çapında boy göstermeye başlamıştır. Birleşmiş Milletler Şartı (BM Şartı) ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB) ile uluslararası alanda önemli bir değer haline gelen insan hakları, İkiz Sözleşmeler olarak bilinen ve 1966 yılında kabul edilen Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (KSHS) ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS) ile gücüne güç katmıştır. Bu sözleşmeleri daha sonra konularına göre oluşturulan diğer BM Sözleşmeleri takip etmiştir.

Dünya’da insan hakları konusunda bu olumlu gelişmeler olurken, yaşanan iki dünya savaşı başta olmak üzere yakın tarihimizi oluşturan XX. yy’ın insan hakları konusundaki başarısızlığı, devletleri ve bireyleri insan haklarını korumak ve geliştirmek için ne yapılacağı üzerinde düşünmeye sevk etmiştir. Bu düşünce ile birlikte; huzur, güven, barış ve adalet çerçevesinde, insan onuruna yakışır bir hayatın tüm dünyada

egemen olmasını sağlamak amacıyla; ulusal, bölgesel ve uluslararası insan hakları belgeleri kabul edilmiş ve insan haklarının korunması için de çeşitli denetim mekanizmaları oluşturulmuştur. Bu çalışmanın temel konusunu da insan haklarının korunması oluşturmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde insan haklarının felsefi kökeni, kavramsal temelleri, nitelikleri, diğer yakın kavramlarla ilişkisi ve tarihi gelişimi inceleme konusu yapılmıştır. Çalışmanın asıl konusunu oluşturamaması, genel ve kısa bir bölüm olması nedeniyle birinci bölümde, insan hakları konusundaki felsefi tartışmalara uzunca yer verilmekten kaçınılmış, insan hakları kavramı ve bu kavramın ayrılmaz bir parçası olan diğer özelliklerinden kısaca söz edilmiştir.

İkinci bölümde insan haklarının korunması konusu ile, ulusal ve bölgesel koruma mekanizmalarına değinilmiştir. Bu bölümde ilk olarak koruma kavramı ve gerekliliği üzerinde durulmuş, insan haklarının korunmasını sağlamak amacıyla hangi temel ilkelerin benimsendiği açıklanmıştır. Daha sonra, insan haklarının ulusal boyutta korunması başlığı altında; Türkiye’de 12 Eylül 2010 tarihinde yapılmış olan halkoylaması sonucu, temel hak ve hürriyetlerin anayasa yargı sistemimize dahil edilen “bireysel başvuru yolu” ile nasıl korunduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Anayasa Mahkemesi tarafından bireysel başvuru yolu ile temel hak ve hürriyetlerin güvence altına alınmasıyla ilgili düzenlemelere değindikten sonra, ülkemizde insan haklarının korunması çerçevesinde görev yapan merkez ve taşra örgütlerine (İnsan Hakları Başkanlığı, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, İnsan Hakları Üst Kurulu, İnsan Hakları Danışma Kurulu, İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi, TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu ve Türkiye İnsan Hakları Kurumu), genel özellikleri ve görevleri kapsamında yer verilmiştir. Ulusal boyutta insan haklarının korunması konusuna kısaca değinildikten sonra, ikinci bölümün son aşamasında, insan haklarının bölgesel boyutta korunması, çalışmanın bir diğer konusunu oluşturmuştur. İnsan haklarının bölgesel boyutta korunması konusunda ise Avrupa, Amerika ve Afrika kıtalarının insan hakları sözleşmeleri ve denetim mekanizmaları incelenmiştir. Amerika ve Afrika kıtalarına göre, daha etkin bir sözleşme ve koruma mekanizması oluşturması nedeniyle, Avrupa kıtasının insan hakları düzenlemelerine biraz daha fazla yer verilmiştir. Bu bağlamda Avrupa Konseyi (AK) çerçevesinde hazırlanmış olan Avrupa Sosyal Şartı (ASS),

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve AİHS'nin bir denetim mekanizması olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) biraz daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın asıl konusunu oluşturan üçüncü ve son bölümde, insan haklarının uluslararası alanda korunması, araştırma konusu yapılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak BM Örgütü'nün kuruluşu, organları ve görevleri ile İHEB ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Daha sonra BM sözleşme içi koruma mekanizmaları başlığı altında, 1966 yılında kabul edilip 1976 yılında yürürlüğe giren İkiz Sözleşmeler ile BM'nin konularına göre hazırlanan diğer uluslararası sözleşmeleri (Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Korunması Sözleşmesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi, İşkenceye ve Başka Zalimce, İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Ceza ya da Davranışlara Karşı Sözleşme, Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi, Irk Ayrımcılığının Tüm Biçimlerinin Kaldırılması Sözleşmesi), öngördükleri denetim mekanizmalarını oluşturan komiteler ile birlikte incelenmiştir. Önemleri dolayısıyla ikiz sözleşmeler, diğer BM'nin konusal sözleşmelerine göre daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Sözleşme içi denetim mekanizmalarından sonra, insan haklarının korunması konusunda, BM'nin, 1235 ve 1503 özel usulleri olarak bilinen sözleşme dışı yöntemlere değinilmiş ve hemen sonrasında, BM uzmanlık kuruluşlarından Uluslararası Çalışma Örgütü / International Labour Organization (ILO) ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu / United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) bağlamında, insan haklarının korunması konusu kısaca incelenmiştir. Üçüncü bölümün son aşaması; güncel, uluslararası bir yargı organı olarak üzerinde birçok tartışma yapılan, insan hakları mahkemelerinin özel bir şekli olan ve cezai yaptırımlarıyla uluslararası alanda popülerliğini koruyan Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)'ye ayrılmıştır. Çalışmanın bu kısmında UCM'nin tarihi gelişimi, kuruluşu, yapısı, yargılama yetkisi ve devam eden davalar, fazla ayrıntılarına girmeden inceleme konusu yapılmış ve son olarak sonuç bölümünde, kendi görüşlerimiz doğrultusunda çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI KAVRAMI, TARİHİ GELİŞİMİ VE SINIFLANDIRILMASI

İçinde yaşadığımız çağın belirgin özelliğini açıklamak için günümüzde “uzay çağı”, “sanayi ötesi çağı”, “iletişim çağı”, “bilgisayar çağı” gibi çeşitli nitelendirmeler yapılmaktadır. Bunlar bilim ve teknoloji alanındaki bütün gelişmelerin insanlığa ulaştırmış oldukları noktayı vurgulamak yönünden yerinde değerlendirmelerdir. Fakat uygarlık sadece bilim ve teknoloji demek değildir. Uygarlık her şeyden önce, bir değer yargıları sistemidir. Bu açıdan bakıldığında, insan haklarının son yıllarda moral ve toplumsal değerler alanında hızla ön plana geçişi de göz önünde tutulursa, çağımız için en uygun düşecek nitelendirmelerden birinin de kuşkusuz “*insan hakları çağı*” olduğunu söyleyebiliriz (Kapani, 2011: 13).

Kısa ve öz anlamıyla İnsan hakları, insanın insan olması dolayısıyla sahip olduğu, vazgeçilmez, devredilmez ve tükenmez nitelikli hak ve özgürlükleridir. İnsan hakları, bireylere insanca bir yaşam için gerekli olan asgari şartların sağlanmasını amaçlar ve bu haklar “evrensel” dir. İnsan hakları uluslararası düzenlemelere de konu olmaktadır. İnsanın olduğu her yerde insan haklarından söz edilmektedir (Emekli, 2008: 45-46).

Yukarıda genel ve basit anlamda tanımladığımız İnsan hakları kavramının detaylarına girmeden önce, hak kavramına açıklık getirmek ve birbiriyle çok yakın ilişki bulunan hak ile ödev arasındaki farklılığa değinmek yerinde olacaktır.

1.1. Hak Kavramı

“*İnsan Hakkı*” kavramını doğru tanımlamanın hayati bir önemi vardır. İnsan haklarını anlamak için önce “*hak*” kavramını ve genel olarak hakları anlamak gerekir. İnsan hakları genel olarak hakların özel bir türü olduğu için, insan hakkının anlamı önemli ölçüde hak teriminin anlamına bağlı olmaktadır. Hak kelimesi günlük dilde, felsefi-ahlaki söylemde ve hukuk alanında yaygın olarak kullanılmaktadır. Hak hem ahlaki, hem de hukuki bir kavramdır (Erdoğan, 2007: 7). Hukuki haklar, yasalardan veya geleneklerden doğmakta ve hukuk gücüyle desteklenmektedirler. Ahlaki haklar ise, ahlaklılık ilkelerinden doğmakta ve ahlakın gücüyle desteklenmektedirler (Donnelly, 1995: 26). Her iki alanda da hak, bir kişi, bir kurum veya bir şey üzerindeki gerekçelendirilmiş bir iddia veya talebi ifade etmektedir (Erdoğan, 2007: 7).

Konuşma dilinde hak kavramından söz ettiğimizde, bilerek veya bilmeyerek, hak sahibi olduğu varsayılan kişinin bir şeye yetkili olduğunu veya onun bir şeyi meşru olarak talep edebileceğini anlatmak isteriz. Bir şeye hakkımız olduğunu söylediğimizde, o şeye yönelik iddiamızın tartışılmazlığını ve herkes tarafından tanınması gerektiğini kastederiz. Bu durumdan hareketle, günlük dilde kullanmış olduğumuz hak kelimesinin arkasında bir ahlakilik düşüncesinin ve ahlaki bir doğruluk iddiasının saklı olduğunu söyleyebiliriz (Erdoğan, 2007: 7-8).

Ahlaki haklardan farklı olarak hukuki haklar söz konusu olduğunda kişinin tanınma ve saygı gösterilme talebi siyasi otorite tarafından zorla yerine getirme ile takviye edilir. Böylece hukuki haklarda hak sahibi, hakkını tanımayan ve ihlal edenlere karşı yasal yollara başvurarak hakkın konusundan yararlanmasını fiilen sağlayabilir. Buna karşılık sırf bir ahlaki hak söz konusu olduğu zaman, hakkı ihlal edilen kişinin buna karşı koyabilmesi ahlaki gerekçelerle sınırlı olmaktadır (Erdoğan, 2007: 8).

Bu açıklamalarla birlikte hak kavramını kısaca şöyle tanımlayabiliriz: Hak, bir bireyin eylemlerine rehberlik eden ilkelere, o kişinin diğer bireylerle olan ilişkilerine rehberlik eden ilkelere mantıksal bir geçişi sağlayan; bireysel ahlaki sosyal bir bağlamda muhafaza eden ve koruyan; bir insanın ahlaki prensipleriyle bir toplumun hukuki kuralları arasındaki bağı oluşturan; ahlaki ve hukuki yönü ağır basan bir kavramdır (Rand, 1993: 257).

Hak, haklı bir istemin ussal temelini oluşturur. Eğer bir insan belli bir hakka sahipse, o hakkın özünden yararlanabilmesini, toplumca güvence altına alınmasını istemesini haklı gösterecek geçerli sebepleri vardır. İşte bu yüzden haklardan yararlanmak için güvencelerin sağlanması gerekmektedir (Shue, 2009: 40).

1. 2. Hak ve Ödev İlişkisi

Haklarla ödevler arasında genellikle bir simetri ilişkisi vardır. Kural olarak her hak bir ödevle tekabül eder, bir yerde hak sahibi varsa onun karşısında ödevli veya ödevliler vardır. Bir durumda hak sahibi olan bir kişi, başka bir durumda ödevli konumunda olabilir; ancak hak sahibi böyle bir konumda olduğu bir ilişkide aynı zamanda ödevli olamaz. Bu nedenle söz gelişi insan haklarının aynı zamanda ödevleri içerdiği şeklindeki yaygın anlayış yanlıştır. Tabiki insanların bir takım yasal ödevleri olabilir; ama bu ödevlerin insan haklarıyla doğrudan doğruya bir ilişkisi yoktur. Devlete

yönelik iddialar olan insan hakları bireylere ödev yüklemeler; eğer böyle olsaydı, insan haklarına sahip olmanın hiçbir anlamı kalmazdı. Bu açıklamalardan hareketle en kısa manada insan haklarını, devlete yönelik tek taraflı talepler olarak nitelendirebiliriz (Erdoğan, 2005: 142).

1. 3. İnsan Haklarının Tanımı ve Bazı Önemli Kavramlarla İlişkisi

Günümüzde herkesin doğuştan sahip olduğu kabul edilen temel hak ve hürriyetlerini vurgulayan insan hakları kavramı, özel bir önem ve değer kazanmıştır. Bir ülkede insan haklarına gösterilen saygı, o ülkenin uygarlık düzeyinin bir göstergesi durumuna gelmiştir (Kalabalık, 2009: 19).

İnsan Hakları, insanı merkezine yerleştiren bir düşünce olarak ortaya çıkmıştır. Üstün niteliğiyle insan hakları, insan olarak var oluşumuzun objektif olarak iyi olduğu varsayımına dayanmaktadır. Aslında bu varsayımın arkasında, insanların diğer canlılara göre bazı üstün özelliklerinin bulunması ve bu üstünlüklerinden dolayı bazı hakları doğuştan kazandıkları inancı vardır (Bozkurt, 2003: 13). İşte bu yüzden “İnsan Hakları” kavramı doğal hukuk anlayışına dayanan bir olgu olarak kabul edilmektedir. Buna göre insan, insan olmak sıfatıyla, yapısı gereği, vazgeçilmez, devredilmez, zamanaşımına uğramaz ve doğuştan kazanmış olduğu bir takım haklara sahiptir (Coşkun, 2006: 3).

İnsan hakları, herkesin sahip olduğu bir şeydir. Bir insan, belirli bir işi yaparak, muayyen bir rolü yerine getirerek veya belirli görevleri icra ederek bu hakları kazanmaz; bu haklar, sadece insan olmasından dolayı ona ait olan haklardır (Cranston, 1993: 254). İnsanın yalnızca insan olmasından dolayı hak sahibi olmasıyla insan hakları, insanın insanlığından başka hiçbir temele dayanmaz. Yeryüzündeki tek amacın insan olduğunu belirten bu hak kavramı, insanın kendisinin değerli olduğu ve bu değerinin ona başka bir şey tarafından verilemeyeceği anlayışına dayanmaktadır (Coşkun, 2006: 4).

İnsan hakları düşüncesinin temelinde yatan unsurlardan birisi de ahlaki eşitliktir. Bu varsayım bireyler arasındaki farklılıklar ne olursa olsun insan ahlakı bakımından herkesin eşit olduğunu kabul eder. Bundan dolayı ahlaki eşitlik anlayışı herkesin haklardan yararlanma konusunda eşit olduğu fikrini savunmaktadır (Bozkurt, 2003: 13).

Bir kişinin yalnızca insan olması nedeniyle sahip olduğu haklar olarak nitelendirilen insan hakları, hakların özel bir grubunu oluşturmakta ve bunlara en üstün

ahlaki haklar denilmektedir. Özel bir hak olması ve üstün ahlaki niteliğinin önemi nedeniyle insan haklarının bir takım özel nitelikleri bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz (Donnelly, 1995: 22-25):

- Genellikle haklar, hakkın konusundan yararlanmanın tehlikede olduğu durumlarda bir son çare olarak ileri sürülürler. İnsan hakkı iddiası da en üstün ahlaki haklar olmak bakımından haklar alanındaki son çaredir. Bundan daha yüksek bir hak başvurusu yoktur.
- İnsan hakları esas olarak hukukun dışındadır. Bunların temel amacı, mevcut kurum, uygulama veya normlara karşı çıkmak veya onları değiştirmektir.
- İnsan hakları en geniş anlamda, siyasal meşruluğun bir ölçütüdür. Hükümetler insan haklarını koruduğu ölçüde meşrudurlar.
- İnsan hakları yalnızca emelleri, önerileri, dilekleri ve övgüye değer düşünceleri değil, fakat haklara dayanan sosyal değişme taleplerini de ifade eder ve bu talepleri kendi hükümetine bile yöneltebilir.
- İnsan haklarının gücü ve değeri, hukuki haklara ve insan haklarından daha düşük düzeydeki diğer haklara dayanan iddiaların sonuçsuz kaldığı durumlarda söz konusu olmaktadır.

İnsan haklarının tanımını kısaca verdikten sonra insan haklarıyla sürekli olumlu ya da olumsuz bir şekilde birlikte anılan bazı kavramlara da yer vermemiz gerekecektir.

1. 3. 1. Doğal Hukuk ve İnsan Hakları

Doğal hukuk, adalet düşüncesi üzerine kurgulanmış bir kavramdır. O da adalet gibi, yokluğu düşünülemeyen ve varlığı da ispatlanamayan bir olgudur. Doğal hukuk kavramı, insanlar tarafından oluşturulan biçimsel hukukun üstünde var olan bir ideal hukuk anlayışını ifade eder. Doğal hukuk anlayışına göre hukuk, reel bir gerçeklik değil; ideal bir gerçeklik olarak tanımlanmaktadır (Eren, 2007: 13). Doğal hukuk sabit ve değişmez hükümleri kapsar ve bu nedenle insan doğasına bağlı, değişmez ve insan aklı tarafından bulunabilecek bir yükümlülüğe sahiptir (Bozkurt, 2006: 26).

İnsan haklarının doğal hukuktan kaynaklandığını ileri süren görüş hakkında söylenecek çok şey vardır. Çünkü insan haklarının varlığını iddia eden bir kimse, insanın doğasında onu hayvanlara ve meleklerle gösterilmesi gerekenden farklı bir saygıya layık kılan bir şeyin var olduğunu iddia etmektedir. Doğal haklar, kökenlerinden, herkesin doğal olarak yaptığı taleplerdir. Doğal hukuk anlayışına göre hiç kimse, şiddetli bir ölümlle hayattan ayrılmayı veya kendisine zarar verilmesini istemeyeceği gibi, hiç kimsenin doğal hareketleri ve doğal hislerini ifade etmesi de engellenemez (Cranston, 1993: 255).

Tarihsel süreç içinde doğal hukuk anlayışının geçirmiş olduğu aşamalara baktığımız zaman ilk çağlarda doğal hukuk; erdem ve bilgiye, Ortaçağ'da ilahi bir temele, Aydınlanma çağında akla dayandırılmış, içinde yaşadığımız modern çağda ise olması gereken hukuk anlamında yorumlanan doğal hukuk anlayışı, pozitivistimin de etkisiyle olan hukuk anlamında kullanılan, pozitif hukuk anlayışıyla bir çatışma içine girmiştir (Eren, 2007: 14). Her ne kadar yaşanan çağın özelliklerine göre doğal hukuk anlayışı farklı tanımları içinde barındırmış olsa da, doğal hukuku tanımlayan görüşlerin şu ortak noktalarda buluştukları söylenebilir (Eren, 2007: 15):

- Doğal hukuk ideal bir hukuku ifade eder.
- Doğal hukuk tanrı ifadesi ve adalet gibi ideal temellere dayanır.
- Doğal hukuk zaman ve mekandan münezzehe değişmez ve evrensel bir ölçüyü ifade eder
- Doğal hukuk kurallarının yaptırımını insan ahlakının doğası gereği vicdan azabı şeklinde ortaya çıkar ve manevi bir nitelik taşır.

Doğal haklar olarak kabul edilen insan hakları da bir doktrin olarak, 17. yy. doğal hukuk görüşünden doğmuştur. Kökeni ilk çağlara dayandırılmış olsa da insan haklarının sistematik bir özelliğe kavuşması John Locke ile başlamış ve aydınlanma çağının önemli kavramları olan “toplum sözleşmesi” ve “tabiat hali” anlayışı da doğal hukuk anlamındaki insan haklarının gelişimini etkilemiştir. Toplumsal sözleşme teorileri ile, ilk kez modern anlamda insan hakları fikrinin özünü oluşturan, “devlet gücü karşısında özgür birey fikri” rasyonel bir temele bağlanmıştır. Dolayısıyla doğal haklar olarak insan haklarını, devlet tarafından tanınmamış, devletten önce var olan ve devletin

sınırlandırılmasında bir meşruiyet aracı olarak görülen ideal nitelikli ahlaki haklar olarak tanımlayabiliriz (Eren, 2007: 17-18).

1. 3. 2. Pozitif Hukuk ve İnsan Hakları

Hukuk bilimi, pozitif hukuku, içinde barındırmış olduğu değerlerden bağımsız bir şekilde, muhakeme ve mantık aracılığı ile ele alır ve inceler. Bu sayede gerçekleşen hukuk uyumsuzluklarında, somut olaya uygulanacak olan hukuk kuralının ne olduğunu tespit etmeye çalışır (Balı, 2005: 24). Pozitif hukuk anlayışına göre hukuk, fiilen yürürlükte ve uygulanmakta olan kurallardan oluşmaktadır. Pozitif hukukçulara göre, maddi bir gerçekliği olmayan ve biçimsel bir görünüm taşımayan herhangi bir kural, hukuk kuralı sayılamaz. Doğal hukuk ya da adalet gibi kavramlar da hukuksal gerçeklikler değil, hukuka ilişkin objektif geçerliliği olmayan değer yargılarıdır. Bu sebeplerle hukuki pozitivizmin temel özelliklerinden biri hukuk ve ahlak kavramlarını birbirinden ayırmaya çalışmasıdır (Eren, 2007: 23-24). Hukuksal Pozitivizm akımı, sosyal ve ekonomik yapı ve değer problemlerini görmezlikten gelerek hukuku norma, yasamaya ve kollektif iradeye indirgemiş, onu kendince hukuk ötesi elemanlardan bağımsız olarak ele almıştır. Hukuk yalnızca somut olgu olarak ifade edilmiş, ona kaynak olan sosyo-ekonomik ilişkiler göz ardı edilmiş “olması gereken”, “adalet” ve “değer” kavramları karşısında kayıtsız kalınmıştır (Öktem ve Türkbağ, 1999: 342).

Doğal hukuk olması gereken hukuk düşüncesi üzerine kurulmuş iken, pozitif hukuk yaşanan gerçeklikler üzerine kurulmuştur. Bu manada pozitif hukuk doğal hukukun tersine zamana ve mekana göre sınırlı bir kavramdır ve sürekli değişir. Pozitif hukukun doğal hukukta olduğu gibi değişmez ve evrensel olma iddiası yoktur. Oysa insan hakları düşüncesi, değişmez ve evrensellik iddialarına dayanan ve doğal hukuk ile güçlü bağlantıları olan bir düşüncedir. İnsan haklarının dayandığı temeller olarak kabul edilen doğal hukuk anlayışı ile insan haklarının ideal ahlaki düşüncelerine eleştiri getiren pozitif hukuk kavramı arasındaki temel farklılıkları şu şekilde ifade edebiliriz (Eren, 2007: 23-27):

- Doğal hukukta insan hakları devletin tanımına bağlı değilken, pozitif hukuk anlayışında insan hakları devletin tanımına bağlıdır.

- Doğal hukukta hakkın öznesi yalnızca bireyler olarak kabul edilirken, pozitif hukukta kişi kavramı çerçevesinde özel hukuk tüzel kişileri de hakkın öznesi olarak kabul edilmektedir.
- Ahlaki haklar olarak doğal hukuk düşüncesinde hakkın yükümlüsü herkes iken, pozitif hukukta insan haklarının yükümlüsü devlettir.
- Doğal hukukta insan haklarının ihlali manevi yaptırımlara bağlı iken, pozitif hukukta insan hakları ihlalleri konusunda devlet tarafından zora dayalı bir yaptırım söz konusudur.

1. 3. 3. Demokrasi ve İnsan Hakları

Demokrasi ve insan hakları, gerek insan hakları örgütleri ve eylemcileri tarafından, gerekse Batılı devletlerin dış politikalarında gittikçe artan bir şekilde ilişkilendirilen iki kavramdır.

Demokrasi ve insan hakları tarih boyunca birbirinden bağımsız iki fenomen olarak görülmüştür. Demokrasiden söz edildiğinde akla ilk gelen, serbest seçimler, kuvvetler ayrılığı ve çok partililik gibi kurumsal düzenlemelerdir. İnsan hakları ise bireyi kabul eder ve bireyin insanca bir yaşam sürmesi için gerekli olan asgari şartların sağlanmasını amaçlar. Demokrasi ve insan hakları arasındaki bu ayrım bir dönem için anlaşılabilir olsa da, bundan böyle bu ayrımı savunmak mümkün görünmemektedir. Komünist rejimlerin halk hareketleri sonucu yıkılması, demokrasinin sadece belli ülkelere mahsus bir hükümet şekli değil, insan hakları gibi evrensel bir kavram olduğunu ortaya koymuştur. Diktatörlükle yönetilen ülkelerdeki insan hakları ihlalleri de bir ülkedeki siyasal sistemin, o ülkedeki insan hakları standardı açısından büyük önem taşıdığını göstermektedir. Dolayısıyla demokrasi ve insan haklarının birbirine sıkı sıkıya bağlı iki kavram olduğu artık genel kabul görmektedir (Beetham, t.y.: 133-134).

Günümüzdeki genel anlamıyla bir siyasal rejim olarak demokrasi, insan haklarının gerçekleştirildiği düzeni temsil etmektedir. İnsan hakları da doktrin olarak demokrasilerin düşünsel temelini oluşturan bir anlayıştır. Demokrasiler, çağlar boyunca süregelen ve günümüzde daha ileri düzeylerde sürdürülen insan hakları düşüncesinin temelleri üzerinde doğmuşlar ve zamanla yükselerek çağımızın ileri rejimi seviyesine gelmişlerdir. Yaşadığımız modern çağda insan hakları düşüncesi nasıl ki,

demokrasilerin dūşünsel temelini oluşturmakta ve genel hatlarını çizmekte ise, demokrasiler de insana ve insanlığa bağlı temel hak ve özgürlüklerin gerçekleştirildiği ve güvence altına alındığı siyasal sistemleri ve yönetim biçimlerini simgelemektedir (Çeçen, 2000: 53). Sonuç olarak bütün bu sıkı ilişkiye dayanarak demokrasi ve insan hakları kavramlarının bir bütünün ayrılmaz iki parçası olduğunu söyleyebiliriz.

1. 3. 4. Devlet ve İnsan Hakları

Devlet, bir toprak parçası üzerinde yaşayan insanların, düzen, bağımsızlık ve barış içinde yaşamak için meydana getirdikleri hukuki, siyasi, sosyal ve ekonomik örgütlenmenin adıdır (Çüçen, 2011: 117).

İnsanlar kendilerini güvence altına alabilmek ve haklarını koruyabilmek açasından insanların ötesinde bir güç olan devlet örgütlenmesine ihtiyaç duymuşlardır. Devlet denen fizikötesi olgunun ana nedeni, insanların güvence gereksinimi ve insan haklarının korunmasıdır. Bir ülkenin veya toplumun devleti, kendi ülkesinde yaşayan tüm insanların yaşam ve diğer haklarını korumak ve bunları güvence altına almak zorundadır (Çeçen, 2000: 101).

İnsan hakları bireyin bilhassa devlet karşısında ileri sürdüğü ve ondan ihlal etmemesini istediği haklardır. Buna göre, devletin varlık nedeni, bireyin doğuştan sahip olduğu temel hak ve özgürlükleri güvence altına almaktır (Başbakanlık, 2007: 5). İyi bir devlet, gücünü ve meşruiyetini yönetmiş olduğu insanların temel hak ve özgürlüklerine gösterdiği saygıdan alır. Bu nedenle, bir devletin yöneticilerinin buyruklarına korku ve çıkar endişesiyle değil, içten gelen bir samimiyetle uyulması, o devletin ve yöneticilerin halkın çoğunluğu tarafından sevilip sayıldığının en iyi göstergesidir. Siyasi iktidarın sınırlandırılması, devlet adına hareket eden yöneticilerin sahip oldukları çok geniş yetkilerin makul ölçülere çekilerek yasal bir şekilde kısıtlanmasıdır. Çünkü iktidarı elinde bulunduranlar da birer insan olmak sıfatıyla kin ve ihtiraslarının esiri olarak sınırsız yetkiyi her zaman kullanma ihtimalleri vardır (Ünal, 2001: 8).

Devleti, toplumu oluşturan bireylerin bu amaçlarla kurdukları bir siyasal örgütlenmenin adı olarak tanımladığımızda, devletin biri negatif, diğeri de pozitif olmak üzere iki tür yükümlülüğünün bulunduğu karşımıza çıkmaktadır. Devletin negatif yükümlülüğü, onun özellikle güç kullanan aygıtlarıyla bireylerin hak ve özgürlüklerini ihlal etmemesini ifade eder. Sözelimi, işkence yaşağının ihlali devletin negatif

yükümlülüğünün yerine getirilmediğini gösterir. Diğer yandan, devlet sadece insan haklarını ihlal etmemekle değil, bu ihlalleri önlemekle ve insanın insanca yaşaması, maddi ve manevi varlığını sürdürebilmesi için her türlü tedbiri de alması gerekir. Bu bağlamda, örneğin, yetkililerin patlaması kuvvetle muhtemel bir çöplüğün etrafındaki yapılaşmaya izin vermesi, devletin yaşama hakkını koruma noktasındaki pozitif yükümlüğünü yerine getirmediğini göstermektedir (Başbakanlık, 2007: 5)

1. 3. 5. Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları

İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan olaylar, iç hukuk düzenindeki en temel hukuk kurallarını ihlal eden devletlerin, buna paralel bir şekilde uluslararası alanda da uluslararası hukuk kurallarını ihlal ettiklerini ve bu durum da, ulusal hukuk düzeni ile uluslararası hukuk düzeni arasında sıkı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası hukuk düzeni ile iç hukuk düzeni arasındaki sıkı bağılılığı gözler önüne seren, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB) ile Birleşmiş Milletler Şartı (BM Şartı), insan haklarının bir uluslararası değer ve aynı zamanda bir uluslararası sorun olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmelerden sonra insan hakları, uluslararası bir nitelik kazanmaya başlamış ve uluslararası hukuk düzeninin içine girmiştir (Göçer, 2002: 19-21).

İnsan haklarının uluslararası platformda boy göstermeye başladığı 20. yy'ın ikinci yarısına kadar uluslararası hukukun konusu temel olarak, bağımsız ve egemen devletler arasındaki ilişkileri düzenlemek ve esas olarak devletlerin birbirlerine karşı olan hakları ve yükümlülüklerini belirlemektir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İnsan haklarının dünya çapında hızla gelişmesi, uluslararası hukuku da etkilemiş ve uluslararası hukuk kurallarının içine, bir de "*İnsan Hakları Hukuku*" dahil edilmiştir. Böylece uluslararası hukuk, devletlerin yanı sıra, kişilere de haklar ve yükümlülükler getiren kurallar koymaya başlamıştır (Acer ve Kaya, 2010: 185). Günümüzde artık İnsan hakları kavramı ve İnsan hakları hukuku, uluslararası hukukun mütemmim bir cüzü haline gelmiş bulunmaktadır. İnsan Hakları Hukuku da kendi arasında *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku* ve *Uluslararası İnsancıl Hukuk* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

- Uluslararası İnsan Hakları Hukuku

İnsan haklarının uluslararasılaşması ve uluslararası hukuk düzenine girmesi, uluslararası hukukun niteliğinde de değişiklikler yaşanmasına yol açmıştır. Egemenliğin

egemenliği durdurduğu devletlerarası ilişkiler ekseninden çıkılıp, klasik uluslararası hukukun temelinde yatan karşılıklılık ilkesi terk edilmiştir. Egemenlik, uyrukluğu ne olursa olsun devletin yargı yetkisi içinde yer alan her kişinin sahip olduğu insan hakları ile sınırlanmaya başlamıştır. Artık uluslararası hukuk devletlere, kendi vatandaşlarına karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu ödevler yüklemek ve bireyler de, uluslararası insan hakları hukukunun gerçek muhatabı olmaktadır. Bu durum da insan hakları hukukunun özgün tarafını ortaya koyan bir gelişmedir. Zira insan hakları hukukunun temel amacı, devletlerarası ilişkiler değil, bireylerin kendi aralarındaki ve devletlerle olan ilişkilerini düzenlemektir. İnsan Hakları Hukuku kökeni uluslararası, fakat konusu i alanı düzenlemek olan bir hukuk düzenidir (Tezcan vd., 2011: 40).

Günümüzde insan hakları hukuku, insan hakları kavramının iki temel yönünü bir düzene bağlamaktadır. Bunlardan ilki; insan hakları kavramının içeriğinin ne olduğunu, yani hangi hakların bu kavram içerisinde yer aldığını belirlemektir. Dolayısıyla uluslararası hukuk, hukuki güvenceye alınacak temel kişi haklarının neler olduğunu tespit etmektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Dünyada çok farklı siyasal, kültürel ve dini gelenekler mevcutken, bütün bu farklılıkların üzerinde her devlette sağlanması gereken insan haklarının neler olduğunun tespiti önemli zorluklar içermektedir. İşte bu karışık yapıya rağmen, uluslararası insan hakları hukuku, bu farklılıkları bağdaştırarak bütün insanlara tanınması öngörülen insan haklarının neler olduğunu belirlemeye çalışmaktadır. İkinci olarak ise, uluslararası insan hakları hukuku, insan hakları kavramı içerisinde yer alan hakların yaygın olarak kabul görmesini ve korunmasını düzenlemektedir. Hukuk düzeni içerisinde yer alan herhangi bir hak, hukuk düzeni tarafından güvenceye alınmadıkça gerçekten bir hak niteliği kazanamamaktadır. Uluslararası hukuk düzeni de insan haklarının korunmasına yönelik güvenceler oluşturmuştur (Acer ve Kaya, 2010: 185-186).

- Uluslararası İnsancıl Hukuk

Uluslararası insancıl hukuk savaş zamanı insanların, başta yaşam ve sağlık olmak üzere bir takım temel haklarına yönelik ihlalleri sınırlamayı amaçlayan bir dizi ilkeler ve kurallar bütünüdür. Savaş hukuku olarak da anılan insancıl hukukun kodifikasyonu 19. yy'ın ikinci yarısında Kızılhaç'ın kurulmasıyla başlamıştır. 1949 yılında yapılan

Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 yılında kabul edilen ek protokoller bugünkü insancıl hukukun temelini oluşturmuştur (Çağırın, 2011: 49-50).

İnsan hakları hukuku hem ulusal hem de uluslararası düzeyde koruma sağlayan, barış ve savaş zamanlarında uygulama alanı bulan bir hukuk dalı iken, İnsancıl hukuk, *silahlı çatışma durumlarında* mağdurların korunması ile ilgili uluslararası hukukun bir dalı olarak ortaya çıkmıştır. Bu iki hukuk dalı, kaynakları, gelişimi, uygulama yöntemi, içeriği ve örgütsel yapısı ile birbirinden ayrılmaktadır. Bu farklılıkları şöyle sıralayabiliriz (Eren, 2007: 74-78):

- İnsan hakları hukukunun kaynakları, başta ulusal anayasalar olmak üzere, BM örgütü ve ona bağlı uzmanlık kuruluşları ile bölgesel örgütlerin hazırladıkları uluslararası antlaşmalar ve insan hakları sözleşmeleridir. İnsancıl hukukun temel kaynakları ise Kızıl Haç tarafından hazırlanan ve Cenevre Sözleşmeleri olarak bilinen 1864, 1906, 1929 ve 1949 tarihli sözleşmeler ile 1977 tarihli Ek Protokollerdir.
- İnsancıl hukukta sözleşmeler “barış zamanında” , “silahlı çatışma veya ilan edilmemiş savaş durumlarında” ve “kısmen veya tamamen toprak işgali durumlarında” uygulanır. İnsan hakları hukuku ise, ulusal koruma bir yana, uluslararası hukukta onlarca sözleşme çerçevesinde ve sadece çatışma zamanlarında değil barış durumlarında da koruma sağlamaktadır.
- İnsan hakları hukukunda insan hakları ihlallerinde tek sorumlu olarak devlet kabul edilirken, insancıl hukukta, devletin yanı sıra çatışmanın diğer tarafları, hatta savaş suçlusunu olarak kişiler de sorumlu tutulmaktadır.
- İnsan hakları hukukunda insan hakları standartlarını uygulamakla yükümlü olarak devlet kabul edilirken, insancıl hukukta çatışma kuralları açısından çatışan taraflar muhatap alınır. Dolayısıyla insancıl hukukun muhatabı her zaman devlet olmayabilir.
- İnsan hakları hukukunda yaptırımlar, ihlale son verme, uğranılan zararın giderilmesi ve ihlale neden olan yasanın değiştirilmesi yönünde gerçekleşir. İnsancıl hukukta ise, insani yardım, insani amaçlı kuvvet

kullanma ve insanlık aleyhine işlenen suçlarda faillere karşı uluslararası ceza yargılaması aracılığı ile cezai yaptırımlar uygulanmaktadır.

- İnsan hakları hukukuna göre insan hakları koruma mekanizmalarında her zaman ihlalden sorumlu olarak devlet örgütü kabul edilirken, insancıl hukukta savaş suçluları kapsamında yapılan yargılamada bireysel cezai sorumluluk kabul edilmektedir.

İki hukuk dalı arasında önemli farklılıklar olmasına rağmen, her iki hukuk dalının temel amacı, muhatapları ne kadar farklı olsa da, insan haklarının korunmasıdır.

1. 4. İnsan Haklarının Kaynağı

İnsan haklarının kökeni, insan olma durumu ve insan tabiatıdır. Kısacası insan haklarının kökeni “*insan doğası*” ve “*insan onuru*” olarak kabul edilmektedir (Bozkurt, 2003: 19). Onur, çok değerli kılınmış bir şeydir. İnsan onuru insanın hakkı olan hakları alması sonucu ortaya çıkabilir. Ancak insanın da bu haklara layık olduğunu göstermesi gerekmektedir (Mercier, 2009: 25). İnsan onuru, insanın düşünce ve değerler dünyasının dayanak noktasını oluşturmaktadır. İnsan haklarının temelini oluşturduğu kabul edilen insan onuru, insan olarak var olabilmeye ilişkin olan ahlaki bir görüşü yansıtmaktadır. Onur sahibi bir varlık olarak insan, düşünce hürriyeti ve ahlaki özerkliğiyle mutlak bir değer taşımaktadır. Tüm bunlardan hareketle, insan hakları kavramının bizzat insanın kendisinden kaynaklandığını söyleyebiliriz (Bozkurt, 2006: 19).

Nasıl ki hukuki hakların kaynağı hukuk, akdi hakların kaynağı sözleşmeler ise, İnsan haklarının kaynağı da insanlık veya insan doğasıdır. İnsan haklarının kaynağı insanın “ahlaki doğası”dır. Bunun ise, bilimsel olarak incelenmiş olan ihtiyaçlara dayanan “insan doğası” kavramı ile ilişkisi çok zayıftır. İnsan haklarına hayat için değil, onurlu bir hayat için ihtiyaç duyulur. Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri’nde de belirtildiği gibi, insan hakları “insan kişinin özündeki onur”dan kaynaklanır. İnsan hakları ihlalleri bir kimsenin insanlığını inkar ederler, yoksa kişinin ihtiyaçlarını karşılamasını her zaman engellemezler. İnsan haklarına sağlık gereklerinden dolayı değil; onurlu bir hayat için, bir insana özgü değerli bir hayat için, bu haklar olmaksızın zevk alınamayacak bir hayat için ihtiyaç duyulan şeylerden dolayı sahip oluruz (Donnelly, 1995: 27-28).

1. 5. İnsan Haklarının Nitelikleri

İnsan hakkı kavramı, farklı düşünürler tarafından farklı şekillerde temellendirildiği için, insan haklarının niteliklerine ilişkin her anlatım çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Biz burada, insan haklarını, herkesin insan olmak itibarıyla doğuştan sahip olduğu dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez haklar olarak tanımlayan ve temeline bu görüşü yerleştiren doğal haklar yaklaşımını esas alarak insan haklarının niteliklerini buna göre belirlemeye çalışacağız (Erdoğan, 2007: 83). Doğal haklar anlayışına paralel olarak insan haklarının niteliklerini; “evrensellik” , “doğuştan kazanılma” , “mutlaklık” , “vazgeçilmezlik” , “bireysellik” , “Çoğunlukla Hürriyet Hakkı Olma” , “temel hak olma” ve “devlete karşı olma” gibi bölümlere ayırabiliriz. Şimdi insan haklarının bu niteliklerini ayrı ayrı inceleyebiliriz.

1. 5. 1. Evrensellik

Evrensellik kavram olarak, tüm insanlar için, her zaman ve her yerde geçerli olma özelliğidir. Bir kişi ister Avrupa'nın en gelişmiş ülkesinde, isterse Afrika'nın en geri kalmış ülkesinde yaşasın, aynı insan haklarından yararlanmalıdır. Evrensellik ilkesine göre, İnsan haklarından yararlanma açısından Afrikalı, Avrupalı, Hıristiyan, Müslüman, Yahudi veya dinsiz olmak bir fark oluşturmaz. İnsan olmak yeterlidir (Uygun, 2011: 246). Yaptığımız tanımdan hareketle İnsan haklarının evrenselliği iddiasının başlıca şu anlamlara geldiğini ifade edebiliriz (Erdoğan, 2007: 84):

- Bütün insanlar zamana ve mekana bağlı olmaksızın insan haklarına sahiptirler.
- İnsan hakları kültürel kimliği, sosyal kökeni, dili, dini, ırkı ve sınıfı ne olursa olsun tüm insanların sahip olduğu haklardır.
- İnsan hakları kültürel relativist¹ gerekçelerle tanınmazlık edilemez.

İnsan haklarının evrenselliği, “*ahlaki evrensellik*” ve “*normatif evrensellik*” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İnsan hakları en üstün ahlaki haklar olmaları yönünden siyasi hayatın temel yapı taşlarının ve siyasi uygulamaların düzenleyicisidirler. Normal

¹ Relativizm, kısaca görelilik anlamına gelmektedir. İnançların ve ilkelerin evrensel düzeye sahip olmadığı, sadece benimsedikleri zaman için veya ona inanan kişiler için doğru olduğu görüşünü yansıtmaktadır. Kültürel Relativizm ise, muayyen inançların ve uygulamaların, kültürel bağlamda bir anlamının olup, diğer bir kültürel kontekste öyle olmayabileceğini ve başka bir kültüre nakledilemeyeceğini ifade eden bir kavramdır (Bkz. Yayla, 2008: 200-201).

olarak diğer ahlaki, siyasi ve hukuki taleplerden önce gelirler. Bu durum insan haklarının ahlaki evrenselliği ile açıklanır. Bütün devletler uluslararası insan hakları normlarını kabul ettiklerini ve bunlara bağlı olduklarını ifade etmektedirler. Dünya devletlerinin birçoğu da, bu insan hakları sözleşmelerine katılmak suretiyle, bu hakların gereklerini yerine getirme konusunda hukuki yükümlölük altına girmektedirler. Buna insan haklarının normatif evrenselliği denir (Donnelly, 1995: 11).

İnsan haklarının evrenselliği iddiası, özellikle 20. yy’ da büyük önem kazanmıştır. Bunun iki nedeni vardır: Birincisi, I. ve II. Dünya Savaşları’ nda milyonlarca insanın hayatını kaybetmesi ve savaş sonrasında yine milyonlarca insanın temel haklarından mahrum bırakılmasıdır. İkinci olarak da, 20. yy’ da ulusal boyutta totaliter ve otoriter yönetimlerin insan haklarını sistemli bir şekilde ihlal etmesi ve insan onurunu ayaklar altına almasıdır. Bu tür olaylara imkan tanımayacak bir insan hakları sisteminin kurulmasına, buna ilişkin istemlerin evrensel düzlemde dile getirildiği kurumsallaşmaların oluşturulmasına yönelik tüm dünyada gösterilen büyük çaba, insan haklarının evrensel olduğu inancının bütün dünyada yerleşmesine yardımcı olmuştur (Coşkun, 2006: 108-109).

1. 5. 2. Doğuştan Kazanılma

İnsan hakları, insanların doğuştan sahip oldukları, insan kişiliğinden ayrılmaz haklardır. Bu nedenle, insan hakları, varlığı hukukun tanımına bağlı olan veya sonradan kazanılan haklardan tamamen farklıdırlar. Bunlar, insan olarak var oluşumuzun ve insan kişiliğimizin ayrılmaz bir parçasıdır; onun için, insan haklarının kategorik olarak reddi, insanın insani ve insanca varoluşunun inkarı anlamına gelir (Başbakanlık, 2006: 20). İnsan haklarının doğuştan olma özelliği, uluslararası, bölgesel ve ulusal insan hakları hukuku metinlerinin hemen hepsinin başlangıcında yer almaktadır. 1982 Anayasası’nın 12. Maddesinin 1. Fıkrasında, herkesin kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahip olduğu ifade edilerek, insan haklarının doğuştan olma özelliğine vurgu yapılmıştır (Kalabalık, 2009: 31).

1. 5. 3. Mutlaklık

İnsan haklarının mutlak olma özelliği özet olarak şu anlamlara gelir (Erdoğan, 2007: 84-85):

- İnsan haklarının varlığı herhangi bir kayda veya şarta bağlanamaz; hiç bir düşünce veya mülahazayla varlıkları inkar edilemez.
- İnsan haklarının varlığı, topluma karşı ödevlerin yerine getirilmesine bağlı değildir.
- İnsan haklarının kapsamı daraltılamaz, pazarlık konusu yapılamaz. İstisnasız bütün insan haklarına saygı gösterilmelidir.
- Bir insan hakkının kullanımı, ancak başka bir insan hakkına tecavüz edilmesi halinde kısıtlanabilir.

1. 5. 4. Vazgeçilmezlik

İnsan haklarının vazgeçilmez veya devredilmez olduğunu iddia etmek, onlardan gönüllü olarak bile vazgeçilemeyeceğini ve sözleşmelerle bile olsa ortadan kaldırılmayacağını iddia etmektir. Kişiler insan haklarını sözleşmeyle başkalarına devredemeyecekleri gibi, bunlardan feragat da edemezler. İnsan hakları doğrudan doğruya bizim insan kişiliğimize bağlıdır. İnsan haklarının vazgeçilmezlik özelliği sadece teorik bir ilke değil, aynı zamanda anayasal-demokratik devletlerin resmileştirmekten kaçınamayacakları bir gereğin de ifadesidir. İnsan hakları düşüncesinden ilham almayan bir anayasa, gerçek anlamda anayasa değildir (Erdoğan, 2007: 85).

1. 5. 5. Bireysellik

İnsan haklarının öznesi hiç şüphe yok ki insan toplulukları değil, birey olarak insanlardır. İnsan hakları birey haklarıdır (Coşkun, 2006: 108). İnsan hakları sadece birey olarak insanlar için kullanılması anlamlı olan bir kavramdır. Bir grubun, bir sınıfın, bir topluluğun da elbette hakları olabilir; ancak bunlar, insan hakları olarak adlandırılmazlar. Hatta bu gibi haklar, sıkça bireysel insan haklarıyla çatışırlar. İnsan haklarının öznesinin bireyler olması demek, ayrıca, bu haklara sahip olmanın belli bir topluma veya kolektiviteye mensubiyet şartına bağlı olmaması da demektir. Bu haklar bireyin ahlaki doğasından kaynaklanan ve doğrudan doğruya onun kişiliğine bağlı olan haklardır (Başbakanlık, 2006: 21).

1. 5. 6. Çoğunlukla Hürriyet Hakkı Olma

İnsan haklarının birçoğu hürriyetin açılımlarıdır (Kalabalık, 2009: 32). Hürriyet, genel anlamda, hayatı hangi değer ve ideallere göre yaşayacaklarına, keyfî bir dış müdahale olmadan bireylerin kendilerinin karar verebilmelerini ve o yolda hareket edebilmelerini ifade eder. Hürriyet, hemen hemen her durumda, insanların izleyecekleri amaçlar ve kullanacakları araçlar konusunda istedikleri tercihi yapabilmeleri demektir. Burada keyfî müdahaleyle kastedilen insan eseri olup, haklı bir nedene dayanmayan müdahalelerdir. Ayrıca, sosyal ve siyasî düzenlemeler de, değiştirilebilir oldukları ölçüde, insan eseri sayılırlar. Nihayet, dış müdahalenin haklı veya meşrû bir nedeni varsa, bu durumda da böyle bir müdahaleye maruz kalan kişinin hür olmadığı söylenemez (Erdoğan, 2007: 87-88).

1. 5. 7. Temel Hak Olma

Bu önermenin ilk anlamı, insan haklarının mutlak olma özelliğini teyit etmektedir. İnsan hakları temel haklardır. Çünkü, insan haklarının varlığı, egemen iradeye bağlı değildir. Daha özel olarak, insan haklarının “temel” olmasından kastedilen, onların anayasal düzenin temelini oluşturmalarıdır. İnsan haklarının anayasal düzenin “temel”ini oluşturmaları, onların hem kamu politikalarına yön gösterecekleri hem de bunlara aykırı hiçbir yasal düzenlemede bulunulamayacağı anlamına gelir (Başbakanlık, 2006: 22).

1. 5. 8. Devlete Karşı Olma

İnsan hakları, en geniş anlamıyla siyasal meşruluğun bir ölçütü olarak tanımlanmaktadır. Hükümetler ve onların uygulayıcıları, insan haklarını korudukları ölçüde meşru görülürler. İnsan hakları yalnızca emelleri, önerileri, dilekleri ve övgüye değer düşünceleri değil, haklara dayalı olan sosyal değişme taleplerini de ifade eder. Hatta bu talepleri kişi, kendi devletine ve yöneticilerine de yöneltebilir (Donnelly, 1995: 25).

İnsan hakları iddialarının muhatabı prensip olarak devlettir. İnsan hakları politiktir ve esas amacı da kişileri devlet baskısından korumaktır. Bu çerçevede devlet insan haklarıyla ilgili olarak, insan haklarını tanımalı, insan haklarına dokunmamalı, ihlallere karşı insan haklarını korumalı ve son olarak da, insan haklarını temin ve tedarik

görevini yerine getirerek, insanlara huzurlu bir ortam sağlayan özgürlüklerin yolunu açmalıdır (Erdoğan, 2007: 88-91).

1. 6. İnsan Haklarının Tarihi Gelişimi

İnsan hakları istisnasız bütün insanlara tanınmış olan haklardır. Bu haklar tarihin seyri içinde bir çok belgede yer almış olmakla beraber, bütün insanların bu haklardan yararlanmaları kolay olmamıştır (Ünal, 1997: 19).

İnsan haklarının tarihsel gelişme sürecine baktığımız zaman, bu konuda ileri bir adım olarak değerlendirilebilecek her bir hamleden sonra, bu ilerlemeyi tersine çevirecek veya durduracak olaylar yaşanmıştır. Fransız devrimiyle gündeme gelen insan haklarının evrensel olarak geçerliliği fikri, Napolyon dönemindeki milliyetçilik akımları ile birlikte gerilemiştir (Ishay, 2004: 4). Sosyalist insan hakları savunucularının insan haklarının evrenselleşmesi yönündeki umutları, I. Dünya Savaşı'na yaklaşırken milliyetçilik dalgaları ile yok olmuş, iki savaş arası dönemde de, Milletler Cemiyeti (MC) ve Uluslararası Af Örgütü (UAÖ) nün evrensel insan hakları hayalleri Stalinizm ve Faşizmin yükselişi ile herhangi bir gelişme gösterememiştir (Bozkurt, 2006: 42). Kölelik kurumunun bile 19. yy'ın sonlarında yasaklanmış olması, insan haklarının tarih boyunca yerleşmesi konusunda ne kadar zorluk çekildiğini gözler önüne sermektedir (Ünal, 1997: 19).

İnsan haklarıyla ilgilenenlerin çoğu dikkatini ilk dinsel ve felsefi yazılara yöneltmektedir. Bunların, insan hakları anlayışına göre insanlar, insan olmalarından dolayı temel ve devredilmez haklara sahiptir. Bu sonuç çeşitli toplumlarda, çeşitli biçimlerde varlığını sürdürmektedir. İnsan haklarının tarihsel gelişimi çoğunlukla Batılı felsefi ve siyasi prensiplerin evrimiyle ilişkili olup, İnsan hakları alanıyla ilgili ilk yasal gelişmelerin 1215 tarihli Magna Carta'ya dayandığı iddia edilmektedir. Her ne kadar bu anlaşma, hür bir insanın; kendi konumundakiler ile yasal yargılanması, ülkenin yasaları uygun görmedikçe tutuklanmaması, hapisanede tutulmama, özgürlüğünden mahrum bırakılmama gibi hakları garantiye alsa da, bu garanti aslında yalnızca toprak sahibi erkeklere tanınmıştır. Magna Carta'nın içeriğine baktığımız zaman da bu hakların, temel hak ve özgürlükleri değil, siyasi hakları içeren bir belge olduğunu söyleyebiliriz (Clapham, 2010: 16-18).

Tarihi süreç içinde, yasal ve siyasal anlamda Magna Carta'ya kadar uzanan İnsan hakları anlayışı, aslında İlkçağlardan beri süregelen ve bugüne kadar sürekli gelişerek ilerleyen bir akımdır. İnsan hakları anlayışının temelleri hem felsefi hem de hukuki olarak ilkçağlara kadar götürülebilir.

1. 6. 1. İlk Çağlarda İnsan Hakları

İnsan hakları düşüncesinin tarihini insanlık tarihinin başlangıcına kadar götürebiliriz. İlk çağlarda, insan hakları kavramının oluşum sürecinde, Hint, Sümer, Hitit, Mısır ve Çin uygarlıklarının küçük katkıları olsa da insanın haklarının gelişmesine en önemli katkıyı Eski Yunan şehir devletleri ve Romalılar yapmıştır (Kasım, 2009: 8).

1. 6. 1. 1. Antik Yunan'da İnsan Hakları

İnsan hakları düşüncesinin felsefi olarak ilk ortaya çıkışı Antik Yunan'a kadar uzanmaktadır (Kalabalık, 2004: 11). İnsanın felsefenin doğrudan odağı olarak ele alınması Sokrates ile başlamıştır. Sokrates ile başlayan akım, Aristoteles ile bitmekle beraber, Stoa okulu² bu süreci bütünleyen niteliktedir. Site kurumunun sarsıntı geçirdiği dönemde Atina demokrasisini diriltme kaygısı, Platon ve Aristoteles için belirleyici etken olmuştur. Platon ve Aristoteles'in düşüncelerinde, dönemin genel özelliklerine koşut olarak, bireysel hak ve özgürlükleri öne çıkartmayan bir yaklaşım söz konusudur (Gemalmaz, 2001: 3).

Bu dönemde kişi birey olarak değil, toplumun bir üyesi olarak kabul edildiği için, yunan site devleti yurttaşları seçme ve seçilme hakkı gibi bazı siyasal haklara sahiptiler. Ancak kanun hakimiyeti ilkesine göre, kişiler her türlü faaliyet ve davranışlarında kanunlara uymak zorundaydılar. Bu nedenle, Atina demokrasisinin hürriyet anlayışı, sadece siyasal hürriyet ile sınırlıydı (Kalabalık, 2004: 11).

Eski Yunan Site Devletleri'nde yurttaş olarak adlandırılan bir grup, siyasal faaliyetlere katılır, oy kullanır ve yönetimde söz sahibi olurdu. Bu durumda şu önemli soruyla karşı karşıya kalıyoruz. Antik Yunan'da devlet yönetimine katılan, oy hakkına

² Stoa okulu, M.Ö. III. yy' da Yunan polis devletlerinin yıkıntıları üzerinde kurulan bir düşünce akımıdır. Kurucusu Zenon' dur. Stoacılar, yalnızca Yunanlıların eşit ve özgür kişiler sayıldıkları bir düşünce sisteminden ayrılarak, tüm insanların saygıdeğer varlıklar, eşit ve özgür kişiler olabileceklerini savunmuşlardır. Bu özellikleriyle Stoa okulu taraftarları, devleti her şeyin üstünde tutan ve onu putlaştıran klasik Yunan düşüncesine ters düşmüşlerdir. İnsana devlet dışında manevi bir değer yükleyen Stoizm, insanlar arasında eşitlik, kardeşlik düşünceleri ile insan hakları anlayışının en eski felsefi kaynağını oluşturmuşlardır (Bkz. Göze, 2007: 57-61).

sahip olan ve “*yurttaş*” olarak adlandırılan kişiler kimlerden oluşmaktaydı? Bu sorunun cevabı Antik Yunan’daki insan hakları anlayışını gözler önüne sermektedir. İşin aslına baktığımızda Antik Yunan’da toplum içinde yurttaş sıfatını taşıyanlar küçük bir azınlıktır. Toplumun büyük bir bölümünü her türlü haktan tamamen yoksun olan, eşya ve hayvandan farkı olmayan “*köleler*” oluşturmaktadır (Bozkurt, 2006: 43). Tüm bu nedenlerle Antik Yunan’ın Polis devletlerinde özgürlük deyince yurttaşların özgürlükleri, demokrasi deyince de azınlık demokrasisi akla gelmektedir (Akad ve Vural Dinçkol, 2009: 17).

1. 6. 1. 2. Roma Medeniyeti’nde İnsan Hakları

Romalılar, Yunanlılara göre daha iyi idareciler olsalar da, hükümet sanatını daha da ileriye götürseler de, gerçek hayatta kişi hürriyetleri ve insan hakları konularında herhangi bir ilerleme kaydedememişler, Yunan şehir devletleriyle aynı yolda devam etmişlerdir. Aynı Yunan site devletlerinde olduğu gibi, Roma hukuk sistemine göre de köleler insandan sayılmaz, sadece bir mal ve evcil hayvan olarak muamele görürlerdi. Roma’da “*vatandaş*” sıfatını, çeşitli ödev ve sorumlulukları yerine getirenler kazanabiliyordu (Bozkurt, 2006: 44).

Kanunları kendi elleri ile yapan Romalı vatandaşlar, bırakın toplumun diğer kesimlerini, kendileri için bile bazı özgürlükler konusunda düzenleme yapmamışlardır. Aslında bu durum, dönemin Roma medeniyetinde kişi özgürlükleri kavramının daha kafalarda oluşmadığının bir göstergesidir. Romalılar da Yunanlılar gibi bireyin devlet karşısında bazı haklara sahip olamayacağını benimsemişler, devlet kudretinin bu haklarla sınırlandırılabilabileceğini tasavvur edememişlerdir. O dönemlerde, sınırsız olarak niteleyebileceğimiz bu devlet iktidarının altında bireyler, adeta eriyip gitmişlerdir. İnsanlar o dönemde sitenin baskısı altında kalmışlar ve bireysel özgürlük düşüncesine yabancı olarak yaşamışlardır (Bozkurt, 2006: 44-45).

Yunan medeniyetinde olduğu gibi, Roma siyasal rejiminin temelinde de kölelik kurumu varlığını sürdürmüştür. Romalı vatandaşlar arasında bile mensubu bulunulan toplumsal kesime göre eşitsizlikler vardır. Ayrıca Roma medeniyetinde kadınlara kamu hukuku alanında hak tanınmamış, özel hukuk alanında ise sınırlı haklara yer verilmiştir. Kadınlara, doğumlarından ölümlerine kadar vesayet altında kalmışlardır. Buluş çağına kadar kadınlar, yetişkinlik öncesi dönem olarak nitelenen zaman diliminde vesayet

altında yaşamışlardır. Yetişkin olduktan sonra ise kadınlar, ya kocasının ya da babasının vesayeti altında bir hayat sürmüşlerdir (Gemalmaz, 2001: 6-7).

Netice olarak ilkçağların insan hakları yaklaşımında bir düşünce birliğinin olmadığı sonucuna varabiliriz. Ne insan haklarına değinen ilk filozof Sokrates'te, ne de adalet yönünden insan haklarını ele alan Platon'da, insana insan olarak değer veren, ona devlet içinde ve devlete karşı herhangi bir hak tanıyan fikirlerin izine rastlanmaz. İlk çağda ne “*Hammurabi Kanunları*”nın vermiş olduğu bazı haklar, ne de Roma vatandaşlarına tanınan haklar gerçek anlamda insan haklarıdır. Çünkü bu haklar bütün insanlara tanınmış olan haklar değildir. Tanınan haklar da köleliğin kurumsal hale gelmesinden başka bir işe yaramamıştır (Kalabalık, 2009: 40). İlk çağlarda, günümüzdeki evrensel insan hakları anlayışına en çok yaklaşan felsefi akım; Eski Yunan'daki köleci ve totaliter anlayışı aşan, geniş bir düşünce ve ruh olgunluğuna önem veren, devleti her şeyin üstünde tutan klasik Yunan düşüncesinden tamamen ayrılan, eşit ve kardeş olan insanların bir sitenin değil, tek bir dünya devletinin vatandaşları olduğunu savunan Stoa düşüncesidir (Coşkun, 2006: 60).

1. 6. 2. Ortaçağ'da İnsan Hakları

Büyük Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında Doğu Roma ve Batı Roma olmak üzere ikiye ayrılmasından sonra, Batı Roma İmparatorluğu'nun 476 yılında yıkılmasıyla başlayıp, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun varlığını sona erdiren İstanbul'un fethinin gerçekleştirildiği 1453 tarihine kadar geçen döneme “Ortaçağ” adı verilir (Doğan, 2009: 93). Hıristiyanlığın siyasi bir güç olarak ortaya çıkması, Avrupa'da feodal yönetimlerin hüküm sürmesi, genellikle ilk insan hakları belgesi olarak kabul edilen Magna Carta'nın İngiltere'de kabul edilmesi ve İslamiyet'in doğuşu gibi gelişmeler, insan hakları bakımından Ortaçağa damgasını vuran önemli olaylardır.

1. 6. 2. 1. Feodalite ve Hıristiyanlık'ta İnsan Hakları

Ortaçağın siyasi, sosyal ve hukuki yapısını belirleyen yönetim sistemi, feodalite olarak adlandırılmaktadır. Feodal düzen hem ilkçağın, hem de modern çağın siyasi ve toplumsal yapısından farklıdır.

Bir yandan barbar istilaları diye anılan Norman ve Macar istilaları, diğer yandan Akdeniz'deki İslam egemenliğinin etkisiyle doğu ticaret merkezleriyle bağlantıları kesilen Ortaçağ Avrupa'sında, kendi içinde kapalı bir ekonomik düzen oluşmuştur. İşte

bu kapalı tarım ekonomisi olarak adlandırabileceğimiz yönetim sisteminin adı feodalitedir (Göze, 2007: 63). 500-1000 km² lik bir toprak parçası üzerinde en önemli ve güç sahibi kişi, daha az toprağa sahip olanları koruma görevini üstlenmiş ve onlar da bu güç sahibi kişiye bağlılık sözü vermişlerdir (Sander, 2010: 73). Feodal düzende sosyal yapıyı belirleyen özellik, kişilerin toprakla olan ilişkileridir. Toprağa sahip olan kişi, aynı zamanda siyasi iktidara da sahip olan kişidir. Toprak sahibi olmayan insanlar, üzerinde yaşadıkları toprağın sahibine, sosyal, ekonomik, siyasi ve hukuki yönden bağımlı olarak yaşayan köleleşmiş kimselerdir (Göze, 2007: 64).

Feodalizmde, yönetilen kesim, yöneticilere karşı hizmet ve sadakatle borçludur ve yöneticiler de onları korumakla yükümlüdür. Bu dönemde özgürlük, derebeylerin toprakları üzerindeki özgürlükleri olarak anlaşılmıştır. Bundan dolayı bu dönemde temel hak ve hürriyetlerin karşılıklı olarak tanınmasından söz edilemez (Kalabalık, 2009: 41). Her ne kadar feodalizmde gerçek anlamda temel hak ve hürriyetlerin karşılıklı olarak yer almamasına vurgu yapsak da, yerel düzeydeki bazı uygulamalar konumuz açısından önem kazanmaktadır. Bu uygulamalar genel olarak şöyledir: Feodal sistemde, lord ile vassal arasındaki ilişki karşılıklılık esasına dayanmaktadır. Feodalizmde hiç kimse tam anlamıyla egemen değildir. *Kral ile halk, lord ile vassal* bir çeşit sözleşmeyle birbirlerine bağlıdır. Buna aykırı hareket edilmesi durumunda, karşılıklı olarak hak ve ödevler sona ermektedir. Bu durum sık sık karışıklıklara yol açmışsa da, gelecek çağların *anayasal hükümet* anlayışının feodalizmin bu sözleşmeye dayanan niteliğinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Ayrıca, feodal beyler merkezi iktidarlara karşı direnme odakları haline geldikçe, kendi kendilerini yönetme şansına ve özgürlüğe sahip olmuş, bu da sadece küçük bir sınıf için de olsa, bazı subjektif kamu haklarının tanınmasına yol açmıştır (Coşkun, 2006: 63-64). İşte bu krallar ve derebeyler arasında yapılan anlaşmalar, insan haklarının sonraki gelişme evrelerinde belirleyici rol oynamış ve bu anlaşmalarla kazanılan haklar, sonraki haklara bir temel oluşturmuştur (Kalabalık, 2009: 41).

Ortaçağın siyasi, sosyal ve hukuki otoritesini feodalizm oluştururken dini otoritesini Hıristiyanlık oluşturmuştur. Siyasal otorite ile dinsel otoriteyi birbirinden ayırarak insanın vicdanını devletin tahakkümünden kurtarmak isteyen Hıristiyanlık, insanın kişiliğine değer vermiş ve her insanın Tanrının bir kopyası olarak yaratılmış olması dolayısıyla yüksek bir haysiyet taşıdığını ve bu haysiyet gereğince de insanların

kişiliğine bağlı bir takım haklara sahip bulunduğunu ortaya koymuştur (Coşkun, 2006: 61-62).

Bu düşünceler kölelik düzenine karşı isyanın başlamasına sebep olmuştur. Çağın ortalarına doğru Hıristiyanlık, devlet otoritelerine karşı insan haklarını ve vicdan hürriyetini savunmayı bırakmıştır. Dini çevrelerin gücü olan kilise ile siyasi iktidar birleştiği için bireylerin hak ve özgürlükleri etkin çevrelerce önemsenmemiştir (Kalabalık, 2009: 41). Bu durum Ortaçağda Kilisenin de toprak sahibi olarak büyük bir güç haline gelmesine sebep olmuştur. Dindar Hıristiyanların yaptığı bağışlar ve toplanan sadakalarla birlikte manastırlar çok zenginleşmiş, zamanın en büyük ve güçlü toprak sahipleri olmuşlardır. Kilise artık ilk zamanlarda benimsemiş olduğu insan hakları ve eşitlik anlayışından tamamen uzaklaşarak genel yoksullaşmayı ve sınıf ayrılıklarını hoş görmeye başlamış, insanların bu dünyada geçici olduğunu, asıl önemli olanın öbür dünyadaki mutluluk olduğunu savunmaya başlamıştır (Göze, 2007: 70).

Belli bir toprak zenginliğine ve siyasi bir güce ulaşan Hıristiyanlık zamanla, mutlak devlet otoritesi karşısında, bireyin temel hak ve özgürlüklerini savunamaz hale gelmiş, bir baskı politikası izlemeye başlamıştır. Zamanla ayrıntılı bir örgütlenme biçimine ve çok iyi işleyen denetim mekanizmalarına sahip olan Kilise, varlığını tehlike altına sokan, kendisi için tehdit oluşturan fikirlerle her türlü baskı aracını kullanarak mücadele etmiştir. Kilise kendi dışında kalan bütün görüş ve düşünceleri sapkınlık olarak nitelmiş ve bu tür görüşleri savunan kişilere çok ağır bedeller ödetmiştir (Coşkun, 2006: 62-63).

1. 6. 2. 2. İngiltere’de İnsan Haklarının Gelişmesi ve Magna Carta

XI. yy’da İngiltere Normanlar tarafından işgal edilmiştir. Norman istilasından sonra adaya yerleşen feodal beyler krallarını desteklemişlerdir ama bu destek, kral açısından çok güvenilir bir destek olmamıştır. Feodal beyler, kralların kişisel gücü ile ve kendilerine sağlanan çıkarlarla orantılı olarak ona destek vermişlerdir. Feodal beylerle kral arasında oluşan güç ve çıkar dengesi XIII. yy’a kadar korunmuştur. Bu tarihten sonra ise denge, feodal beyler lehine bozulmaya başlamıştır.

XIII. yy başlarında Kral Yurtsuz Jean, Papa III. İnnocent ile anlaşmazlığa düşmüş ve ona karşı başlattığı mücadeleyi kaybetmiştir. Aynı zamanda Fransa’ya da 1214 yılında yenilen Kral Yurtsuz Jean feodal beylerin tepkisiyle karşılaşmıştır. Tüm bu

yenilgilerden sonra feodal beyler ve baronlar krala başkaldırmışlar ve hakları güvence altına alınıncaya kadar mücadele edeceklerini açıklamışlardır. Kral yurtsuz Jean 1215'te feodal beylerin isteklerine boyun eğmek zorunda kalmış ve Magna Carta (Büyük Şart)'yı imzalamıştır. Magna Carta özetle şu haklardan oluşan bir belgedir (Göze, 2007: 429-432):

- Kral, özgür kişileri hükümsüz bir şekilde tutuklamayacak, hapsedemeyecek ve mallarına el koyamayacak.
- Kral, adaleti değiştirmeyeceğine, kimseye karşı hak ve adaleti yerine getirmekten kaçınmayacağına söz verecek.
- Cezalar suçun ağırlığı ile orantılı olacak.
- Tüccarlara ticaret özgürlüğü sağlanacak.
- Kralın devletin yasalarını çiğnemesi durumunda, baronlara isyan etme hakkı tanınacak.

1215 yılında kabul edilen İngiliz Magna Carta haklar bildirisi, uzun bir süre, hukukun ve insan haklarının sembolü olarak kabul edilmektedir (Helmholz, 1999: 297). Ancak önceleri özgürlüklerin koruyucu heykeli olarak bilinen Magna Carta, daha sonra bazı tarihçiler tarafından halkın özgürlükleri ile ilgili bir belge olarak değil, feodal tepkinin belgelenmesi olarak düşünülmüştür (McIlwain, 1914: 27). Feodal beylerin bu belgeyi krala imzalatırken izlemiş oldukları amaç, feodal ayrıcalıklarının kral tarafından tanınmasını ve kralın bu haklara saygı göstermesini sağlamaktır (Göze, 2007: 430). Ayrıca feodal beyler ve baronlar, yargılama söz konusu olduğunda kendi eşitleri tarafından yargılanmayı sağlama almaya çalışmışlardır. Bunun gibi birçok özelliği bulunan Magna Carta'yı modern anlamda bir insan hakları belgesi olarak tanımlamak mümkün değildir (Gemalmaz, 2001: 14).

1. 6. 2. 3. İslamiyet Anlayışında İnsan Hakları

Uygarlığın küresel bir nitelik almaya başlamasında, Helenizm'in genişlemesinden sonraki ikinci aşama, M.S. 600 – 1000 yılları arasındaki dönemde İslam dünyasının üstünlüğü ele geçirmesidir. İslamiyet'in doğuşu, Avrupa, Hindistan, Çin ve Ortadoğu uygarlıkları arasındaki dört merkezli kültürel dengeyi tam anlamıyla bozmamışsa da, bu dengeye ait olan sınırları keskinleştirmiş ve Ortadoğu'nun görece ağırlığını artırmıştır.

Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ile büyük coğrafi keşiflerin başlamasına kadar dünya tarihinde İslamiyet'in doğuşundan daha önemli bir olay bulmak zordur (Sander, 2010: 47).

Sander'e (2010: 48-49) göre, İslamiyet'in çürümekte olan Hıristiyanlık ve ırkçı Yahudiliğe karşı önemli üstünlükleri vardı ve bu yüzden İslamiyet, taraftarları arasında hızla tutundu. Her şeyden önce, günlük hayatta, nezaket, sevecenlik ve zayıf olana karşı merhamet duygusu önemli bir üstünlük sayılabilir. Ayrıca İslamiyet hiç ödünsüz bir tek tanrılık üzerine oturmuş olup, bütün insanlığa seslenmekteydi. Yahudi dininin belirli bir seçilmiş halka dayanan sınırlılığına sahip değildi. İslamiyet başta dinden olanları zorla döndüren bir din değildi. Hz. Muhammed, Hıristiyanlık ve Yahudiliği tek tanrılı dinler olarak saymış, İbrahim'den İsa'ya kadar tüm peygamberleri de kabul etmişti. Yahudi ve Hıristiyanlar vergi ödemekten başka bir yükümlülükleri olmaksızın kendi inançlarını özgürce sürdürmüşlerdi.

Hz. Muhammed'in ve İslamiyet'in bu temel felsefesi ve bu felsefeye dayalı olarak ortaya çıkmış olan çeşitli uygulamalar, modern anlamdaki insan hakları anlayışının o devirde yaşanmış olduğunu göstermektedir.

Günümüzde İnsan haklarının ilk kez Batılı modern devletlerde ortaya çıktığı iddia edilmektedir (Donnelly, 1995: 58). Batı dünyasında 17. yy'ın son yıllarında, insanın bilincinden kaynaklanan insan haklarına ilgi gösterildiğini görmekteyiz ve o zamandan beri, temel insan haklarına anayasal güvenceler sağlamak için, Locke'un veya Hegel'in yaptığı türden çabalar gösterilmiştir. İslam dünyasında bir insan hakları belgesi, Hz. Muhammed tarafından "*Veda Haccı*" sırasındaki vaazında dünyaya verilmiştir. Veda hutbesi İslam'ın insan soyunun her üyesine ve hepsine bağışladığı hakları özetlemiştir. Bu vaaz, kardeşlik, birlik ve insan özgürlüğünü, insanlar arasında kimin üstün olduğunu belirleme konusunda dürüstlük kuralını vurgulamıştır. Irkın, rengin veya cinsiyetin bir insanı daha üstün ya da daha aşağı saymak için temel alınmasına da veda hutbesinde karşı çıkmıştır (Khwaja Gulam, 2009: 169-170).

İslamiyet, İngiliz Haklar Bildirisi'nin kaleme alınmasından yaklaşık bin yıl kadar önce, bir Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi ortaya koymuştur ve ona, insanlar için bu haklara saygı göstermeyi ve bu hakların özgürce gerçekleşmelerini sağlamalarını zorunlu kılmıştır. Ne yazık ki uygulamada bu yapılmamıştır. Müslüman ülkeler İslam'ın

savunduğu toplum ve devlet kavramını gözden uzak tutmuşlar ve içtihat diye bilinen hareket ilkesini de etkisiz hale getirmişlerdir (Khwaja Gulam, 2009: 170).

İnsan haklarının modern batılı toplumların bir ürünü olduğuna karşı çıkan Müslümanların ve diğer batı dışı geleneksel inanışların, insan hakları kavramını yanlış yorumladıkları ifade edilmektedir. Donnelly' e (1995: 59) göre; Müslümanlar, sürekli olarak ve kesin bir şekilde dindaşlarına saygı ve onurla muamele etmekle emredilmişlerdir, ama bu emirlerin dayanakları insan hakları değil, yalnızca ödevler yükleyen ilahi emirlerdir. İslamiyet'in getirmiş olduğu hak ve özgürlüklere ilişkin çok sayıda liste hazırlanmıştır. 1981 yılında ilan edilen "*Evrensel İslam İnsan Hakları Bildirgesi*" nde de 23 adet hak sıralanmıştır. Fakat biraz dikkat edildiğinde, temel haklar veya insan hakları olarak sayılanların hak değil ödev olarak formüle edildiği görülmektedir. Örneğin, özgürlük hakkının içeriği, haksız köleleştirmeme ödevi ile sınırlandırılmıştır. Adalet hakkı, bireylerin devlete karşı sahip olduğu vazgeçilmez bir hak değil, yöneticinin bir görevidir. İfade özgürlüğü, doğruyu söyleme yükümlülüğü olarak düzenlenmiştir. Müslüman bir kişinin inancı, ölünceye kadar korumakla yükümlü olduğu kutsal bir emanet olarak algılandığı için, din değiştirmek yasaklanmış ve suç sayılmıştır. İslamiyet'te, hakların kaynağı ve özneleri de farklı bir yapıdadır. Haklar kişinin salt insan olması sebebiyle sahip olduğu yetkiler değil, Allah'ın bağışladığı ayrıcalıklardır. Haklar çeşitli şartlara bağlıdır ve kişiler, onlara yükümlülüklerini yerine getirmek için sahiptir (Uygun, 2011: 251).

İnsan hakları bir hak mıdır? Yoksa ödev midir? Sorusu, dinlerin ve özellikle de İslamiyet'in İnsan hakları anlayışında birçok yazar tarafından tartışılan konular arasında yer almakta, çeşitli karşıt görüşler ileri sürülmekte ve bu konu hakkında doktrinde önemli fikir ayrılıkları yaşanmaktadır. İster hak, ister ödev olarak anlaşılın, Ortaçağ'daki Arap yarımadasının insan hakları anlayışı göz önüne alınırsa, zamanın en çağdaş hak ve özgürlüklerinin İslamiyet ve Hz. Muhammed'in mesajları doğrultusunda oluştuğunu söyleyebiliriz.

1. 6. 3. Modern Çağda İnsan Hakları

Eski dönemlerde de bunu destekleyen bazı fikirler olmasına rağmen, insan haklarının esas olarak modern çağın bir düşüncesi olduğu ileri sürülmektedir. Modern çağın başlarında insan hakları düşüncesini "*doğal haklar*" adı altında ilk dile getiren

düşünür John Locke'dur. Locke, herkesin “*hayat*” , “*hürriyet*” ve “*mülkiyet*” hakkına sahip olduğunu ileri süren bir doğal haklar teorisi geliştirmiştir (Erdoğan, 2007: 93). Locke'un bu görüşleriyle birlikte Modern çağda insan hakları, siyasi düşünce tarihini ilgilendiren felsefi bir tartışma olmaktan çıkmış, devletlerin anayasalarını ilgilendiren bir konu olarak hukuk alanına girmiştir. Bu dönemde devletin mutlak egemenliğine dayanan anlayış zayıflamış, kişiler ve sınıflar arasındaki dengesizlikler giderilmeye çalışılmış ve insan hakları anayasalarda yer alan haklar olarak hukuk hayatına mal edilmiştir (Kalabalık, 2009: 42).

Rönesansla başlayan “*hümanizm*” akımı bireyi ön plana çıkarmış, devlet artık bireyin hizmetinde, onun bireysel gelişimini sağlamak ve güvence altına almakla görevli olan bir kurum olarak nitelendirilmiştir. Bireyin doğuştan din, dil, ırk, renk ve cinsiyet farkı gözetilmeksizin bir takım doğal haklara sahip olduğu ve devletin görevinin de bu hakları korumak olduğu şeklinde kabul gören doğal hukuk anlayışı kısa sürede benimsenmiş ve pozitif hukukta yerini almaya başlamıştır (Kalabalık, 2009: 43).

1. 6. 3. 1. İngiltere’de İnsan Hakları Alanında Yaşanan Gelişmeler

Devlete karşı bireye sağlanması gereken temel hak ve özgürlüklerin Avrupa’da ilk defa talep edildiği ülke İngiltere’dir. İngiltere’de hak ve özgürlüklerin tanınması yolundaki çabalar, krallık ile parlamentonun çatışması ve parlamento içindeki farklı çıkar gruplarının mücadeleleri sonucu gündeme gelmiştir (Bozkurt, 2006: 58).

Genellikle 1215 tarihli Magna Carta’nın insan hakları alanında ilk yazılı belge olduğu ifade edilmektedir. Fakat Magna Carta’nın yukarıda da incelediğimiz gibi, her insana temel bazı haklar sunmak yerine, sadece feodal beylere ayrıcalık tanıdığı, köylü ve kentli yurttaşların ise bu haklardan faydalanamadığı belirtilmiştir. Magna Carta’nın önemi, sınırlı bir kesime avantaj sağlamış olsa da, ilk defa devlet otoritesinin sınırlandırılması konusunda ortaya çıkmaktadır. Magna Carta’dan sonra Modern çağda İngiltere ve insanlık tarihine damgasını vuran Magna Carta kadar büyük öneme sahip bazı antlaşma ve bildirimler de vardır. Bunlar: “*Petition of Rights*”, “*Habeas Corpus Act*” , “*Bill of Rights*” ve “*Act of Settlement*” tır (Doehring, 2002: 259-260).

- *Petition of Rights* - Haklar Dilekçesi - (1628)

İngiltere’de süregelen parlamento ile kral arasındaki çatışma, I. Charles döneminde, kralın parlamentoya danışmadan İspanya ile Fransa’ya savaş ilan etmesi ve

savaş masraflarını karşılamak için yeni vergiler koyması sonucu alevlenmiştir. Parlamento krala, Fransa ile süren savaşa mali destek sağlama karşılığında 1628 tarihinde Petition of Rights (Haklar Dilekçesi)' ni kabul ettirmiştir. İngiltere'de temel insan hakları belgeleri içinde tarihsel olarak ikinci önemli belge olan Haklar Dilekçesi, Magna Carta'nın tekrarı özelliği taşıyan bir antlaşma olarak yerini almıştır (Akad ve Vural Dinçkol, 2009: 236-237).

- *Habeas Corpus Act (1679)*

Habeas Corpus Act, Kral II. Charles zamanında hazırlanan, kişi özgürlüğü ve güvenliğinin korunmasına yönelik kurallar içeren ve toplam 21 maddeden oluşan bir düzenlemedir (Gemalmaz, 2001: 55). Kısaca Habeas Corpus Act ile kişilerin yargıç kararı olmadan tutuklanmaları, hapsedilmeleri ile keyfi ve uzun süreli tutuklamalar yasaklanmıştır (Akad ve Vural Dinçkol, 2009: 237).

- *Bill of Rights – Haklar Bildirisi – (1689)*

1685 yılında II. Charles'ın ardından Katolik olan kardeşi II. James'in mutlak monarşiyi canlandırma çabaları, parlamentonun tepkisine yol açmış ve Bill of Rights'ın ortaya çıkış koşulları hazırlanmıştır. II. James'in Fransa'ya kaçması üzerine kızı Marry ve kocası William, tahta geçiş koşulu olarak parlamentonun hazırlamış olduğu Haklar Bildirisi'ni imzalamışlardır (Akad ve Vural Dinçkol, 2009: 238). Haklar bildirisi ile adil yargılanma, olağan olmayan cezaya çarptırılmama ilkeleri doğal haklar arasında yer almış (Kalabalık, 2009: 44), yasa yapma ve vergi koyma yetkisinin parlamentoya ait olacağı, dilekçe hakkı ve yasama dokunulmazlığı kabul edilmiştir (Bozkurt, 2006: 59).

- *Act of Settlement (1701)*

İngiltere'de kralın yetkilerinin azaltılıp, parlamentonun yetkilerinin artırılması çabalarının sonucu olan bir başka belge 1701 tarihli Act of Settlement'tır. Parlamentonun yetkilerini artırmak suretiyle, İngiltere'de hak ve özgürlüklerin gelişimine katkı sağlayan bu belge, Bill of Rights'ta yer alan hakları tamamlayıcı bir özellik taşımaktadır (Akad ve Vural Dinçkol, 2009: 239).

İngiliz belgelerinin temel özelliklerinden biri, bu belgelerin, kendisinden sonra ortaya çıkan Amerikan ve Fransız metinlerinde olduğu gibi bir ideoloji içermemeleridir. İngiliz belgeleri, daha çok uygulamadaki ihtiyaçlara göre şekillenen ve bütün dünya

insanlarını kapsamayan bir özelliğe sahip olmuşlardır. Bu sebeple Amerikan ve Fransız metinlerindeki gibi, İngiltere dışında geniş bir etki doğurmamışlardır (Döner, 2003: 19).

1. 6. 3. 2. ABD ve Fransa'daki İnsan Haklarına Yönelik Gelişmeler

İngiltere'de demokrasi ve insan hakları bakımından bu gelişmeler yaşanırken, elbette diğer uluslar ve devletler de bu gelişmelerden etkilenmişlerdir. Bu etkilenme ile birlikte temel hak ve özgürlüklerin İngiltere dışına yayılması, yaklaşık yüz yıllık bir süre sonunda gerçekleşmiştir. İngiltere'deki insan hakları konusundaki bu gelişmeler sırasıyla önce ABD'de daha sonra da Fransa'da yaşanmıştır.

İnsan hakları konusunda 16. yy'da John Locke ile başlayan doktrin alanındaki mücadele, semerelerini, 18. yy sonlarına doğru Amerikan ve Fransız insan hakları bildirilerinde almıştır. Gerek Amerikan gerekse Fransız insan hakları bildirileri, bireylerin hak ve özgürlüklerini belirleyen bir bütün olarak ilan eden ilk resmi insan hakları metinleri olarak tarihte yerlerini almışlardır (Döner, 2003: 20).

- 1776 Tarihli Amerikan Virginia Haklar Bildirisi ve ABD Anayasası

Bill of Rights ve onu izleyen Locke'un doğal haklar teorisi, Batı dünyasında büyük etki uyandırmış ve Haziran 1776 yılında Virginia'da Temsilciler Meclisi, Virginia Haklar Bildirisi'ni kabul etmiştir (Erdoğan, 2007: 94). Virginia Haklar Bildirisinin hükümleri aynı yıl Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nde de yer almıştır. 1776 Virginia Haklar Bildirisi ve Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nde, insanların yaşama hakkı ve özgürlüğü bulunduğu, mülkiyet haklarına sahip olduğu, kendi kişilik ve mutluluğunu özgürce gerçekleştirebileceği ifade edilmiştir. Bu bildirilere göre devletin görevi, kişilerin bu hak ve özgürlüklerini güvence altına almak ve bunların yaşanılır hale getirilmesine uygun ortamı hazırlamaktır (Ünal, 1997: 32).

1787 yılında hazırlanan ABD Anayasası'na bu temel hak ve özgürlükleri içeren ilk on madde 1789 yılında eklenmiş, 1791 yılında da bu eklenen on madde yürürlüğe girerek insan hak ve özgürlükleri ilk defa anayasalarda yer almaya başlamıştır (Gemalmaz, 2001: 65). Amerikan Anayasası daha sonra, 1865 tarihinde köleliği yasaklayarak ve 1870 yılında da zencilere oy hakkı tanıyarak daha da geliştirilmiştir (Ünal, 1997: 33).

- 1789 Tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi

Avrupa’da hak ve özgürlükler açısından dönüm noktası olan olaylardan en önemlilerinden birisi ve belki de en önemlisi Fransız İhtilali’dir. İhtilalden sonra kabul edilen bildiri, insanın doğuştan devredilmez, dokunulmaz doğal haklara sahip olduğu anlayışını teyit eden bir belgedir. 26 Ağustos 1789 günü ilan edilen bildiri, burjuvazinin taleplerine uygun, liberal bir özellik taşımaktadır (Bozkurt, 2006: 59). Bildiride egemenliğin halka ait olduğu; eşitliğe dayalı bir toplumun, insanların doğal bir takım haklara sahip olmasıyla sağlanacağı; kişi özgürlüğü ve güvenliği ile mülkiyet hakkının tüm insanların en temel hakkı olduğu belirtilmiştir (Ünal, 1997: 33).

Fransız bildirisinde bir de özgürlük tanımı yapılmıştır. Günümüzde de hala geçerliliğini koruyan bu tanıma göre özgürlük, başkalarının haklarını çiğnememek şartıyla kişinin istediğini yapma konusunda serbest olması anlamına gelmektedir (Erdoğan, 2007: 95). Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nde yalnız insanların doğuştan sahip olduğu doğal haklardan değil, bunların yanında, bireyin yönetime katılmasını sağlayan seçme ve seçilme hakkı gibi siyasi haklardan da söz edilmiştir. Bildirinin başlığındaki “Yurttaş Hakları” ifadesi de buna vurgu yapmaktadır (Ünal, 1997: 34). Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, halen yürürlükte olan 1958 Anayasası da dahil olmak üzere, bütün Fransız Anayasalarının mihenk taşlarından biri olmayı sürdürmektedir (Kalabalık, 2009: 45)

İnsan haklarının ülke sınırları gözetilmeden tüm dünyada geçerli olduğu şeklindeki evrensel insan hakları anlayışı, Fransız İhtilali sonucu yerleşmiştir. Fransa’da yapılan temel hak ve özgürlüklerin geniş bir şekilde yer aldığı anayasal düzenlemeler, Avrupa’nın diğer ülkelerini de önemli ölçüde etkilemiş ve bu düşünceler tüm Avrupa’da hızla yayılmıştır (Ünal, 1997: 34).

1. 6. 4. Yirminci Yüzyılda İnsan Hakları

İngiliz, Amerikan ve Fransız bildirgelerinde yer alan doğal haklar aydınlanma çağında yaygın bir etkiye sahip olmuş olmakla birlikte, 1815 tarihinden itibaren bu etki azalmaya başlamış ve bu durum 1930’lara kadar sürmüştür. II. Dünya Savaşı’nın hemen ardından baskıcı rejimlere duyulan nefret, insan hakları düşüncesinin yeniden filizlenmesine sebep olmuştur. 10 Aralık 1948 yılında BM Genel Kurulu’nda İHEB kabul edilmiş, bu bildiriye hukuki bir bağlayıcılık kazandırma çabaları sonucunda, 1966

yılında imzalanan iki uluslararası sözleşme 1976 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşmeler, BM Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (KSHS) ve BM Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS)'dir (Kalabalık, 2009: 45).

İnsan haklarıyla ilgili uluslararası ya da evrensel nitelikteki belgeler yanında, dünyanın çeşitli yerlerinde, bölgesel düzeyde insan hakları düzenlemeleri de vardır. Bunlar arasında; 1953 yılında yürürlüğe giren, 1950 tarihli “İnsan Haklarını ve Temel Hürriyetlerini Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesi” ve ona bağlı protokoller, 1978’de yürürlüğe giren 1969 tarihli “Amerikalılararası İnsan Hakları Sözleşmesi” ve 1986 yılında yürürlüğe giren 1981 tarihli “Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi” örnek olarak gösterilebilir (Kalabalık, 2009: 45). Bu sözleşmeler burada kısa bir şekilde ifade edilmiş olup, çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümlerinde ayrıntılarıyla incelenecektir.

1. 7. İnsan Haklarının Sınıflandırılması

İnsan haklarının nasıl sınıflandırılacağı, oldukça zor olan bir konudur. Bu bağlamda konuya farklı açılardan bakanlar ve farklı kriterler geliştirenler vardır (Çotuksöken, 2010: 33).

1. 7. 1. Kollektif Haklar – Bireysel Haklar

Bireysel Haklar, her bir bireyin başkasının katılmasına gerek olmaksızın kullanabileceği haklardır. Kollektif Haklar ise ancak bir grup veya topluluk halinde kullanılabilen haklara denir. Kollektif haklarda da hakkın sahibi bizzat bireyin kendisidir. Ancak birey bunları tek başına değil bir grup içerisinde kullanabilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü, grev hakkı ve dernek hakkı vb. haklar, kollektif haklara örnek olarak gösterilebilir (Kalabalık, 2009: 46-47).

1. 7. 2. Negatif Haklar – Pozitif Haklar

Geleneksel yaklaşıma bağlı olarak haklar, negatif haklar ve pozitif haklar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Negatif Haklar, kamusal otoritelerin yani devletin, bireyin o hakları kullanmasına ve yararlanmasına müdahale edemediği haklardır. Buna karşılık Pozitif Haklar, negatif hakların tersine, devletin olumlu bir müdahalesinin, bir yaptırımının söz konusu olduğu haklardır. Kişiye sıkı sıkıya bağlı olan bireysel haklar negatif, ekonomik ve kültürel haklar ise pozitif haklar kategorisine girmektedir

(Gemalmaz, 2001: 467-468). Hakların pozitif ve negatif olarak ayrılması, büyük ölçüde Alman Hukukçusu Jellinek'in sınıflandırmasına dayandırılmaktadır (Kalabalık, 2009: 48).

1. 7. 3. Yasal Haklar – Moral Haklar

Özellikle pozitivist hukuku benimseyenlere göre, bir hak, arkasında zorlama gücü bulunuyorsa var olabilir. Yasal Haklar, sadece yasama organının üretmiş olduğu yasalar ile ortaya konulduklarında somutlaşan ve geçerlilik kazanan haklardır.

Moral Haklar, pozitivist hukukçuların tersine, doğal haklar teorisini savunanlar tarafından ortaya atılan, yasal hakların üstünde yer alan, onlardan önce gelen ve her zaman geçerli olan haklardır (Gemalmaz, 2001: 468).

1. 7. 4. Kişisel Haklar – Sosyal ve Ekonomik Haklar – Siyasi Haklar

Bazı yazarlar, devletin kişilere olan haklarını, kişisel haklar, sosyal ve ekonomik haklar ve siyasi haklar olmak üzere üç bölüme ayırmışlardır. Bu üçlü sınıflandırma Georges Jellinek'ten beri kullanılan bir ayırmadır (Kalabalık, 2009: 49). Günümüzde bu üçlü ayırım hala geçerliliğini korumakta, demokratik ülkelerin anayasalarında, ülkemizde birçok değişiklik geçirmiş haliyle de olsa 1982 Anayasası'nda³ ve uluslararası insan hakları belgelerinde de benimsenmektedir.

Kişisel Haklar, devlete bir şey yapmama, bireyin özgürlük alanına müdahalede bulunmama ödevi yükleyen haklardır. Devlete karşı sıkı bir koruma sağlayan kişisel hakların bir diğer adı "*Koruyucu Haklar*" veya "*Negatif Statü Hakları*" dır. Kişi hürriyeti ve güvenliği, özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı, haberleşme hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, düşünce ve kanaat hürriyeti, mülkiyet hakkı vb. haklar kişisel haklara verilebilecek örneklerdir. (Gözler, 2010: 216-217).

Sosyal ve Ekonomik Haklar, sosyal devlet anlayışının gelişimi sonucu ortaya çıkmışlardır. Bu hakların uygulamaya geçmesi için devletin olumlu bir müdahalede bulunması gerekir. Sosyal ve Ekonomik Hakların bir diğer adı, "*Pozitif Statü Hakları*" veya "*İsteme Hakları*" dır. Sosyal ve Ekonomik Haklar arasında, Ailenin korunması ve

³ Kişisel haklar, 1982 Anayasası'nın "Kişinin Hakları ve Ödevleri" başlıklı ikinci bölümünün 17. ve 40. Maddeleri arasında; Sosyal ve Ekonomik Haklar, 1982 Anayasası'nın "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" başlıklı üçüncü bölümünün 41. ve 65. Maddeleri arasında; Siyasi Haklar ise, 1982 Anayasası'nın "Siyasi Haklar ve Ödevler" başlıklı dördüncü bölümünün 66. ve 74. Maddeleri arasında düzenlenmiştir. Her bir madde ayrı bir hak ve ödevi ayrıntılarıyla düzenlemektedir.

çocuk hakları, kamulaştırma, devletleştirme, çalışma hakkı ve ödevi, toplu iş sözleşmesi, grev hakkı ve lokavt, konut hakkı, sosyal güvenlik hakkı vb. hakları sayabiliriz (Gözler, 2010: 217).

Siyasi Haklar, bireyin siyasi iktidarın kullanılmasına katılmasını sağlayan haklardır. Siyasi hakların bir diğer adı, “*Aktif Statü Hakları*” veya “*Katılma Hakları*”dır. “*Vatandaşlık Hakları*” olarak da bilinen Siyasi Haklar bireylere, siyasi görüşünü açıklama, oy kullanma, örgütlenme, referanduma gitme, seçme ve seçilme haklarından yararlanarak siyasi kararlara katılma imkânı vermektedir (Kalabalık, 2009: 50).

İKİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARININ ULUSAL VE BÖLGESEL BOYUTTA KORUNMASI

Günümüz dünyasında devletlere verilen önem; sadece askeri ve ekonomik yeterliliği ile değil, insan haklarına duymuş olduğu saygı ve vermiş olduğu önem ile de belirlenmektedir. Hatta devletin yalnızca insan haklarına saygı duyması değil, kurum ve kuruluşlarının fiil ve işlemlerinde ulusal alanda olduğu gibi uluslararası düzlemde de insan haklarına dayanarak hareket etmesi beklenmektedir. O halde insan hakları, devletin uluslararası itibarı konusundaki önemli ölçütlerden birini oluşturmaktadır. Bu ölçüt, bir ülkenin uygarlık derecesi ve demokrasi kültürünün belirleyici unsurlarından birisi olarak benimsenmektedir. Birey odaklı devlet anlayışında, bireyin huzur ve güvenliğinin sağlanması ve korunması temel alınmakta, bireylerin tekil olarak huzur ve mutluluk içinde olması giderek içinde yaşanılan toplumun da huzurlu ve mutlu olmasına sebep olmaktadır (Tezcan vd., 2011: 65-66). Tüm bu sebeplerle insan haklarının korunması hem ulusal, hem bölgesel ve hem de uluslararası düzlemde büyük önem taşımaktadır. Çalışmamızın ikinci bölümünü, insan haklarının korunması ile ulusal ve bölgesel düzlemde oluşturulan koruma mekanizmaları oluşturacak, uluslararası koruma mekanizması ise üçüncü bölümde incelenecektir.

2.1. İnsan Haklarının Korunması

Bir hakkın korunması, hakkı ihlal edilen mağdur tarafın hukuk sisteminin öngördüğü yollarla, durumun mahiyetine göre, ihlalin sona erdirilmesini isteme yetkisine sahip olmasıdır. Bu isteğin karşılanabilmesi için hukukun da gerekli mekanizmalarla donatılmış olması gerekir. Ulusal hukuk düzenleri kurumsallaşmış yapıları sayesinde hakkı koruma işlevini düzenli bir şekilde yerine getirme gücüne sahiptir. Devletin sunmuş olduğu koruma mekanizmalarından yararlanma açısından insan haklarının teknik olarak diğer haklardan bir farkı yoktur (Çağırın, 2011: 43).

Hem ulusal hem de uluslararası alanda, demokratik hukuk devleti ve insan haklarına saygılı devletin gelişmesi bakımından insan haklarının korunması oldukça önemlidir. Küreselleşme ve iletişim alanındaki gelişmeler, insan haklarına evrensel bir boyut kazandırmış, insan haklarına saygı uluslararası düzeyde önemli bir ölçüt haline gelmiştir. İnsan haklarına verilen bu önem, gerek devleti ve gerekse toplumu oluşturan bireyleri bu konuda duyarlı olma ve kurallara uyma konusunda daha bilinçli olmaya

yönelmiştir. İnsan haklarının korunması, yalnızca devletin değil, birey olarak herkesin sorunudur. İnsan haklarının ulusal ve uluslararası boyutta tanınması, bunun korunması ve uygulamaya geçirilmesi konusunda yeterli olmamakta, ayrıca bireyler arasındaki ilişkilerde de insan hakları konusundaki hassasiyetin ve bilinç düzeyinin artırılması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır (Tezcan vd., 2011: 65).

İnsan haklarının korunması konusunda, bu amaçlara ulaşmak için gerçek hayatta bazen çeşitli sorunlarla da karşılaşılabilir. Bu sorunları şöyle sıralayabiliriz (Çotuksöken, 2010: 53) :

- Her türlü bilgisizlikten kaynaklanan sorunlar.
- İnsanlar arasındaki ilişkilerde etğin önceliğini fark edememekten kaynaklanan sorunlar.
- Toplumsal ilişkilerde hukukun önemini bilmemekten kaynaklanan sorunlar.
- Toplumda norm olarak kabul edilen yasaların etik-hukuk dayanağının olmamasından kaynaklanan sorunlar.
- İnsanların, toplum bireylerinin yurttaş olarak algılanmayışından kaynaklanan sorunlar.
- İnsanların toplum bireylerinin yurttaş olarak eğitilmeyişinden kaynaklanan sorunlar.
- Kamusal ilişkilerin öznesi durumunda olanların ve özellikle yasa koyucuların henüz yurttaş kimliğine ulaşamamış olmasından kaynaklanan sorunlar.
- Yalnızca yerel olanı ölçüt alıp, evrensel olana ulaşamamaktan kaynaklanan sorunlar.
- Her türlü ayrımcılıktan kaynaklanan sorunlar.
- İnsan haklarının bireyin hakları olarak değil de, grubun hakları olarak görülmesinden kaynaklanan sorunlar.
- Ekonomik sorunlardan ve özellikle yoksulluktan kaynaklanan sorunlar.

2.2. İnsan Haklarının Korunması Yönünde Kabul Edilen Temel İlkeler

İnsan hakları hukukunda, hem insan hakları sözleşmeleri hem de anayasal ilkeler bulunmaktadır. Benimsenen ilkeler, insan haklarının korunmasında ulusal ve uluslararası hukuk arasındaki işbirliğine dayanmaktadır. Bu ilkeler hakların korunmasında ortak bir tavır geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Böylece hakları korumaya yönelik olan farklı mekanizmalar, ortak ilkeler çerçevesinde hareket ederek, daha etkin bir koruma gerçekleştirmeye çalışmaktadır (Eren, 2007: 111).

2.2.1. Ulusal Korumanın Esas, Uluslararası Korumanın İkincil Olması

Uluslararası insan hakları sözleşmeleri ile devletler, üzerinde anlaşmış oldukları insan haklarına ilişkin standartları iç hukukta uygulama taahhüdünde bulunmaktadır. İster uluslararası hukuk ile ister ulusal hukuk ile tanınmış olsun, insan haklarının uygulandığı alan esas olarak iç hukuklardır. İnsan haklarını uluslararası hukukta tanıyan insan hakları sözleşmeleri yapılırken amaç, taraf devletlerin iç hukukta uygulayacakları normları belirlemektir. Devletler bu sözleşmelere taraf olurken, iç hukuk yoluyla kendi egemenlik alanı içinde tanıdığı bu hakları, herkes için uygulama zorunluluğu altına girmeyi hedeflemektedirler (Eren, 2007: 112-113).

2.2.2. Uluslararası Korumadan Önce İç Hukuk Yollarının Tüketilmiş Olması

Genel olarak uluslararası koruma mekanizmalarında, başvurunun kabul edilebilirlik koşulları arasında yer alan bu ilke, iç hukukta etkili olan hak arama yollarının tüketilmeden, uluslararası koruma mekanizmalarına başvuru yapılamayacağını ifade etmektedir. İç hukuku tüketme kuralı, iç hukukta kullanılacak etkili bir hukuk yolunun bulunması durumunda uygulanmaktadır. Bu ilke, çoğunlukla bireysel başvuru mekanizmalarında kullanılmaktadır. İç hukukun tüketilmesi, bir hakkın ihlaline bağlı olan bir ilkedir. Dolayısıyla, hak ihlaline bağlı olmayan, önleyici düzenlemeler açısından, böyle bir şartın aranmaması doğaldır. Hakkı ihlal edilen kişinin, kendi ulusal hukuku içinde hakkını arayabilmesi için, öncelikle hak ihlalinin gerçekleşmesi gerekmektedir (Eren, 2007: 114-115).

2.2.3. En Elverişli Kuralın Uygulanması

Bir devlet aynı hakkın korunmasına ilişkin çeşitli sözleşmelere taraf olmuş olabilir. Devletlerin taraf oldukları insan hakları sözleşmeleri, anayasa ve diğer yasalar

aynı hak konusunda benzer hükümler getirmiş olabilir. Bu hükümlerden hangisi *kişilerin daha lehine ise* o kuralın uygulanması, insan hakları hukukunun genel ilkelerinden biridir. Bu ilke ile devletlerin, taraf olduğu herhangi bir antlaşma ya da sözleşmeyi bahane ederek, kişilerin daha yararına olan bir düzenlemeyi uygulamamalarının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Bir başka deyişle en elverişli kuralın uygulanması ilkesi ile, aynı anda geçerli olan insan hakları kurallarından hangisi kişilerin hakları bakımından en elverişli ise o kuralın uygulanması asıldır (Eren, 2007: 115).

2.2.4. Olağan ve Olağanüstü Durumlarda Korumanın Farklılaşması

Devletin toplumsal düzeni korumak için özgürlüklere müdahale etme yetkisinin kötüye kullanılmaması amacıyla, olağan ve olağanüstü hallerde çeşitli güvence ölçütleri getirilmiştir. Devletler bazı meşru nedenlerle temel hak ve özgürlüklere müdahale edeceği zaman, bu güvence ölçütlerine uygun davranmak zorundadırlar. Devletin temel hak ve özgürlüklere zorunlu müdahalesi durumunda, bu müdahale karşısında genel bir güvence ilkesi olarak özgürlüğün kural, sınırlamanın istisna olduğu kabul edilmiştir. İnsan hakları sözleşmeleri ve anayasalarda, yasama organının hakları sınırlama yetkisini kötüye kullanmasını önlemek ve yasama organına karşı bir koruma sağlamak amacıyla bazı ölçü normlar getirilmiştir. Buna göre toplumsal düzeni sağlama adına özgürlüklere yapılacak her türlü müdahale (Eren, 2007: 116-117):

- Hukuken öngörülmesi
- Meşru bir amaç taşınması
- Hakkın özüne dokunmaması
- Orantılı olması
- Demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olmamasıdır.

2.2.5. Hakkın Kötüye Kullanılmasının Korunmaması

Bireyler yasalarla belirlenmiş meşru sınırlar içinde haklarını kullanırken toplumsal düzeni bozacak etkinlik ve eylem içine dahil olarak, başkalarının hak ve özgürlüklerine zarar vermeleri ya da zarar tehlikesi oluşturmaları halinde, hak ve özgürlüklerini kötüye kullanmış sayılırlar. Kişilerin hukuka aykırı her davranışı hakkın

kötüye kullanıldığı anlamına gelmez. Hakkın kötüye kullanılmasından söz edebilmek için öncelikle kişiye tanınmış meşru bir hakkın var olması gerekir. Kişi kendisine tanınan bu hakkı meşru bir amaç dışında ve sadece başkalarına zarar vermek için kullandığı takdirde hakkın kötüye kullanılmasından söz edilebilir. Kötüye kullanma konusunda önemli bir unsur da, kötüye kullanıldığı iddia edilen hakkın, kişiye gayri meşru bir amacı gerçekleştirmek üzere bir hak tanıdığı iddiasının olmasıdır. Hakkın kötüye kullanılmaması ilkesi, *hukukun genel ilkesi* olarak kabul edilmektedir. Bireylerin hukukun tanıdığı hakları kullanırken dürüstlük ilkesine bağlı kalarak ve meşru bir amaç doğrultusunda davranmaları gerekir. İHEB'in 30. Maddesinde:

“Bu bildirgenin hiçbir kuralı, herhangi bir devlet, topluluk veya kişiye, burada açıklanan hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan bir girişimde veya eylemde bulunma hakkını verir biçimde yorumlanamaz.”

Hükmü yer almaktadır. Bu hükme göre, temel hakların kötüye kullanılması halinde demokratik toplum düzeninde koruma görmeyeceği açıkça ifade edilmiştir. Hakkı kötüye kullanma yasağı hem bireyleri hem de devleti ilgilendiren bir konudur. Bireyler açısından hakkın meşru sınırları dışında kullanılması yasaklanırken; devlet için de düzenleme ve uygulama yetkisinin kötüye kullanılması yasaklanmaktadır (Eren, 2007: 119-121).

2.2.6. Birden Fazla Koruma Mekanizmasına Başvurma Yasağı

Uluslararası koruma mekanizmalarına başvurularda, bir uluslararası koruma mekanizması tarafından incelenmiş veya incelenmekte olan bir müracaatın yeni bir olay veya kanıt içermemesi durumunda, bir daha incelenmesi kabul edilmemektedir. Koşut başvuru yasağı olarak anılan bu ilke ile, koruma mekanizmalarının gereksiz yere aynı konu ile meşgul edilmeleri önlenmeye çalışılmaktadır. Bir koruma organına yapılmış bir başvurunun, diğer bir koruma organı için geçerli olması konusunda önemli bir nokta da, koruma organının yaptığı denetimin niteliğidir. İkinci başvurunun yasak olması için, daha önce başvuru yapılan makamın “uluslararası soruşturma ve çözüm organı” niteliğinde olması gerekir. Dolayısıyla “önleyici denetim” yapan ve hak ihlalinin esasını soruşturup çözüme bağlama yetkisi olmayan bir koruma organına yapılmış başvurular için, ikinci bir başvuru yapılması mümkündür (Eren, 2007: 126).

2.3. Korumanın Boyutları

İnsan haklarının korunması, ulusal ve uluslararası hukuk çerçevesinde iki farklı boyutta ancak bir bütünlük içinde sağlanmaktadır. Ulusal hukuk açısından sağlanan korumada devlet örgütü belirleyici olurken, Uluslararası korumada, devletler tarafından oluşturulan uluslararası örgütler etkili olmaktadır. Uluslararası örgütler içinde, bütün dünya devletlerine açık olan evrensel örgütler olduğu gibi, yalnızca belli başlı bölge devletlerini kapsayan bölgesel örgütler de bulunmaktadır. Bu sebeple uluslararası koruma da kendi arasında “evrensel” ve “bölgesel” olarak ikiye ayrılmaktadır. Ancak “ulusal” , “bölgesel” ve “evrensel” boyutta sağlanan korumada temel yapıyı devlet oluşturmaktadır (Eren, 2007: 3).

Çalışmanın bu bölümünde, ulusal ve bölgesel boyutta insan haklarının korunması konusuna kısaca değinilecek, asıl konumuzu oluşturan insan haklarının uluslararası düzeyde korunması ve buna bağlı olarak BM sisteminin incelenmesi üçüncü bölümün konusunu oluşturacaktır.

2.3.1. İnsan Haklarının Ulusal Boyutta Korunması

İnsan haklarının asıl ve en öncelikli olarak korunması ulusal hukuk sistemlerinin görevidir. Ulusalüstü koruma, ulusal korumayı tamamlayıcı ve ikincil niteliktedir. Bireylerin Ulusalüstü korumadan yararlanması için iç hukuk yollarını tüketmeleri gerekir. Bu husus, hem BM tarafından hazırlanan uluslararası insan hakları sözleşmelerinde, hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)’nde yer almaktadır. İnsan haklarının ulusal düzeyde korunması, insan haklarının anayasa gibi temel metinlerle güvence altına alınmasını ve bu amaca hizmet etmek için bu yönde ulusal kurumların oluşturulmasını gerektirir (Kalabalık, 2009: 447).

Ulusal insan hakları kurumlarına uluslararası standartlar kazandırmak amacıyla 20.12.1993 Tarih ve 48/134 Sayılı BM Genel Kurulu Kararı ile “*Paris Prensipleri*” olarak bilinen tavsiye niteliğinde bir belge kabul edilmiştir. Bu belge ile uluslararası insan hakları standartlarının ulusal düzeyde etkin bir şekilde hayata geçirilmesinde ve korunmasında, insan haklarına kamusal duyarlılığı güçlendirmede ulusal kurumların önemli bir rol oynayabileceği kabul edilmektedir. Bu konuyla ilgili bir başka önemli belge olarak 1993 tarihli İnsan Hakları Dünya Konferansı sonrası kabul edilen Viyana Bildirgesi’nde de, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasında, özellikle yetkili

makamlara çeşitli tavsiyelerde bulunulmuş, insan hakları ihlallerini giderme, insan hakları eğitimi üzerinde durma konularında ulusal kurumların önemi ortaya konmuştur. Viyana Bildirgesi'nde, ayrıca, Paris Prensiplerine uygun ulusal kurumlar kurma ya da kurulmuş olan kurumları bu ilkelere uygun hale getirme konusunda çeşitli görüşler bildirilmiştir (Dervişoğlu, 2010: 98).

Ülkemizde hukuki yönden insan haklarının korunması ve güvence altına alınması, 1982 Anayasası'nın İkinci kısmını oluşturan "Temel Haklar ve Ödevler" başlığı altında düzenlenmiştir. Anayasa'nın "temel hak ve hürriyetlerin korunması" başlıklı 40. maddesi, anayasal hakları ihlâl edilen herkesin "yetkili makama" geciktirilmeden başvurma hakkının sağlanmasını öngörmektedir. Burada geçen "yetkili makam" teriminden kasıt öncelikle yargı mercileri olmakla beraber, anayasal-hukukî sistemimizde başvuru makamlarının mahkemelerle sınırlı olmadığı da açıktır. Maddede ayrıca, idarî ve siyasi mercilere başvurma hakkına da işaret edilmiştir (Başbakanlık, 2006: 113).

2.3.1.1. Türkiye'de İnsan Haklarının Bireysel Başvuru Yoluyla Korunması

Bir diğer adı "Anayasa Şikayeti" olan "Bireysel Başvuru Yolu" temel hak ve hürriyetleri ihlal edilmiş olan bireylerin, diğer başvuru yollarını tükettikten sonra, Anayasa Mahkemesi'ne başvurmalarıdır. Almanya, Avusturya ve İspanya gibi bazı ülkelerde mevcut olan böyle bir başvuru yolu, bizim anayasa yargısı sistemimize 12 Eylül 2010 tarihli referandumla onaylanan 5982 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu ile girmiştir (Gözler, 2010: 365).

12 Eylül 2010 tarihli referandumla birlikte 1982 Anayasası'nın 148. Maddesine bireysel başvuru yoluyla ilgili bazı hükümler eklenmiştir. Bireysel başvuru yoluyla ilgili 1982 Anayasası'nın 148. Maddesinde şu ifadeler yer almaktadır:

"Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır.

Bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz.

Bireysel başvuruya ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.”

Bu maddeden hareketle bireysel başvuru yolunu düzenleyen 6216 sayılı “Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun” 30.03.2011 tarihinde kabul edilmiş, 03.04.2011 ve 27894 sayılı RG’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

6216 sayılı “Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun” un 45 – 51. Maddelerini kapsayan dördüncü bölümü “Bireysel Başvuru Hakkı” nı düzenlemiştir. Kanunun 45. Maddesi’ne göre bireysel başvuru hakkının genel nitelikleri ve içeriği açıklanarak şu ifadelere yer verilmiştir:

“Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye’nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir.

İhlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal için kanunda öngörülmüş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir.

Yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı gibi Anayasa Mahkemesi kararları ile Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de bireysel başvurunun konusu olamaz.”

2.3.1.1.1. Bireysel Başvuru Hakkına Sahip Olanlar

6216 Sayılı kanunun 46. Maddesi bireysel başvuru hakkına sahip olan kişileri düzenlemektedir. Bu maddeye göre, bireysel başvuru, ancak ihlale yol açtığı ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal nedeniyle güncel ve kişisel bir hakkı doğrudan etkilenenler tarafından yapılabilmekte, kamu tüzel kişileri bireysel başvuru hakkından yararlanamamakta, Özel hukuk tüzel kişileri, sadece tüzel kişiliğe ait haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunabilmektedirler. Yabancılar ise, yalnızca Türk vatandaşlarına tanınan haklarla ilgili olarak bireysel başvuru yapamamaktadırlar.

2.3.1.1.2. Bireysel Başvuruların Kabul Edilebilirlik Şartları

Bireysel Başvuruların Kabul Edilebilirlik Şartları, söz konusu kanunun 48. Maddesinde yer almıştır. Bu maddeye göre AYM, Anayasanın uygulanması ve yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi açısından önem taşımayan ve başvurucunun önemli bir zarara uğramadığı başvurular ile açıkça dayanaktan yoksun başvuruların kabul edilemezliğine karar verebilmektedir.

Aynı maddeye göre kabul edilebilirlik incelemeleri, komisyonlar tarafından yapılmakta ve komisyonlar tarafından verilen kabul edilemezlik kararları da kesin hüküm taşımaktadır.

Kanunun 48. Maddesi'nin son fıkrasında, kabul edilebilirlik şartları ve incelemesinin usul ve esasları ile ilgili diğer hususların içtüzükle düzenleneceği belirtilmiştir.

2.3.1.1.3. Esas Hakkında İnceleme ve Karar

6216 Sayılı Kanunun 49. ve 50. Maddeleri, kabul edilebilirlik aşamasını geçen bireysel başvuruların esas yönünden incelenmesi ve kararların hangi nitelikte olduğunu düzenlemektedir. 49. Maddeye göre, AYM'de bireysel başvuruların esas bakımından incelenmesi Bölümler tarafından yapılmaktadır.

Aynı maddenin 5. Fıkrası, Bölümlerin bireysel başvuruyu esas bakımından inceleme aşamasında, başvurucunun temel haklarının korunması için zorunlu gördükleri tedbirlere resen veya başvurucunun talebi üzerine karar verebileceğini, tedbire karar verilmesi hâlinde, esas hakkındaki kararın en geç altı ay içinde verilmesi gerektiğini, aksi takdirde tedbir kararının kendiliğinden kalkacağını hükme bağlamıştır.

6216 Sayılı Kanunun 49. Maddesinin 6. Fıkrası'na göre, Bölümlerin, bir mahkeme kararına karşı yapılan bireysel başvurulara ilişkin incelemeleri, *bir temel hakkın ihlal edilip edilmediği ve bu ihlalin nasıl ortadan kaldırılacağı*nın belirlenmesi ile sınırlı olmaktadır. Bölümlerce kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamamaktadır. Bireysel başvurunun esas bakımından incelenmesinden sonra karar aşamasına geçilmektedir.

6216 Sayılı Kanunun, "Karar" konu başlıklı 50. Maddesine göre, bireysel başvurunun esas bakımından incelenmesi tamamlandıktan sonra, başvurucunun

hakkının ihlal edildiğine ya da edilmediğine karar verilmektedir. İhlal kararı verilmesi hâlinde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilmektedir. Bireysel başvuru yoluyla AYM'ye yapılan şikayet başvurularının esas bakımından incelenmesi ve karar aşamasında, AYM'nin yerindelik denetimi yapma ve idari eylem ve işlem niteliğinde karar verme yetkisi bulunmamaktadır.

Tespit edilen ihlal bir mahkeme kararından kaynaklanmışsa, 6216 Sayılı Kanununun 50. Maddesinin 2. Fıkrası'na göre AYM'nin, ihlali ve ihlalin sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosyayı ilgili mahkemeye gönderme yetkisinin bulunduğu, yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde başvuru lehine tazminata hükmedilebileceği veya genel mahkemelerde dava açılması yolunun gösterilebileceği ifade edilmektedir. Eğer AYM, yeniden yargılama yapılmasına ve dosyanın ilgili mahkemeye gönderilmesine karar verirse, yeniden yargılama yapmakla yükümlü olan mahkemenin, AYM'nin ihlal kararında açıkladığı *ihlali ve ihlalin sonuçlarını* ortadan kaldıracak şekilde, mümkünse dosya üzerinden karar vermesi gerekmektedir.

2.3.1.2. Türkiye'de İnsan Haklarının İdari Kurumlar Aracılığıyla Korunması

Ulusal insan hakları kurumları nitelikleri itibari ile yasama organı ya da yargısal bir kurum olarak değil, idari bir yapılanma olarak kurulmuşlardır. Bu kurumlar, kural olarak bağlayıcı karar alma yetkisi bulunmayan fakat danışma organı olma niteliği ağır basan kurumlardır (Dervişoğlu, 2010: 98). Bu noktadan hareketle insan haklarının Türkiye'de hem merkez hem de taşra teşkilatı düzeyinde korunması için de, çeşitli kurum ve kuruluşlar oluşturulmuştur. Bu kuruluşlar: İnsan Hakları Başkanlığı, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, İnsan Hakları Üst Kurulu, İnsan Hakları Danışma Kurulu, İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi, TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu ve Türkiye İnsan Hakları Kurumu'dur.

2.3.1.2.1. İnsan Hakları Başkanlığı

Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, 5 Ekim 2000 tarihinde Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile kurulmuş ve yetki kanununun Anayasa Mahkemesi (AYM) tarafından iptali üzerine, aynı hükümleri taşıyan 12.04.2001 tarihli ve 4643 sayılı kanunla Başbakanlık teşkilatı hakkında 3056 sayılı kanunda değişiklik yapılarak,

Başbakanlık merkez teşkilatına, İnsan Hakları Başkanlığı (İHB) yeni bir hizmet birimi olarak ilave edilmiştir (Tezcan vd., 2011: 552).

İHB, kanunla kendisine verilen dört temel görevi yerine getirmektedir. İHB, ilk olarak, insan hakları ile ilgili konularda görevli kuruluşlarla sürekli temas halinde bulunmakta ve bu kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamaktadır. İkinci olarak, insan hakları konusundaki mevzuat hükümlerinin uygulanmasını izlemekte, izleme sonuçlarını değerlendirmekte, uygulamada ve mevzuatta görülen aksaklıkların giderilmesi ve Türkiye'nin ulusal mevzuatının insan hakları alanında taraf olduğu uluslararası belgelerle uyumlu hale getirilmesi doğrultusunda yapılacak çalışmalarını koordine etmekte ve önerilerde bulunmaktadır. Üçüncü olarak, kamu kurum ve kuruluşlarının hizmet öncesi, staj ve hizmet içi insan hakları eğitim programlarını izlemekte, değerlendirmekte ve koordine etmektedir. Dördüncü ve son olarak İHB, insan hakları ihlâl iddiaları ile ilgili başvuruları incelemekte ve araştırmakta, inceleme ve araştırma sonuçlarını değerlendirerek alınabilecek önlemlere ilişkin çalışmaları koordine etmektedir (Başbakanlık, 2006: 116).

2.3.1.2.2. İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları

BM Genel Kurulunun 20.12.1993 günü kabul ettiği *Paris İlkeleri* uyarınca bütün üye ülkelerde insan hakları ihlallerini takip etmekle görevli üst kurullar oluşturulması öngörülmüştür. İnsan Hakları Kurulları (İHK), batılı ülkelerde devletten bağımsız olan Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın temsilcilerinden oluşmaktadır. Ülkemizde de bu amaca uygun olarak, İHK'lerde daha önce yer alan kaymakam, belediye başkanı, üniversite rektörleri, emniyet müdürü, jandarma komutanı gibi kamu görevlileri kurul dışında bırakılmıştır. Bunların yerine İHK'lerde il genel meclisi temsilcisi, siyasi parti temsilcileri, okul aile birlikleri temsilcisi ve meslek odaları temsilcileri yer almaya başlamış ve İHK'lerin idari ve bürokratik yapısı yerini daha sivil bir yapıya bırakmıştır. İHK'lerdeki bu yeni yapılanma 23.11.2003 tarihli ve 25298 sayılı Resmi Gazete (RG)'de yayımlanan yönetmelikle gerçekleşmiştir. Son haliyle ülkemizde illerde en az 17, ilçelerde en az 15 üyeden oluşan İl ve İlçe İHK'lerinin sadece iki üyesi kamu görevlilerinden oluşmaktadır. Kamu görevlisi olan söz konusu iki üye, başkanlık görevini yürütecek olan vali yardımcısı veya kaymakam ile kamu görevlisi bir avukat veya hukuk fakültesi mezunu bir personelden ibarettir (Tezcan vd., 2011: 552-553).

23.11.2003 tarihli ve 25298 sayılı İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında çıkarılmış olan yönetmeliğe göre İl ve İlçe İHK:

- İllerde Bakanlık, Başkanlık, Valilik, İl Masası, İl Kurulu üyeleri ve İlçe Kurulları tarafından İl Kurulunun gündemine getirilen; ilçelerde de Bakanlık, Başkanlık, Valilik, İl Kurulu, Kaymakamlık, İlçe Masası ve İlçe Kurulu üyeleri tarafından İlçe Kurulu gündemine getirilen konuları değerlendirmek;
- İnsan hakları ihlal iddialarını incelemek ve araştırmak;
- İnsan haklarının korunması ve insan hak ve özgürlüklerinin kullanılmasının önündeki engeller ile hak ihlallerine yol açan sosyal, siyasi, hukuki ve idari sebepleri incelemek, araştırmak ve bunların çözümüne ilişkin valilik veya kaymakamlık makamına önerilerde bulunmak;
- Her türlü ayrımcılığın önlenmesi için gerekli çalışmaları yapmak;
- İdarenin uygulamalarında vatandaşlara hoşgörü ve nezaketle yaklaşılmasını sağlamak amacıyla gerekli çalışmaları yapmak;
- Ayda bir tüm çalışmaları özet olarak, ilçelerde İl Kuruluna, illerde Başkanlığa bildirmek ile görevlidir.

2.3.1.2.3. İnsan Hakları Üst Kurulu

Başbakanlık teşkilatı içinde yer alan İnsan Hakları Üst Kurulu 2001 yılında kurulmuş olup, görev ve yetkileri bir yönetmelikle düzenlenmiştir. Başkanlığını Başbakanın görevlendireceği bir devlet bakanının yapması öngörülen İnsan Hakları Üst Kurulu, Başbakanlık, Adalet, İçişleri, Dışişleri, Millî Eğitim, Sağlık ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik bakanlıklarının müsteşarlarından oluşmaktadır. Üst Kurul'un başlıca görevleri şunlardır (Başbakanlık, 2006: 116-117):

- İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi için yasal ve idarî düzenlemelerle ilgili hazırlıkları yapmak,
- Mevzuatın uluslararası insan hakları hukukuna uygun hale getirilmesine yönelik tavsiyelerde bulunmak,

- İnsan haklarının uluslararası standartlara uygun olarak korunması ve geliştirilmesi için yapılacak çalışmalarını koordine etmek,
- İnsan haklarıyla ilgili hizmet içi eğitim programlarının uygulanmasını izlemek,
- İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi'nde görevlendirilecek öğretim üyeleri ve temsilci gönderecek gönüllü kuruluşlar ile İnsan Hakları Danışma Kurulu'nda görev alacak kurum ve kuruluş temsilcileri dışındaki üyeleri seçmek,
- İnsan hakları ihlâl iddialarına ilişkin olarak ilgili kurulların yaptıkları incelemeleri değerlendirmek ve alınması gereken önlemlere ilişkin tavsiyelerde bulunmaktır.

2.3.1.2.4. İnsan Hakları Danışma Kurulu

Sivil toplum kuruluşları ile işbirliğinin geliştirilmesi ve katkılarının alınması hususunda, İHB' nin kuruluşuyla ilgili kanun gereğince İnsan Hakları Danışma Kurulu oluşturulmuştur. Devlet bakanına bağlı olan bu kurulun büyük çoğunluğu, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, sendikalar ve meslek kuruluşlarından oluşmaktadır. Kurulun mevcut 76 üyesinden 59'u sivil kesimden gelmektedir. İnsan Hakları Danışma Kurulu'nun Kuruluş, Görev ve İşleyişi ile İlgili Usul ve Esaslar Hakkındaki Yönetmelik' te 20.02.2003 tarihinde yapılan değişiklikle, sivil üye sayısı 43'ten 59'a çıkarılmış ve sivil toplum kuruluşlarından üye sayısına sınır konulmayarak, bu husus İnsan Hakları Üst Kurulu'nun takdirine bırakılmıştır (Tezcan vd., 2011: 559).

İnsan Hakları Danışma Kurulu, insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde danışma hizmeti vermek üzere kurulmuş olan bir organdır. Kurulun danışma organı olarak başlıca görevi, bu konularda öneri ve tavsiyeler içeren raporlar hazırlamaktır.

2.3.1.2.5. İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi

İnsan Hakları Eğitimi On yılı Ulusal Komitesi, 1998'de çıkarılan bir yönetmelikle kurulmuştur. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Eylem Planı gereğince İnsan Hakları Üst Kurulu tarafından oluşturulmuştur. Kurul'un üyeleri çeşitli kamu kuruluşlarının ve insan hakları konusunda faaliyet gösteren gönüllü kuruluşların

temsilcileri ile bu alandaki çalışmalarıyla tanınan beş öğretim üyesinden oluşmaktadır (Başbakanlık, 2006: 117).

İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi, Birleşmiş milletler İnsan Hakları Eğitimi On yılı Eylem Planı'nın Türkiye'de uygulanabilmesi amacıyla bir ulusal program teklifi hazırlar. Eylem planı ve ulusal program çerçevesinde yürütülen eğitim çalışmalarını izler ve değerlendirmelerini İnsan Hakları Üst Kurulu'na bildirir. Ayrıca bu konularda üst kurul tarafından verilen diğer görevleri de yerine getirir (Tezcan vd., 2011: 561).

2.3.1.2.6. TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu 3686 sayılı kanun ile oluşturulmuş bir kuruldur. 3686 sayılı kanuna göre, üye sayısı Danışma Kurulu'nun teklifi üzerine Genel Kurulca belirlenecek olan İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nda; siyasi parti grupları ile bağımsızlar, Meclisteki sayılarının üye tamsayısına nispet edilmesi ile bulunacak yüzde oranına uygun olarak temsil edilmektedir. Komisyon üyelikleri için, bir yasama döneminde iki seçim yapılmakta, İlk seçilenlerin görev süresi iki, ikinci devre için seçilenlerin görev süresi ise üç yıl olarak belirlenmektedir. Yine 3686 sayılı kanuna göre Komisyonun, Siyasi Parti gruplarının yüzde oranlarına göre, bir başkan, iki başkan vekili, bir sözcü ve bir katip seçerek görev yapacağı, bu seçimin, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla toplanan Komisyonun, toplantıya katılanlarının salt çoğunluğunun gizli oyuyla yapılacağı, hüküm altına alınmıştır.

3686 sayılı kanuna göre TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nun görevleri şu şekilde sıralanmıştır:

- Uluslararası alanda genel kabul gören insan hakları konusundaki gelişmeleri izlemek.
- Türkiye'nin insan hakları alanında taraf olduğu uluslararası anlaşmalarla T.C. Anayasası ve diğer milli mevzuat ve uygulamalar arasında uyum sağlamak amacıyla yapılması gereken değişiklikleri tespit etmek ve bu amaçla yasal düzenlemeler önermek.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığınca havale edilen kanun tasarısı ve teklifleriyle, kanun hükmünde kararnameleri görüşmek, Türkiye Büyük

Millet Meclisi komisyonlarının gündemindeki konular hakkında, istem üzerine görüş ve öneri bildirmek.

- Türkiye'nin insan hakları uygulamalarının, taraf olduğu uluslararası anlaşmalara, Anayasa ve Kanunlara uygunluğunu incelemek ve bu amaçla, araştırmalar yapmak, bu konularda iyileştirmeler, çözümler önermek.
- İnsan haklarının ihlale uğradığına dair iddialar ile ilgili başvuruları incelemek veya gerekli gördüğü hallerde ilgili mercilere iletmek.
- Gerektiğinde dış ülkelerdeki insan hakları ihlallerini incelemek ve bu ihlalleri o ülke parlamenterlerinin dikkatlerine doğrudan veya mevcut parlamenter forumlar aracılığıyla sunmak.
- Her yıl yapılan çalışmalarını, elde edilen sonuçları, yurtiçi ve dışında İnsan Haklarına saygı ve uygulamaları kapsayan bir rapor hazırlamak.

2.3.1.2.7. Türkiye İnsan Hakları Kurumu

Türkiye İnsan Hakları Kurumu, 21.06.2012 tarih ve 6332 sayılı kanun ile kabul edilmiş olan, 30.06.2012 tarih ve 28339 sayılı RG'de yayımlanıp yürürlüğe giren bir insan hakları kuruluşudur. Kanun, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda çalışmalar yapmak üzere Türkiye İnsan Hakları Kurumu'nun kurulması ile teşkilat, görev ve yetkilerine ilişkin esasları düzenlemektedir.

Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu'nun 3. Maddesinde kamu tüzel kişiliğini haiz, idari ve mali özerkliğe sahip, özel bütçeli ve Başbakanlıkla ilişkili bir yapı arz eden Türkiye İnsan Hakları Kurumu'nun merkezinin Ankara olduğu, kurumun yurt içinde ve sayısı ikiyi geçmemek üzere yurt dışında büro açabileceği; bu kanunla ve diğer mevzuatla verilen görev ve yetkilerini kendi sorumluluğu altında bağımsız olarak yerine getirip kullanabileceği, kurumun görev alanına giren konularla ilgili olarak hiçbir organ, makam, merci veya kişinin, kurumun karar organı olarak oluşturulan İnsan Hakları Kurulu'na emir ve talimat veremeyeceği, tavsiye ve telkinde bulunamayacağı ifade edilmiştir.

Kanunun 5. Maddesinde, İnsan Hakları Kurulu'nun kurumun karar organı olduğu ve bu kurulun biri başkan, biri de ikinci başkan olmak üzere 11 üyeden oluşması gerektiği belirtilmiştir.

Türkiye İnsan Hakları Kurumu; İhlal İddialarını İnceleme Birimi, İşkence ve Kötü Muameleyle Mücadele Birimi, Hukuk Birimi, Eğitim Birimi, Dış İlişkiler ve Proje Birimi, Medya ve Halkla İlişkiler Birimi, Bilgi ve Dokümantasyon Birimi, Strateji Geliştirme Birimi ile İnsan Kaynakları ve Destek Birimi olmak üzere toplam 9 hizmet biriminden oluşmaktadır. Bu hizmet birimlerinin görev ve yetkileri kanunun 11. Maddesinde ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.

Karar organı, hizmet birimleri, özellikleri ve amacı yukarıda saydığımız şekilde ifade edilen Türkiye İnsan Hakları Kurumu'nun görev ve yetkileri ise söz konusu kanunun 4. Maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir:

- İnsan haklarının korunmasına, geliştirilmesine ve ihlallerin önlenmesine yönelik çalışmalar yapmak.
- İşkence ve kötü muamele ile mücadele etmek; şikâyet ve başvuruları inceleyerek bunların sonuçlarını takip edip sorunların çözüme kavuşturulması doğrultusunda girişimlerde bulunmak ve bu amaçla eğitim faaliyetleri yürütmek.
- İnsan hakları alanındaki gelişmeleri izlemek ve değerlendirmek amacıyla araştırma ve incelemeler yapmak.
- İnceleme, araştırma, ziyaret ve başvuruları inceleme görevi esnasında bir suçun işlendiğinin öğrenilmesi hâlinde, genel hükümlere göre işlem yapılabilmesi için gerekli görüldüğünde ihbar veya şikâyette bulunmak.

2.3.2. İnsan Haklarının Bölgesel Boyutta Korunması

İnsan haklarının korunması ile ilgili uluslararası sistemler her zaman beklenen etkiyi gösterememiş, insan hakları ihlalleri devam etmiş ve bu ihlallerin bir kısmı da uluslararası düzeyde ileri sürülemediği. BM tarafından geliştirilen insan haklarının korunması sisteminde bölgesel düzeyde koruma öngörülmemiştir. İnsan hakları ile ilgili bölgesel düzeyde ilk gelişme Avrupa Konseyi (AK) süreci ile Avrupa'da yaşanmıştır. Avrupa'yı diğer bölgesel koruma sistemleri takip etmiştir (Kasım, 2009: 12-13).

Bölgesel düzenlemelerin hazırlanması, uluslararası nitelikte olanlardan daha kolay olmaktadır. Bu düzenlemeler, birkaç devletin siyasi anlamda uzlaşmaya varmasının kolaylığı nedeniyle uluslararası düzenlemelere göre daha az sorunun çıkmasına neden olmaktadır (Kalabalık, 2009: 403). Aynı coğrafi bölgelerdeki bireyler ve uluslar arasında yakın dayanışmaya dayalı toplumsal ilişkiler faktörü, bölgesel insan hakları kurumlarının oluşturmanın temelini ve bu kurumların işleminin dinamiğini oluşturmuştur. Hiç şüphesiz, bölgesel boyutta kurumsallaşma mantığı sadece coğrafi ortaklık faktörüne indirgenemez. Hatta tam tersine, bundan çok daha temelli dayanaklar üzerinde yükselir. Bölgesel bir yapılanmanın ortaya çıkması, ortak ya da benzer kültürel çevre içinde yer almayı, toplumsal, siyasal, hukuksal ve ekonomik konularda bütünleşmeye elverişli bir ortak zemin üzerinde bulunmayı gerektirir (Gemalmaz, 2001: 359). Genellikle aynı dilin konuşulması, aynı dine inanılması ve aynı kültürel gelenekten gelen insanların bulunması, bölgesel düzenlemelerin tasarlanmasını kolaylaştırmaktadır. Örneğin Afrika Şartı, açık bir şekilde Afrikan İnsan ve Halkların Hakları kavramını ifade etme çabası içindedir. Aynı şekilde Arap Ligi ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) da aynı kültürel miras temeline dayalı bölgesel sistemler olarak göze çarpmaktadır (Kalabalık, 2009: 403).

İnsan haklarının tanınmasına ve korunmasına yönelik olarak şekillendirilen sözleşmeler ve bunlarla yapılandırılmış olan organlar açısından bakıldığında, somut sonuca bağlanmış ve işlev görmekte olan üç temel bölgesel sistemin öncelikle belirtilmesi gerekir. Bunlar, Avrupa Konseyi, Amerikan Devletleri Örgütü ve Afrika Birliği Örgütü isimli üç bölgesel örgütlenme ve bunların ürettikleri çeşitli insan hakları sözleşmeleri ve mekanizmalarıdır (Gemalmaz, 2001: 364). Amerika ve Afrika bölgeleri insan haklarını koruma mekanizmaları yönünden AK' yi örnek almış ve özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)' ne benzer bir koruma modeli seçmişlerdir. Amerika Devletleri Örgütü (ADÖ) ve Afrika Birliği Örgütü (ABÖ), insan hakların korunmasını bölgesel işbirliğinin temeli saymışlar, AK' de olduğu gibi bağlayıcı nitelikte Amerika ve Afrika İnsan Hakları Sözleşmeleri ve Mahkemeleri'ni kurmuşlardır (Eren, 2007: 525). Bunların dışında, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Avrupa Birliği (AB) gibi bölgesel örgütlenmeler çerçevesinde insan haklarına ilişkin çeşitli belgeler ve yapılanmalar da

vardır. Ancak bunlar, özgün nitelikleri dolayısıyla ayrıca ele alınarak incelenmelidir (Gemalmaz, 2001: 364).

İnsan haklarının korunmasında etkin olan Avrupa, Amerika ve Afrika örgütlenmesi dışında, diğer bölgesel örgütlerde insan haklarının korunması henüz etkili bir seviyeye ulaşmamıştır. Arap Devletleri Birliği (ADB), İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), Güneydoğu Asya Uluslar Topluluğu ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)' nde oldukça sınırlı alanlarda insan hakları söz konusu hale gelmektedir (Eren, 2007: 525).

Bölgesel sistemler içerisinde insan haklarının en etkin şekilde korunması, Avrupa sisteminde gerçekleşmiştir. AİHS ve AK' nin insan haklarını koruma mekanizmasını oluşturan bir organı konumunda bulunan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) diğer bölgesel sistemlere göre daha etkindir.

2.3.2.1. İnsan Hakları'nın Avrupa'da Korunması

Avrupa'da bir birlik kurma düşüncesi II. Dünya Savaşı'nın sonrasında hız kazanırken, birçok yeni örgütün kurulması ve işler hale getirilmesi gündeme gelmiştir. Bu kurulması düşünülen birlikten beklenen amaç, Avrupa'daki çatışmalara son vermek, huzur, güvenlik ve işbirliğini sağlamaktır. Bu amaca hizmet etmek üzere Avrupa'da yeni bir düzen kurulması fikrini ilk olarak 1942 yılında Winston Churchill atmıştır. Churchill'in fikirleri tüm Avrupalı devletler tarafından benimsenmiş ve 1948 yılında "*Avrupa Birliği Hareketi İçin Uluslararası Komite*", Avrupa ülkelerinin devlet adamlarının bir araya geleceği "*Avrupa Kongresi*" ni La Haye' de toplantıya çağırmıştır. La Haye' de yapılan toplantıda Avrupa'da bir birliğin gerekliliği düşüncesi desteklenerek, düşünce, toplanma ve ifade özgürlüğünün garanti altına alınacağı İnsan Hakları Beyannamesi; yeterli yaptırım gücüne sahip bir Mahkeme ve milletlerin temsil hakkının olduğu bir Avrupa Meclisi isteği dile getirilmiştir (Akgün, 2006: 262-263). Avrupa'da yaşanan tüm bu gelişmeler, Avrupa Konseyi'nin kurulmasının, Avrupa Konseyi bünyesinde, Avrupa Sosyal Şartı ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin hazırlanmasının ve bu sözleşmenin bir denetim mekanizması olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ortaya çıkmasının yolunu açmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Londra'da bir araya gelen on Avrupa devleti⁴ dışişleri bakanlarının 5 Mayıs 1949 tarihinde imzaladığı ve 3 Ağustos 1949 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Konseyi Statüsü ile birlikte AK kurulmuştur. AK Statüsü'nün 3., 4. ve 5. Maddelerinde üye olmak arzusunda bulunan her Avrupa devletinin konseye üye olabileceğinden söz edilmektedir. Bu hükümler gereğince kendisine davette bulunulan Türkiye de bu davete uyarak, 12 Aralık 1949 tarihinde AK Statüsü'nü onaylamış ve onay belgesini Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne 13 Nisan 1950 tarihinde tevdi ederek AK' ye üye olmuştur (Döner, 2003: 79).

AK' nin merkezi Strasbourg'ta bulunmaktadır ve günümüzdeki üye sayısı 47' dir. Konsey, Atlantik sahilinden Rusya'nın uzak doğusuna kadar uzanan bir sahada, yaklaşık 800 milyon insanın kaygı, ümit ve emellerinin seslendirildiği ideal bir ortak forum oluşturmaktadır. Yaklaşık 400 adet hükümet dışı kuruluş, tüm alanlarda konsey çalışmalarına katılmaktadır (Akgün, 2006: 260).

AK, "*Bakanlar Komitesi*" ve "*Parlamenteerler Meclisi*" olmak üzere iki organdan oluşmaktadır. Bu iki organa "*Avrupa Konseyi Sekreterliği*" yardımcı olmaktadır. Bakanlar Komitesi, AK' nin yürütme ve karar organıdır. Konsey statüsüne göre, AK adına hareket edecek yetkili organ, Bakanlar Komitesi' dir. Her üyenin Bakanlar Komitesi'nde bir temsilcisi vardır ve her temsilci bir oy hakkına sahiptir. Bakanlar Komitesi'nin temsilcileri üye ülkelerin dışişleri bakanlarıdır. Parlamenteerler Meclisi eski ismiyle Danışma Meclisi, AK' nin müzakere organıdır. AK Statüsü'ne göre, Parlamenteerler Meclisi bir danışma organıdır ve Bakanlar Komitesi'ne tavsiyelerde bulunur. Parlamenteerler Meclisi'nde ülkelerin büyüklüğüne göre en az 2 en çok 18 üyeye kadar temsilci bulunmaktadır. Türkiye Mecliste 12 üye ile temsil edilmektedir. Sekreterlik, bir genel sekreter, bir genel sekreter yardımcısı ve diğer gerekli personelden oluşmaktadır. Genel sekreter ve genel sekreter yardımcısı, Bakanlar Komitesi'nin tavsiyesi üzerine Parlamenteerler Meclisi tarafından 5 yıl için atanırlar. Genel sekreterlik yapılanması içinde insan hakları konularında yapılan çalışmalardan sorumlu, İnsan Hakları Genel Müdürlüğü, İnsan Hakları Komiserliği ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yazı İşleri Birimleri yer almaktadır (Eren, 2007: 528-534).

⁴ Avrupa Konseyi'nin kurucu on ülkesi şunlardır: Danimarka, Belçika, Hollanda, Fransa, İsveç, İngiltere, İtalya, İrlanda, Norveç ve Lüksemburg.

AK' nin amacı, kısaca, üye ülkelerin paylaştıkları ortak değerlerle ilke ve idealleri koruyup geliştirerek, halkların sosyo ekonomik gelişmelerini kolaylaştırmak ve böylece Avrupa ülkeleri arasında daha güçlü bir işbirliğini sağlamaktır. Konseyin koruyup geliştirmeyi amaçladığı ortak ilkeler arasında ise temel hak ve hürriyetler ile hukuk devleti ilkelerine işlerlik kazandırılması, çoğulcu demokrasilerin kurulması ve Avrupa halklarının hayat standartlarının yükseltilmesi yer almaktadır (Akgün, 2006: 259-260).

AK, savunma konuları hariç, toplumların karşılaştığı tüm temel sorunları kendi ilgi alanında görmektedir. Bunlar, insan hakları, medya, hukuki işbirliği, gençlik, spor, eğitim, kültür, yerel yönetimler, sağlık, bölgesel planlama, aile işleri, çevre ve sosyal güvenlik sorunlarıdır. Konsey kurulduğu tarihten itibaren demokrasilerin tesisi, işler hale getirilmesi ve özellikle Avrupa'da insan yaşamının kalitesinin yükseltilmesi için çeşitli alanlarda faaliyetlerde bulunmaktadır. İnsan hakları konusu AK' nin faaliyetleri arasında en başta gelmektedir (Akgün, 2006: 260).

AK, kuruluşundan bugüne kadar insan haklarının tüm demokratik devletler için vazgeçilmez ve bölünmez bir temel oluşturduğu düşüncesini muhafaza etmekte ve bu düşünceyi hem Avrupa hem de tüm dünyada yerleştirmek için çaba sarf etmektedir. AK, söz konusu bu hedeflerine ulaşmak için, çeşitli anlaşmalar, şartlar ve sözleşmeler yapmaktadır. Bu sözleşmeler arasında en önemli iki tanesi AİHS ve Avrupa Sosyal Şartı'dır (Akgün, 2006: 270).

2.3.2.1.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AİHS' nin tam adı "İnsan Hakları ve Temel Hürriyetlerin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi" dir. Fakat sözleşme resmi belgeler de dahil olmak üzere yaygın olarak AİHS şeklinde ifade edilmektedir. AİHS birçok özelliğiyle diğer insan hakları belgelerinden ayrılmaktadır. Her şeyden önce, AİHS insan haklarının uluslararası düzeyde korunmasına yönelik mekanizmalar öngören ilk sözleşmedir. Sözleşmenin bu yönüyle insan hakları, uluslararası hukuk düzeninde gerçek anlamda hak olma özelliğini ilk defa AİHS ile kazanmıştır (Çağırın, 2011: 185).

İnsan Hakları ve Temel Hürriyetlerin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi veya uygulamadaki ismiyle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi AK' nin kurulmasından hemen sonra 4 Kasım 1950 tarihinde aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 15 devlet tarafından Roma'da imzalanmıştır. AİHS' nin 66. Maddesi uyarınca sözleşme 10 devletin onay

vermesiyle 3 Eylül 1953'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye sözleşmeyi 18 Mayıs 1954 tarihinde hiçbir çekince koymadan onaylamıştır (Reisoğlu, 2001: 33). AİHS' nin 59. Maddesi'nde, AK' ye üye olmanın sözleşmeye taraf olmanın ön şartı olduğu kabul edilmektedir. Bu hükümden hareketle günümüzde AK üyesi olan 47 devletin tamamı sözleşmeye taraftır (Çağırın, 2011: 186).

AİHS ilk haliyle 5 bölümde yer alan toplam 66 maddeden oluşmaktadır. Sözleşmenin 2 ile 18. Maddelerini kapsayan birinci bölümünde koruma altına alınan maddi haklar sıralanmıştır. AİHS' nin, 19. Maddeyi içine alan ikinci, 20 ile 37. Maddeleri kapsayan üçüncü ve 38 ile 56. Maddeleri kapsayan dördüncü bölümlerinde, bu hakların korunmasını garanti altına almaya yönelik organ ve mekanizmalar ele alınmış, Sözleşmenin 57 ile 66. Maddelerinin bulunduğu beşinci ve son bölümünde ise, her uluslararası antlaşmada olduğu gibi, sözleşmenin yürürlüğe giriş, ihtirazı kayıt koyma ve feshetme gibi formalitelerin yer aldığı hükümlere yer verilmiştir (Çağırın, 2011: 186).

AİHS' ye 3 Temmuz 2006 tarihi itibariyle yapılmış 14 ek protokol bulunmaktadır. Bu protokoller nitelikleri itibariyle ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan 1, 4, 6, 7, 12 ve 13 nolu protokoller sözleşmede yer alan hakları genişletmiş veya değiştirmiştir. 2, 3, 5, 8, 9, 10, 11 ve 14 nolu protokoller, sözleşmenin öngörmüş olduğu koruma sistemi hakkında değişiklikler yapmıştır. 1 Kasım 1998 tarihinde yürürlüğe giren 11 nolu protokol ile yapılan değişiklik sonrası, 2, 3, 5, 8, 9 ve 10 nolu protokoller etkisini yitirmiş ve koruma sistemi yeniden yapılandırılmıştır (Eren, 2007: 547). Görüldüğü gibi sözleşmedeki en önemli ve köklü değişiklik 11 nolu protokolün kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir. 1998 yılında yürürlüğe giren 11 nolu protokol AİHS' nin diğer insan hakları sözleşmelerine göre en önemli farkını oluşturan uygulama mekanizmalarını yeniden düzenlemiştir. Bu nedenle, AİHS ile ilgili değerlendirmelerde 1998 öncesi veya diğer bir ifadeyle sözleşmenin orijinal hali ile 1998 sonrası arasında bir ayırım yapmak gerekmektedir. En son olarak, 14 nolu protokolle öngörülen değişiklikler ise denetim sistemini daha etkili çalıştırmak amacını gütmekte, fakat 11 nolu protokolle kurulan yeni sisteme özünde bağlı kalmaktadır (Çağırın, 2011: 186).

11 nolu protokolle birlikte AİHS ilk haline göre önemli değişikliklere uğramıştır. Buna göre, sözleşmenin 1 ile 18. Maddelerini oluşturan ilk maddesiyle birinci bölümü,

yani maddi haklarla ilgili bölüm aynı kalmış, fakat sonraki ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümler kaldırılarak yerine 19 ile 51. Maddeleri kapsayan tek bir bölüm “ikinci bölüm” olarak konulmuştur. Sözleşmenin 11 nolu protokolle oluşturan yeni şekline göre ayrıca “Nihai Hükümler” başlığı altındaki 52 ile 59. Maddeleri içine alan “üçüncü bölüm”, AİHS’ nin ilk halinin beşinci bölümüne tekabül etmektedir. Ancak, söz konusu üçüncü bölüm hükümlerinde önekilere nazaran önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu yapılan değişikliklerden de anlaşılacağı üzere yeni sözleşmede daha az madde bulunmaktadır (Çağiran, 2011: 186).

11 nolu protokolle yapılan değişikliklere göre, yeni sözleşmede bölümlere ve maddelere başlıklar konulması, sözleşmede yer alan bir diğer şekli fark olarak gözümüze çarpmaktadır. Buna göre sözleşmenin birinci bölümünün başlığı “Haklar ve Hürriyetler”, ikinci bölümünün başlığı “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi” ve üçüncü bölümün başlığı da “Çeşitli Hükümler” olarak adlandırılmıştır. Ayrıca her maddeye içeriğine uygun olarak bir başlık konulmuştur. Örneğin, 2. Maddeye “Hayat Hakkı”, 3. Maddeye “İşkence Yasağı” gibi isimler verilmiştir. Madde başlıkları metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla konulmuş olup, ilgili hükümlerin yorumu niteliğini taşımamaktadır. Dolayısıyla başlıkların, sözleşmenin yorumu ve uygulamasında herhangi bir hukuki etki doğurmaları söz konusu değildir (Çağiran, 2011: 187).

AK tarafından insan hakları alanında yapılmış olan en önemli ve ünlü düzenleme hiç şüphesiz AİHS’ dir. Fakat AK’ nin insan haklarının belirlenip korunması konusunda yapmış olduğu başka önemli bir belge daha vardır. Bu belge bir bakıma AİHS’ nin tamamlayıcı bir özelliği konumuna sahip olan Avrupa Sosyal Şartı (ASS)’ dir. Konumuz açısından ASS’ nin üzerinde de kısaca durmak önem arz etmektedir.

2.3.2.1.2. Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Sosyal Şartı (ASS), 18 Ekim 1961 tarihinde Torino’ da imzalanarak 26 Şubat 1965’ te yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Şartı, 16 Haziran 1989 tarih ve 3581 sayılı uygun bulma kanunu ve 7 Ağustos 1989 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile onaylayarak, onay belgesini 24 Kasım 1989 tarihinde AK Genel Sekreterliği’ne depo etmiş ve Şarta taraf olmuştur (Döner, 2003: 96).

AIHS daha çok BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile paralellik gösterirken, AK bünyesinde hazırlanan ASS, BM Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile bir paralellik oluşturmaktadır. AK çatısı altında sosyal ve ekonomik haklar, ASS ile güvence altına alınmıştır (Eren, 2007: 544). ASS, adil ücretlendirme, işçi ayrımcılığının yapılmaması, sendikal haklar, çocuk işçi çalıştırılmaması gibi çalışma şartlarının yanı sıra, aile hakları, sosyal güvenlik, yaşlı hakları ve göçmen hakları gibi sosyal hakları kapsamaktadır (Akgün, 2006: 276).

AIHS' nin ikinci kuşak haklar alanındaki boşluğunu doldurmaya çalışan ASS, beş ana bölüm altında toplam 38 Madde ve Şartın ayrılmaz parçası niteliğindeki bir Ek'ten oluşmaktadır. Birinci bölümde Şartta haklar ve ilkeler olarak 19 kategorilik bir liste oluşturulmuş ve bu liste ikinci bölümde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir (Gemalmaz, 2001: 389-390).

ASS, zaman içinde kabul edilen ek protokollerle ve nihayet 1996 yılında imzaya açılıp 1999'da yürürlüğe giren "Gözden Geçirilmiş Avrupa Şartı" ile bazı değişikliklere uğramıştır.⁵ 1998 yılında yürürlüğe giren "Toplu Şikayet Sistemi Öngören Ek Protokol", uluslararası veya ulusal işçi ve işveren örgütlerine ve AK' de danışmanlık statüsü tanınan Hükümetler Dışı Örgütlere, Uzmanlar Komitesi'nin incelemesine sunulmak üzere şikayette bulunma hakkı vermiştir (Çağırın, 2011: 255). 1992 yılında yürürlüğe giren ASS' ye ek protokol ile maddi haklar listesine dört yeni hak ilave edilmiştir. Bunlar, "İşe Alınmada Cinsiyete Yönelik Ayrım Yapılmaksızın Eşit Fırsatlara Ve Muameleye Dayalı Hak", "Bilgilendirme ve Danışma Hakkı", "Çalışma koşullarının ve Ortamının Belirlenmesi ve Geliştirilmesinde Yer Alma Hakkı" ve "Yaşlı kişilerin Sosyal Korunma Hakkı" dır. Böylelikle ek protokol, Sosyal Şartta, 19 hak olarak belirlenmiş olan listeyi 23' e çıkarmıştır (Gemalmaz, 2001: 392).

Ek protokollerle birlikte genel olarak ASS' nin, "İstihdam Koşullarını İlgilendirenler" ve "Sosyal Dayanışmayı İlgilendirenler" olmak üzere iki kategoriye ayrılabilir bazı temel hakları teminat altına aldığını söyleyebiliriz. İstihdamı ilgilendiren haklar arasında; çalışma hakkı, mesleki rehberlik ve yetiştirme hakkı, zorunlu çalıştırmanın yasaklanması, istihdam farkı gözetilmemesi, toplu anlaşma hakkı, sendika hakkı ve eşit değerde iş için kadın ve erkeğe eşit ücret hakkı bulunmaktadır.

⁵ Türkiye "Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı" nı, 6 Ekim 2004 tarihinde imzalamış ve 27 Eylül 2006 tarih ve 5547 sayılı kanun ile onaylamıştır.

Sosyal dayanışma hakları arasında ise, sağlık sigortası ve sosyal güvenlik hakları yer almaktadır (Akgün, 2006: 276).

AK' nin kabul etmiş olduğu AİHS ve ASS insan haklarının korunup geliştirilmesi açısından çok önemli belgelerdir. Bu belgelerde yer alan hakların korunması ise yine AK' nin bir yargısal denetim mekanizması olan AİHM ile sağlanmaktadır.

2.3.2.1.3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AİHS, sivil ve siyasi hak ve özgürlükler listesi oluşturmanın yanı sıra, taraf devletler açısından taahhüt edilen yükümlülüklerinin hayata geçirilmesinin sistemini de oluşturmuştur. Sözleşme taraf devletlerin, bireylerin ve hükümet dışı kuruluşların, sözleşmeye taraf olan herhangi bir devlet aleyhine, sözleşmede korunan değerleri ihlal ettiği gerekçesi ile sözleşme organlarına başvurmanın yolunu açmıştır. Bu şikayetlere dayalı olarak başvurulacak bir organ olarak da AİHS tarafından, uluslararası insan hakları normlarının durağan tarihsel belgeler olmasını engelleme ve bu normların yaşayan ve gelişen belgeler olmasını sağlama işlevini yerine getirmekle görevli AİHM kurulmuştur (Bıçak, 2006: 282).

AİHM, AİHS tarafından, sözleşme ile korunmuş insan hakları ihlalleriyle ilgili devlet ve bireysel şikayetleri kabul etmek üzere kurulmuş olan ve uluslararası nitelik taşıyan bir yargı organıdır (Kalabalık, 2009: 407). Bireyin uluslararası hukuk bağlamında hak ve özgürlüklerini sağlama konusunda çok önemli bir yere sahip olan AİHM, vermiş olduğu kararlarla, her Avrupalının günlük hayatının gelişmesine katkı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda bütün dünya için minimum adalet standartları koyma görevini de yerine getirmiştir (Bıçak, 2006: 305).

Kurulduğu ilk günden bugüne kadar çeşitli protokoller kabul edilerek, AİHM' nin yapısının değiştirilmesi ve iş yükünün azaltılması amacıyla sözleşmede bir takım değişiklikler yapılmıştır. Özellikle 11 ve 14 nolu protokoller AİHM' nin tarihi gelişimi açısından önem taşımaktadır.

- AİHS' ye Eklenen 11 ve 14 Nolu Protokoller

AK çerçevesinde, yakınmalara, dönemsel raporlara ve ziyaretlere dayalı olarak gerçekleştirilen koruma sistemleri bulunmaktadır. AİHS' nin güvence altına aldığı haklara saygı gösterilmesi için, 1 Kasım 1998 tarihine kadar, sözleşmeyle özel olarak

kurulan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu (AİHK) ve Avrupa İnsan Hakları Divanı (AİHD) ile birlikte konseyin siyasal organlarından biri olan Bakanlar Komitesi, AK' nin kabul etmiş olduğu AİHS' ye göre, insan haklarının Avrupa Bölgesi'ndeki koruma mekanizmalarını oluşturmuşlardır. 1998' den sonra, kabul edilen 11 nolu protokol ile, "komisyon" ve "divan" şeklindeki yapılanma yerine, AİHM tek ve tam zamanlı bir denetim organı olarak çalışmaya başlamıştır (Gülmez, 2001: 41-42).

1998 Kasım ayında yürürlüğe giren 11 nolu protokol ile, AİHS' nin denetim mekanizmasında yapılan değişikliklerin amacı, tam zamanlı çalışan tek bir mahkeme olan AİHM' nin kurulmasıyla, denetim sisteminin bütünüyle yargısal bir nitelik kazanması ama aynı zamanda da, karara bağlanması ortalama 5-6 yıl süren başvuruların daha kısa sürede sonuçlandırılması yolunun açılması düşünülmüştür. 1998 yılından yaklaşık 1.5 yıl geçtikten sonra, AİHM' nin ikinci kez yeniden yapılandırılmasına ilişkin tartışmalar başlamıştır. Mahkemenin iş yükünün giderek artması, biriken başvurular nedeniyle sistemin tıkanma noktasına gelmesi AİHM' nin etkililiği sorununu gündeme getirmiştir (Çavuşoğlu, 2003: 10). İşte bu sebeplerle 11 nolu protokolle tek organ konumuna gelen AİHM' de iş yükü artışının mahkemenin faaliyetleri üzerinde oluşturduğu olumsuz etkilerin kaldırılması amacıyla, 13 Mayıs 2004 tarihinde 14 nolu protokol imzaya açılmış ve bu protokol, 2009 yılı Şubat ayında 46 ülke tarafından onaylanmıştır. Türkiye protokolü, 6 Ekim 2004 tarihinde imzalamış, 2 Ekim 2006 tarihinde de onaylamıştır (Kalabalık, 2009: 408). 14 nolu protokol, denetim sisteminin etkisini muhafaza etme ve geliştirme arayışlarının bir sonucudur. Bu protokol AİHM' nin çalışma usullerinde önemli değişiklikler öngörmekle birlikte, 1998 yılında kabul edilen 11 nolu protokole göre, sistemi kökünden değiştiren bir özelliğe sahip değildir (Çağırın, 2011: 213). 14 nolu protokol ile kısaca, AİHM tarafından incelemeye değer bulunmayan önemsiz nitelikteki başvuruların ilk incelemelerinin daha hızlı yapılarak sonuçlandırılması, kabul edilebilirlik şartlarına başvuran kişinin önemli oranda zarar görmesi unsurunun eklenmesi öngörülmüş, başvuruların daha az sayıda yargıç tarafından incelenebilmesine imkan sağlanması amaçlanmıştır. Mahkeme'nin mevcut sistemine, gelen başvuruların ilk incelemesini yapmak üzere tek yargıç sistemi eklenmiş, bu görevi yapmakta olan komitelere de bazı şartlarla başvuruların esasını inceleyerek karar verebilmelerine imkan sağlanmıştır. Protokol ile ayrıca, tek yargıç düzeni, yargıçların görev süreleri, komitelerin yetkileri, kabul edilebilirlik şartları,

dostane çözümler, davanın incelenmesi ve kararların bağlayıcılığı ve uygulanması ile ilgili birçok yeni düzenleme getirilmiştir. Söz konusu bu düzenlemeler, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi denetim sistemini daha fazla etkinleştirmeye yönelik olduğunu göstermektedir (Bilir, 2006: 135).

- AİHM' nin Organları

1998 yılında yürürlüğe giren 11 nolu protokol ve 2010 yılında yürürlüğe giren 14 nolu protokol ile yapısı ve işleyişi önemli ölçüde değişen AİHM önüne gelen davaları incelemek üzere; Genel Kurul, Tek Yargıçlı Düzen, Üç Yargıçlı Komiteler, Yedi Yargıçlı Daireler ve On Yedi Yargıçlı Büyük Daire'den oluşmaktadır. Yeni yapılanmanın en önemli amacı, Daire ve Büyük Daire'nin başvuruyu esastan inceleme yükünü hafifletmek suretiyle AİHM' deki davaların makul bir sürede sonuçlanmasını sağlamaktır (Atar, 2011: 136-137).

Yargıçlar, her sözleşmecî devlet için o devletçe önerilen üçer aday arasından Parlamenterler Meclisi tarafından seçilmekte ve seçilmiş oldukları ülkeden bağımsız olarak çalışmaktadırlar. Mahkeme, sözleşmecî tarafların sayısına eşit sayıda yargıçtan oluşmaktadır. Yargıçlar dokuz yıl için seçilirler ve görev süreleri 70 yaşında sona erer. Yargıçların tekrar seçilmeleri mümkün değildir (Atar, 2011: 137).

Genel Kurul, AİHS' ye taraf devletlerden gelenlerin oluşturduğu, bütün üye yargıçlardan oluşur. Genel Kurul toplantı yeter sayısı, yargıçların üye tam sayısının üçte iki çoğunluğudur. Karar yeter sayısı ise toplantıya katılanların üye çokluğudur. Genel Kurul üç yıllığına Mahkeme başkanını ve bir veya iki yardımcısını seçer. Daireler oluşturmak, daire başkanlarını seçmek, mahkeme içtüzüğünü yapmak ve yazı işleri müdürünü belirlemek Genel Kurul' un başlıca görevleri arasındadır (Karaosmanoğlu, 2012: 178).

*Tek Yargıçlı Düzen*de tek yargıç, AİHM' ye yapılan bir başvurunun kabul edilemez olduğuna veya işlemden kaldırılmasına, eğer böyle bir karar ek inceleme gerekmeksizin alınabilecek ise karar verebilir. Tek yargıç tarafından verilen karar kesindir. Tek yargıç, eğer bir başvurunun kabul edilemez olduğuna veya işlemden kaldırılmasına karar vermez ise, ek inceleme için bunu bir komite veya daireye gönderir (Atar, 2011: 137).

Üç Yargıçlı Komitelerde, bir komite oybirliği ile önüne gelen bireysel bir başvurunun kabul edilemez olduğuna veya işlemde kaldırılmasına, eğer böyle bir karar ek inceleme gerekmeksizin alınabilecek ise karar verebilir veya davadaki temel sorun, sözleşme ve protokollerin uygulanması veya yorumlanması ile ilgili olup, zaten Mahkemenin yerleşik içtihadının konusu ise, davayı kabul edebilir ve aynı zamanda davanın esasına ilişkin karar verebilir. Komitelerin kabul edilebilirlik kararı ile esasa ilişkin kararları kesindir (Atar, 2011: 137).

Yedi Yargıçlı Dairelerde, tek yargıç veya komiteler tarafından herhangi bir karar verilmediği durumlarda, dairelerden biri, bireysel başvuruların kabul edilebilirliği ve esas hakkında karar verir. Daireler, bireysel başvuruların yanında, devlet başvurularının kabul edilebilirliği ve esas hakkında da karar verirler. Bir dairenin kararı, tarafların davanın Büyük Daire'ye gönderilmesini istemediklerini bildirmeleri; karar tarihinden itibaren üç ay içinde davanın Büyük Daire'ye gönderilmesini istememeleri; ya da Büyük Daire Alt Kurulu'nun davanın Büyük Daire'de görülmesi istemini reddetmesi hallerinde kesinleşir (Atar, 2011: 137-138).

On Yedi Yargıçlı Büyük Daire iki durumda bir dava hakkında karar verir. İlk olarak dairelerde görülen dava, sözleşmeyle ilgili ciddi yorum sorunları ortaya çıkaracak veya içtihat değişikliği gerektirecek nitelikte ise, tarafların itiraz etmemesi şartıyla ilgili daire, Büyük Daire lehine yargı yetkisinden vazgeçebilir. İkinci olarak, bir dairenin karar vermesinden itibaren üç ay içinde taraflardan her biri davanın Büyük Daire'ye gönderilmesini isteyebilir. Ancak böyle bir istemin kabul edilebilmesi için, davanın sözleşmeyle ilgili ciddi bir yorum sorununa ilişkin olması gerekmektedir. Bu tür taleplerin kabul edilebilirliğine Büyük Daire üyelerinden oluşan beş yargıçlı bir kurul karar verir. Büyük Daire'nin kararları kesindir. Büyük Daire ayrıca Bakanlar Komitesi tarafından kendisine gönderilen sorunlar konusunda da karar verir ve önüne gelen görüş bildirme taleplerini inceler (Atar, 2011: 138).

- AİHM' nin Yargı Yetkisi

AİHM' nin yargı yetkisi başvuruların incelenip karara bağlanabilmesinin hangi konular bakımından olduğu ile ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında yargı yetkisi, devlet başvurusu, bireysel başvuru ve istisari görüş kapsamındaki konuları kapsar. AİHM' ye devletler ve bireyler başvurabilirler. Dolayısıyla bir devlet başvurusu veya bir bireysel

başvuru olmadan, AİHM'nin kendiliğinden AİHS'ye aykırı davranılıp davranılmadığını inceleme ve karara bağlama yetkisi yoktur (Karaosmanoğlu, 2012: 181).

AİHS' ye taraf olan bir devlet, diğer bir devletin bu sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getirmediğini ileri sürmesi durumunda, AİHM' ye başvurabilir. AİHM' ye ancak AİHS' ye taraf olan devletler başvurabilir. Bir devlet başvurusu olabilmesi için, başvuran devletin AİHS' ye aykırı davranılmış olmasından dolayı zarar görmüş olması gerekmez. Bu yönüyle devlet başvuruları daha çok siyasal baskı oluşturma amacıyla yapılmaktadır (Karaosmanoğlu, 2012: 181).

Devletlerden başka bireyler de, AİHS' ye taraf olan bir devlete karşı AİHM' ye başvurabilirler. AİHS' ye göre bireyler kapsamı içinde *Gerçek Kişiler, Hükümet Dışı Kuruluşlar* ve *Kişi Toplulukları* yer almaktadır. Bireylerin AİHM' ye başvurabilmesi, taraf devletin, bireysel başvuru konusunda AİHM' nin yetkisini kabul etmiş olmasına bağlı değildir. Tüm gerçek kişiler, o devletin ülkesinde oturmasalar dahi, AİHS' ye aykırı hareket ederek kendilerine zarar veren devlete karşı AİHM' ye başvurabilirler. Hükümet dışı kuruluşlar deyiminden, özel hukuk tüzel kişilerini (siyasal partiler, sendikalar, şirketler, vakıflar, dernekler...vb) anlamak gerekir. Tüzel kişiliği olmayan kişi topluluklarının AİHM' ye başvurabilmesi, topluluğun kapsadığı kişilerin başvuruyu bizzat imzalamış olmasına veya kişilere bu konuda temsil yetkisi vermiş bulunmalarına bağlıdır (Karaosmanoğlu, 2012: 182).

Devlet başvurusundan farklı olarak bireysel başvuru hakkına, sadece hak ve özgürlükleri çiğnenen ve bundan dolayı doğrudan zarar gören bireyler sahiptir. Dolayısıyla bireyler, kendilerini doğrudan ilgilendirmeyen devlet uygulamaları veya kendilerine uygulanmamış yasal kurallara ilişkin olarak kamu yararından veya başkalarının zarar gördüğünden hareketle, AİHM' ye başvuramazlar (Karaosmanoğlu, 2012: 182). AİHS' ye göre AİHM' ye bireysel başvuru yapmak için bazı koşulların sağlanması gerekmektedir. Bu koşullar şunlardır (Eren, 569-577):

- AİHM' ye başvurmak için öncelikle bir hakkın ihlal edilmesi ve bu yüzden mağdur duruma düşülmesi gerekmektedir.
- Başvuru sözleşmeye taraf olan bir devlete karşı yapılmalıdır.

- İç hukuk yolları tüketilmeli ve konu hakkında son kararın verildiği tarihten itibaren altı aylık bir süre geçmiş olmalıdır.
- Başvuru imzasız olmamalıdır.
- Aynı konuda daha önce başvuruda bulunulmamış olmalıdır.
- Başvuru, sözleşme ile bağdaşmaz, açıkça dayanaktan yoksun veya hakkın kötüye kullanılması niteliğinde olmamalıdır.

Gerek devlet başvuruları gerekse bireysel başvurular açısından, iç hukuk yollarının tüketilmesi ve iç hukuk yollarının tüketilmesi tarihinden itibaren altı aylık süre içerisinde başvurunun yapılması, genel nitelikteki koşullar arasındadır (Kalabalık, 2009: 411).

AİHS' ye göre başvuru koşulları eksiksiz olarak sağlanmış olan ve kabul edilme şartları konusunda AİHM' nin yetkili organları tarafından incelenen bir dava başvurusunu, AİHM esas yönünden incelemeye başlar. Yargılamanın bu bölümünde Mahkeme tarafından yapılan işlemler üç grupta incelenebilir (Bozkurt, 2006: 259):

- Başvurudaki şikayetle ilgili olayları tespit etmek.
- Taraflar arasındaki sorunu dostça çözüme kavuşturmak.
- Dostça çözüme ulaşılamaması halinde, esas hakkındaki son kararını vermek.

AİHM, önüne gelmiş olan bir dava başvurusunu incelerken, birinci maddede de belirtildiği gibi ilk olarak, olayı tespit etmeye çalışır. Daha sonra Dostça Çözüm yöntemine başvurur. Dostça Çözüm, başvuruyu sonuçlandıran iki yöntemden birisidir. Diğer yöntem, Mahkemenin olay hakkında karar vermesidir. AİHS' nin 38. Maddesine göre; başvurunun kabul edilmesine karar verildikten sonra, esas hakkında karar verilmeden önce, Mahkeme, Daireler aracılığıyla taraflar arasında dostça çözüm yolları arar (Bozkurt, 2006: 259). Dostça Çözüm süreci gizli yürütülür. Eğer Dostça Çözüme ulaşırsa Mahkeme, olayların ve varılan çözümün özet açıklamasıyla sınırlı tutulan bir kararla meseleyi dava listesinden siler ve bu kararı Bakanlar Komitesi' ne havale eder (Çağırın, 2011: 223). Dostça Çözüm, başvurunun herhangi bir aşamasında gerçekleşebilir (Atar, 2011: 139). İlgili tarafların Dostça Çözüm'e ulaşamamaları veya

bu yola hiç başvurulmaması durumunda, yargılama süreci normal bir şekilde devam eder ve esasla ilgili incelemeye geçilir (Çağırın, 2011: 223).

Bir başvurunun esas bakımından incelenmesi, kural olarak bir daire tarafından yerine getirilir. Dairenin Büyük Daire lehine davadan vazgeçmesi ve Daire tarafından verilen bir kararın yeniden incelenmesi amacıyla Büyük Daire' ye götürülmesi gibi durumlarda, davanın esastan incelenmesi Büyük Daire tarafından yapılır (Bozkurt, 2006: 259).

Büyük daire kararları kesindir. Daire kararları ise Büyük Daire'ye havale edilmediği takdirde kesinleşir. Mahkemenin kesinleşmiş kararlarına uyulması zorunludur. Bunlara itiraz edilemez ve karar değiştirilemez. AİHM kararları davaya taraf devlet için bağlayıcıdır. Kararın uygulanması devlet tarafından gerçekleştirilir (Kalabalık, 2009: 416).

AİHM' de kabul edilebilirlik incelemesi sonucunda verilen "kabul edilebilirlik" veya "kabul edilemezlik" kararları da dahil olmak üzere hükümler, *gerekçeli* olarak verilir. Kararların oybirliği ile alınmadığı durumlarda, karşı görüş bildiren yargıçlar, bu karşı görüşlerini kararda belirtme hakkına sahiptirler (Karaosmanoğlu, 2012: 190).

AİHM' nin esasa ilişkin kararları konusunda net olarak şunu söyleyebiliriz: *Tazminata karar verme dışında* AİHM' nin yetkisi, dava konusu olayda AİHS ve ek protokollerinde yer alan hak ve özgürlüklerin ihlal edilip edilmediğini "belirleme" ve "açıklama" ile sınırlıdır. Bunların dışındaki hususlar, AİHM' nin esasa ilişkin karar yetkisi dışındadır. Bu çerçevede hak ve özgürlüklere aykırılığı belirlenen devletin işlem ve tasarruflarına ilişkin olarak AİHM, mevzuat hükümlerini tamamen veya kısmen iptal etmek veya değiştirmek; yargı veya yönetim organlarının kararlarını ve işlemlerini bozmak; ceza veya disiplin yaptırımlarını kaldırmak ve verdiği kararın yerine getirilmesi için ilgili devlet tarafından alınması gereken önlemleri tespit etmek yetkilerine sahip değildir (Karaosmanoğlu, 2012: 189).

2.3.2.2. İnsan Haklarının Amerika' da Korunması

İnsan haklarının Amerika'da gelişme göstermesi, 1776 tarihli Virginia Haklar Bildirisi'nin kabul edilmesiyle başlamış, bunu yine, 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirisi takip etmiştir. 1787 yılında kabul edilen Amerikan Anayasası da, insan hakları konusunda, anayasal düzeyde uluslararası hukuka gönderme yapan ilk metin olması

sebebiyle önem taşımaktadır (Kasım, 2009: 14). 20. yy'a gelindiğinde AIHS sisteminden sonra insan hakları alanında bölgesel düzlemde en gelişmiş düzenlemeler Amerika kıtasında gerçekleşmiştir. Bölgedeki insan hakları gelişmeleri sistematik olarak ADÖ' nün kurulmasıyla başlamıştır (Çağırın, 2011: 259).

2.3.2.2.1. Amerikan Devletleri Örgütü ve Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi

ADÖ, 1948 yılında Kolombiya' nın Bogota kentinde yapılan IX. Amerikan Devletlerarası Konferansı'nda kurulmuştur. ADÖ bünyesinde insan haklarının korunup geliştirilmesi amacıyla bir Şart hazırlanmıştır. Hazırlanan ADÖ Şartı, Bogota' da yapılan IX. Amerikan Devletleri Konferansı sonunda 30 Nisan 1948 tarihinde 21 Amerikan Devleti tarafından imzalanarak kabul edilmiş, 13 Aralık 1951 tarihinde de Kolombiya' nın 14. devlet olarak onay belgesini vermesiyle yürürlüğe girmiştir (Gemalmaz, 2001: 406). Şarta göre ADÖ, BM Şartının ilkelerini Amerika kıtasında hayata geçirme amacıyla adeta, BM' nin kıtasal bir uzantısı olma iddiasıyla oluşturulmuş bir yapıdır. Bogota Paktı olarak bilinen anlaşma ile de Amerikan Devletleri, aralarındaki anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözme yükümlülüğü altına girmişlerdir (Hasgüler ve Uludağ, 2004: 245).

ADÖ' nün kurucu belgesi olma özelliği gösteren ADÖ Şartı' nda insan haklarına ilişkin hükümlere yer verilirken, örgütün kurulmuş olduğu konferans sonunda bir de "Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi (AİHÖB)" kabul edilmiştir (Döner, 2003: 129). AİHÖB, BM tarafından kabul edilen İHEB' den beş ay önce imzalanmıştır. Bu özelliğiyle AİHÖB, İHEB' den önce gelmesi ve uluslararası yerine bölgesel düzeyde biçimlendirilmiş olmasıyla ondan ayrılmaktadır (Gemalmaz, 2001: 408). Bildiri adından da anlaşılacağı gibi, bir yanda insan haklarını diğer yanda ödevleri düzenleyen iki bölümden oluşmaktadır. Bildirinin birinci bölümünde İHEB' de olduğu gibi her iki gruba giren haklara yer verilmektedir. Ancak maddelerin önemli bir bölümü klasik hakları kapsamaktadır. Bir kısım ekonomik, toplumsal ve kültürel haklar ise klasik haklar arasına yerleştirilmiştir. Bildirinin ikinci bölümünde ise öğretim görme ödevi, oy verme ödevi, kanunlara uyma ödevi...vb ödevlere yer verilmiştir (Çağırın, 2011: 261-262).

AİHÖB' nin kabul edilmesinden kısa bir süre sonra, insan haklarına saygının geliştirilmesini sağlamak üzere “Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu (Ame. İHK)” kurulmuştur. Komisyonun zaman içerisinde faaliyetleri genişletilmiş ve ADÖ' nün ana organlarından biri haline gelmiştir. Komisyon, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi kabul edildiği tarih olan 1969 yılına kadar ADÖ Şartı dairesinde üye devletlerin insan hakları konusunda takipçisi olmuştur (Döner, 2003: 129-130).

2.3.2.2.2. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (Ame. İHS), 22 Kasım 1969 tarihinde Kosta Rika' nın San Jose kentinde imzalanarak 18 Temmuz 1978 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ame. İHS ile 11 nolu protokolden önceki haliyle AİHS ve BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır (Döner, 2003: 130).

Ame. İHS, başlangıç, 3 kısım, 11 bölüm ve 82 maddeden oluşmaktadır (Eren, 2007: 749). Sözleşmenin birinci maddesinde taraf devletlere sözleşmede garanti altına alınmış olan hak ve özgürlükleri kabul yükümlülüğü; ikinci maddesinde, ülkelerinde hak ve özgürlükleri henüz garanti altına almamış olan devletlere, gerekli hukuki düzenlemeleri yapmaları konusunda yükümlülükler getirilmektedir. Sözleşme tek madde olan 26. Madde dışında ekonomik, sosyal ve kültürel hakları düzenlememiştir. Sözleşmede taraf devletler sözleşmeyle tanınan haklara sadece saygı gösterme yükümlülüğü olmayıp, bu hakların tam olarak serbestçe kullanılmasını sağlamak zorundadırlar. Ame. İHS' nin ekonomik, sosyal ve kültürel haklar alanında düzenleme yapmadığı anlaşıldığından 1988 yılında bu konuda San Salvador Protokolü olarak adlandırılan bir ek protokol hazırlanmış ve 1999 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşmeye 1990 yılında da ölüm cezasını barış zamanında kaldıran bir protokol daha eklenmiştir (Kasım, 2009: 16).

Ame. İHS' ye taraf olan devletler, sözleşmede güvence altına alınan haklara saygı göstermekle birlikte bu hakların özgürce ve tam olarak kullanılmasını temin etmek yükümlülüğü altına girmektedirler. Dolayısıyla taraf devletler bakımından hem pozitif hem de negatif yükümlülükler söz konusudur. Ame. İHS, ona taraf olan devletler açısından doğrudan uygulanabilirlik etkisini doğuran bir belgedir. Başka bir ifadeyle, sözleşme hükümlerinin iç hukuklarda etki doğurabilmesi için, kural olarak, taraf olan

devletin herhangi bir makamının ayrıca bir işlem yapmasına veya o konuda bir yasa çıkarmasına gerek yoktur.

2.3.2.2.3. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Denetim Mekanizmaları

Ame. İHS, hak ihlallerinin denetimi konusunda “Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu (Ame. İHK)” ve “Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi (Ame. İHM)” adlı iki mekanizmaya görev vermiştir. Komisyon, Ame. İHS ile değil ADÖ Şartı ile kurulmuştur. Ame. İHM ise doğrudan Ame. İHS ile kurulmuş olan bir organdır. Komisyonun üyeleri ve mahkemenin yargıçları 1979 ilk kez seçilerek göreve başlamışlardır (Gemalmaz, 2001: 412-413).

Denetim mekanizması olarak Ame. İHS’ de, AIHS’ de de olduğu gibi, hem bireysel hem de devletlerarası başvuru yöntemi benimsenmiştir. Ame. İHS’ ye taraf olan bir devlet doğrudan bireysel başvuru yolunu kabul etmiş sayılırken, devletlerarası başvurularda, ilgili taraf devletin, bu şekildeki başvuruları inceleme konusunda Ame. İHK’ nin inceleme yetkisini kabul etmiş olması gerekmektedir (Eren, 2007: 747-748).

Ame. İHM’ ye doğrudan başvuru yapılamamaktadır. Öncelikle sözleşmeye taraf devletlerin mahkemenin yargı yetkisini ayrı bir beyanla tanımış olması gerekmektedir. Bu yetki tanınmış olsa bile dava başvuruları doğrudan mahkemeye değil komisyona yapılmaktadır. Komisyon gerekli görürse olayı mahkemenin önüne getirmektedir (Eren, 2007: 748). Gerek bireysel gerekse devletlerarası başvuru yöntemiyle önüne bir uyuşmazlık gelen komisyon, ilk olarak dostane çözüm yolunu kullanmaktadır. Komisyonun bunu sağlayamaması halinde bir rapor hazırlayarak gerekli tavsiyelerde bulunabilir ve aleyhinde başvuruda bulunulan devleti belirli bir süre içinde insan haklarına aykırı olan uygulamasını düzeltmeye davet edebilir. Bu sürenin dolmasından sonra komisyon, salt çoğunlukla, ilgili devletin gerekli önlemleri alıp almadığına ve kendi raporunu açıklaması gerekip gerekmediğine karar verir (Döner, 2003: 131). Komisyon önündeki işlemlerin tamamlanmış olması, komisyonun o olayı zorunlulukla mahkemeye götürmesi sonucuna yol açmaz. Komisyon söz konusu olaydaki hukuksal sorunların yeterince önemli olduğu kanısına varırsa olayı mahkemeye götürür (Gemalmaz, 2001: 414).

Ame. İHS ve ADÖ Şartı, Ame. İHM’ ye iki tür yargılama yetkisi vermiştir. Bunlardan birincisi, Ame. İHS’ ye taraf olan devletlerin sözleşmede garanti altına alınan

hakları ihlal ettiğine ilişkin iddiaların ileri sürüldüğü davaları çözüme kavuşturma yetkisidir. Bu durumda mahkemenin kararları kesin ve bağlayıcıdır. İkincisi, mahkemenin görüş bildirme yetkisidir. Ame. İHS, ADÖ üyesi devletlere ve örgüt organlarına Ame. İHS ve diğer insan haklarıyla ilgili uluslararası düzenlemelerin yorumlanması hakkında mahkemenin görüşüne başvurma imkanı vermektedir. Ayrıca üye devletlere, kendi ülkelerindeki ulusal düzenlemelerin insan haklarıyla ilgili uluslararası antlaşmalarla uyumluluğu hakkında mahkemeden görüş bildirmesini talep etme hakkı da verilmiştir (Döner, 2003: 132).

Ame. İHS' nin denetim sistemi, AİHS' nin öngördüğü sisteme benzemekle birlikte, AİHS' de 11 nolu protokolle değiştirilen yeni uygulama, Ame. İHS'den ayrılarak AİHM' yi tek yetkili organ haline getirmiştir. Dolayısıyla, Ame. İHS'de insan hakları ihlallerine karşı “komisyon” ve “mahkeme” birlikte denetim yaparken, AİHS' de 11 nolu protokolle komisyon kaldırılarak tek yetkili denetim mekanizması AİHM olmuştur.

2.3.2.3. İnsan Haklarının Afrika’ da Korunması

Afrika’da eski sömürge devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte bölgesel boyutta örgütlenme akımlarında bir artış medyana gelmiş ve 25 Mayıs 1963 tarihinde 32 bağımsız Afrika devletinin katıldığı Etiyopya’ nın Addis Ababa kentinde toplanan konferansta Afrika Birliği Örgütü Şartı imzalanarak Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) kurulmuştur (Döner, 2003: 132).

ABÖ’ nün amacı, üyeleri arasında işbirliğini sağlamak, birlik ve dayanışmayı geliştirmek ve BM bünyesindeki İHEB çerçevesinde uluslararası işbirliği çalışmalarına katılmaktır (Döner, 2003: 132).

ABÖ, 9 Eylül 1999 tarihinde Libya’ nın Sirte kentinde gerçekleştirilen ve “Sirte Bildirisi” adı verilen bir konferans sonucu “Afrika Birliği” ismini almıştır. Afrika Birliği’ nin oluşumunda Avrupa Birliği’ nin model alındığı görülmektedir. 11 Temmuz 2000 tarihinde de Afrika Birliği Kurucu antlaşması Togo’ nun Lome kentinde kabul edilmiş ve bu antlaşma 26 Mayıs 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Eren, 2007: 752).

2.3.2.3.1. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı

Afrika Birliği içinde insan haklarının korunması açısından en önemli belge, 27 Haziran 1981 tarihli “Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı (AİHHŞ)” dır. Şartta öngörülen 26. Onayın gerçekleşmesi ile AİHHŞ, 21 Ekim 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Eren, 2007: 754).

AİHHŞ, bir başlangıç bölümünün ardından toplam 68 maddeden oluşmaktadır. Şartın diğer bölgesel sözleşmelerden ayrılan tarafı, insan haklarının gelişmeci ve dinamik özelliğine de bir gösterge teşkil ederek, medeni ve siyasi hakların yanı sıra, ekonomik ve sosyal haklara da yer vermesidir. Ayrıca AİHHŞ’ yi diğer bölgesel düzenlemelerden ayıran bir diğer özellik de “halkların hakları” başlığı altına giren bir dizi düzenlemeyi bünyesinde barındırmasıdır (Gemalmaz, 2001: 424).

Toplam 68 maddeden oluşan AİHHŞ üç kısımdan oluşmaktadır. I. Kısım “Haklar ve Ödevler” başlığını taşımakta ve iki bölümden oluşmaktadır. I. Kısımın I. Bölümü, Şartın 1 ila 26. Maddelerini kapsamakta ve “İnsan ve Halkların Hakları” başlığı altındaki düzenlemeleri içermektedir. I. Kısımın II. Bölümü, Şartın 27 ila 29. Maddelerini içine almakta ve “Ödevler” başlığı altında bireyin ödevlerini düzenlemektedir. AİHHŞ’ nin II. Kısımını “Koruma Önlemleri” başlığını taşımakta, Şartın 30 ila 63. Maddelerini içine almakta ve toplam dört bölümden oluşmaktadır. II. Kısımın I. Bölümü, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu (AİHHK)’ nun kurulması ve örgütlenmesi ile ilgili hükümleri; II. Bölümü, Komisyonun yetki ve görevlerini; III. Bölüm, Komisyona yapılacak başvuru usullerini; IV. Bölüm ise Uygulama ilkelerini düzenlemektedir. Son olarak, AİHHŞ’ nin 64 ila 68. Maddelerini kapsayan III. Kısımını ise “Genel Hükümler” başlığı altında düzenlenen hükümleri içermektedir (Gemalmaz, 2001: 424-426).

2.3.2.3.2. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu

AİHHK, AİHHŞ’ nin 30. Maddesine göre 1987 yılında kurulmuştur. Komisyonun merkezi Gambiya’ nın Banjul kentidir. AİHHK üyeleri devlet ve hükümet başkanları konferansı tarafından seçilen 11 uzmandan oluşmaktadır. Komisyon üyeleri altı yıllık bir süre için seçilirler. Süresi biten üye yeniden seçilebilir. AİHHK’ nin görevi, Afrika’da insan ve halkların haklarını geliştirmek ve bunların korunmasını sağlamaktır (Kalabalık, 2009: 442).

AİHHŞ' nin bir denetim sistemi özelliği gösteren AİHHK, denetim işlevini belirli bir usul çerçevesinde yerine getirmektedir. Şarta göre komisyona iki tür başvuru yapılmaktadır. Bunlardan birincisi devletler tarafından yapılan başvurulardır. AİHHŞ' nin 47. Maddesi, taraf devletlere, diğer taraflardan birisinin Şart hükümlerini ihlal ettiğine sağlam gerekçelere dayanarak kanaat getirirse, meseleyi komisyon önüne getirme imkânı vermektedir. Usule göre, başvurunun yazılı olması ve öncelikle ihlalden sorumlu olduğu düşünülen devlete yöneltilmesi gerekmektedir. Başvuruyu alan devlet 3 ay içinde meseleyle ilgili aldığı tedbirler de dahil olmak üzere gerekli açıklamayı başvuruda bulunan devlete iletir. Bu süre zarfında taraflar uzlaşamazlar ise her iki taraf da meseleyi komisyona götürme hakkına sahip olur. Komisyona gitmek için mutlaka bu yolun izlenmesi gerekli değildir. Şartın 49. Maddesi başka bir tarafın Şart hükümlerini ihlal ettiğini düşünen bir taraf devletin meseleyi Komisyon Başkanına, Afrika Birliği Genel Sekreterine ve ilgili devlete yönelteceği başvuruyla Komisyon önüne doğrudan doğruya götürmesine imkân tanımıştır. Komisyon kendisine gelen başvuruları inceledikten sonra bir rapor hazırlar ve bunu ilgili taraflarla Afrika Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisine iletir (Çağırın, 2011: 275).

AİHHK' ya yapılan ikinci tür başvurular, bireyler veya Hükümetler Dışı Örgütler (HDÖ) tarafından yapılır. Komisyon tarafından incelemeye alınması için başvuruların anonim olmaması, hakaret içeren ifadelerin bulunmaması, iç hukuk yollarının tüketilmiş olması ve bunun üzerinden makul bir sürenin geçmiş olması ve nihayet ilgili devletler tarafından çözüme bağlanmış meselelerle ilgili olmaması gerekmektedir. Komisyon başvuruyu aldıktan ve Şartın kendisine tanımış olduğu yetkileri kullanarak incelemesini yaptıktan sonra, bir ihlalin bulunduğu karar verirse, ilgili taraf devlete tavsiyelerde bulunur. Bu tavsiyeler söz konusu taraf devleti bağlayıcı bir özelliğe sahip değildir. Komisyonun bu tavsiyeleri, ancak, yıllık faaliyet raporu içerisinde Afrika Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi' ne sunulup kabul edildikleri takdirde bağlayıcılık kazanırlar. Tavsiyelerin uygulanmasını denetlemek için özel bir denetim mekanizması yoktur. Bu durumda, ilgili devlet tarafından tavsiyelerin uygulanması, söz konusu devletin iyi niyetine bağlı olan bir durumdur (Çağırın, 275-276).

2.3.2.3.3. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi

AIHHŞ' de öngörülen koruma sistemine, 9 Haziran 1998 tarihinde kabul edilen ve 25 Ocak 2004 tarihinde yürürlüğe giren, "Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi Kurulmasına Dair Protokol" ile yargısal koruma da ilave edilmiştir. Protokolde Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi (AIHHM)' nin, şartta öngörülen hakları koruma konusunda görevlendirilen Komisyonun tamamlayıcı unsuru olacağı bildirilmiştir. Mahkeme, örgüte üye olan devletlerin vatandaşları arasından, bireysel sıfatlarıyla seçilmiş 11 hakimden oluşmaktadır. Mahkeme üyeleri 6 yıllık bir süre için seçilmekte ve ancak bir kez daha seçilebilmektedirler (Eren, 2007: 758-759).

AIHHM' ye; Komisyon, Komisyona bir şikayet başvurusu yapmış olan taraf devlet, aleyhine Komisyona şikayet başvurusu yapılmış olan taraf devlet, vatandaşı insan hakları ihlalinin bir mağduru olan taraf devlet ve Afrikalı hükümetlerarası örgütler başvurabilmektedir. Bireylerin ya da HDÖ' lerin Mahkemeye doğrudan başvurabilmeleri için, ilgili devletin bu konuda Mahkemenin yetkisini açıkça tanımış olması gerekmektedir. Bireylere doğrudan Mahkemeye başvuru hakkının tanınması konusunda, başvuruların kabul edilmesinden önce Mahkeme, Komisyonun görüşünü almaktadır (Eren, 2007: 759).

Gerekli aşamalardan geçerek AIHHM' nin önüne gelen bir başvuru sonucunda AIHHM, Şart, Protokol veya herhangi bir Afrika İnsan Hakları Sözleşmeleri' nin uygulanması ve yorumlanması ile ilgili olarak sunulan uyuşmazlıkları ve davaları karara bağlama yetkisine sahiptir. Mahkemenin kararları *tavsiye edici* ve *uyuşmazlıkları karara bağlayıcı* niteliktedir. Mahkeme, insan ve halkların haklarıyla ilgili bir ihlale rastlarsa, tazminat ve diğer zararların ödenmesi gibi gerekli tedbirlerin alınmasını isteyebilir. AIHHM' nin kararları çoğunlukla alınır, bağlayıcıdır ve kararlar, başka bir üst makamın onayına gerek kalmadan alınır. Yani Mahkeme kararları nihai bir özellik taşır (Kalabalık, 2009: 444).

AIHHM' nin kararları ilgili devletlere ve Komisyona gönderilmekte ve Bakanlar Konseyi' ne de gönderilen kararın uygulanması, Konsey tarafından yerine getirilmektedir. İlgili devletler Mahkemenin kararını belirlenen süre içerisinde yerine getirmeyi taahhüt etmektedirler (Eren, 2007: 759). Fakat AIHHM' nin kurulmasını sağlayan ve yasal dayanağını oluşturan protokol, devletlerin bu taahhütlerine uymalarını

sağlamak için hangi tedbirlerin alınacağını belirtmemiştir. Sonuç olarak, AİHHM kararlarının bütün üye devletlere dağıtılmasının meydana getireceği siyasi baskıdan başka, Mahkeme kararlarının uygulanmasını garanti altına alacak bir mekanizma Afrika sisteminde bulunmamaktadır (Çağiran, 2011: 278).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSAN HAKLARININ BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SİSTEMİNDE SÖZLEŞME İÇİ VE SÖZLEŞME DIŞI YOLLARLA KORUNMASI

18. yy'ın sonlarına doğru Amerikan Haklar Bildirileri ve 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Evrensel Bildirisi ile ilk resmi açıklamalarına kavuşan insan haklarının uluslararası bir nitelik taşıması, İkinci Dünya Savaşı sonrasında olmuştur. İkinci Dünya Savaşı demokrasi ve insan hakları kavramlarını temelden reddeden sağcı totaliter rejimlere karşı girişilmiş bir *ideoloji savaşı* niteliğini kazanmıştır (Kapani, 2011: 19-20). 20. yy'ın ilk yarısında ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan üzücü ve utanç verici olaylar, savaştan sonra milletleri, insan haklarını korumayı amaçlayan uluslararası çabalara yöneltmiştir (Reisoğlu, 2001: 6). İşte bu uluslararası çabalar, BM Şartı'nın⁶ hazırlanmasını ve daha sonra da BM Örgütü'nün kurulmasını sağlamıştır.

Günümüzde insan haklarının korunmasını evrensel boyutta gerçekleştiren en önemli kuruluş, BM'dir. 1945 yılında kurulan BM Örgütü, BM Şartı ile tüm dünyada evrensel barış ve güvenliği sağlamayı ve insan haklarına saygıyı gerçekleştirmeyi amaç edinmiştir (Eren, 2007: 3).

BM'nin kurulmasından sonra, insan haklarının evrensel düzeyde korunmasında dört aşamanın yaşandığı kabul edilmektedir. İlk aşama, 1945 ve 1948 yılları arasında kapsamaktadır. Bu tarihlerde BM Şartı ile İHEB kabul edilmiştir. BM Şartı, insan haklarının korunmasında üye devletler arasında işbirliği yükümlülüğü getirmiş ve insan haklarının korunması yolunda temel organlara bazı görevler yüklemiştir. Bu çerçevede Ekonomik ve Sosyal Konsey'e bağlı İnsan Hakları Komisyonu 1946 yılında kurulmuş ve İHEB hazırlanmıştır. İHEB'in 10 Aralık 1948 tarihinde tüm dünya devletlerinin imzasına açılması ile insan haklarının evrensel düzeyde tanınması yönünde ilk resmi çağrı yapılmıştır (Eren, 2007: 84-85).

BM kapsamında gerçekleştirilen evrensel korumanın ikinci aşamasını 1966 yılında kabul edilen antlaşmalar oluşturmaktadır. 16 Aralık 1966 tarihinde BM Genel Kurulu iki bağlayıcı sözleşme ile bir protokolü aynı tarihte kabul ederek, insan

⁶ "BM Şartı" ile "BM Antlaşması" aynı anlama gelmektedir. Çalışmada konunun akışına göre kimi yerlerde "BM Şartı", kimi yerlerde ise "BM Antlaşması" ifadeleri kullanılmıştır.

haklarının korunmasında denetim sürecini başlatmıştır. İkiz sözleşmeler olarak bilinen KSHS ve ESKHS'yi kabul etmiştir. Bu sözleşmeler, 1966 yılından itibaren devletlerin imza ve onayına açılmıştır. Ancak bu belgelerin yürürlüğe girmesi 1976 yılında gerçekleşmiştir. Bu dönemde hem BM Örgütü hem de ona bağlı olan Uluslararası Çalışma Örgütü / International Labour Organization (ILO) ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu / United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) gibi uzmanlık örgütlerinde bağlayıcı nitelikte birçok insan hakları belgesi üretilmiştir (Eren, 2007: 85).

Evrensel korumanın üçüncü aşaması, 1967-1989 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönem BM'nin sözleşme içi denetim mekanizmalarının işletilmeye başladığı dönemdir. Bu dönemde, İkiz sözleşmelere bağlı olarak raporlara dayalı denetim mekanizmaları uygulamaya konulmuş ve *özel konulu insan hakları sözleşmeleri* ile, çocuk hakları, kadın hakları, işkence ve ırkçılık gibi konularda ayrıntılı düzenlemeler ve özel koruma mekanizmaları oluşturulmuştur. Bu sözleşmelerin her birinde sözleşmede yer alan hakları korumaya yönelik sözleşme içi denetim mekanizmaları kurulmuştur (Eren, 2007: 85-86).

BM sisteminin evrensel düzeyde insan haklarının korunması konusundaki dördüncü aşama 1989 yılı ile başlamaktadır. Bu tarihten sonra, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dağılmış, doğu-batı ayrımı sona ermiş ve insan hakları anlayışı, Doğu Bloğu ülkeleri tarafından benimsenmeye başlanmıştır. Bu dönemden sonra BM'de insan haklarının korunması konusunda bölgesel işbirliği kavramı gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde, koruma mekanizmaları kadar önleme mekanizmaları da gelişmeye başlamıştır. Özellikle işkence konusunda "Avrupa İşkenceyi Önleme Sözleşmesi" etkin bir önleme mekanizması olarak devreye girmiştir. Bu gelişmeler sonrasında 1993 yılında, Viyana'da, "BM İnsan Hakları Dünya Konferansı" toplanmış ve konferans sonrası yayımlanan "Viyana Bildirisi ve Eylem Programı" ile insan haklarının bütün dünyada karşılıklı işbirliği içinde korunması anlayışı ortaya konmuştur (Eren, 2007: 86).

Çalışmamızın üçüncü bölümünü oluşturan bu son bölümde, BM Örgütü bünyesinde insan haklarının evrensel düzeyde korunması ve geliştirilmesi konusunu yukarıdaki saymış olduğumuz aşamaları takip ederek açıklamaya çalışacağız. Bu

bağlamda ilk olarak BM Şartı'nı ve BM Örgütü'nün yapısını inceleme konusu yapacağız.

3.1. BM Şartı ve BM Örgütü'nün Kurulması

İnsan haklarının Faşist ve Nazi rejimleri tarafından hor görülerek açıktan açığa çiğnenmesi sonucunda ortaya çıkan insanlık dışı davranışlar dünya kamuoyunda bir şok etkisi yaratmıştır. Tüm bu olaylardan sonra, demokrasi cephesini oluşturan devletler, insan hak ve özgürlüklerinin sağlanmasının başlıca savaş hedefleri arasında yer aldığını ilan etmekte gecikmemişlerdir. Bunun yanı sıra özellikle İngiltere ve Amerika'da uyanan ve gittikçe güçlenen bir fikir akımı, insanlığı büyük yıkıma sürükleyen savaşları önlemenin ve barışı sağlamanın önde gelen şartlarından biri olarak insan haklarının uluslararası bir koruma düzenine kavuşturulması görüşünü yaymaya çalışmışlardır. Bu fikir dünya çapındaki ilk önemli açılımını o zamanki ABD Başkanı Roosevelt'in ünlü *dört özgürlük* demecinde bulmuştur. Başkan Roosevelt kongreye sunduğu 6 Ocak 1941 tarihli mesajında insanlığın, söz ve anlatım özgürlüğü, vicdan özgürlüğü, yoksulluktan kurtulma özgürlüğü ve korkudan kurtulma özgürlüğü olmak üzere dört temel özgürlük üzerine kurulmuş bir dünya düzeninin doğacağı günün özlemle beklendiğini bildirmiştir. Dört özgürlük mesajını, Başkan Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Churchil'in 1941 Ağustosunda Atlantik Okyanusu'nda bir savaş gemisinde buluşarak hazırladıkları *Atlantik Belgesi* izlemiştir. Bu belgede, savaş sonrasında kurulacak yeni düzenin amaçları arasında, insanın temel özgürlüklerinin ekonomik ilerleme ve sosyal güvenlik yönünde genişlemesi dileği ifade edilmiştir. Aynı amaçlara yönelik çalışmalar, 1942 yılında *Birleşmiş Milletler Deklarasyonu*, 1944 yılında Philadelphia'da toplanan *Milletlerarası Çalışma Konferansı Bildirisi*, yine 1944 yılında Birleşmiş Milletler örgütünün kurulmasını öngören *Dumbarton Oaks Projesi*, 1944 *Chapultepec Panamerikan Konferansı* gibi belli başlı aşamalardan geçtikten sonra, nihayet 26 Haziran 1945 yılında San Francisco'da imzalanan *Birleşmiş Milletler Antlaşması* ile ilk hedefine ulaşmıştır (Kapani, 2011: 20-22).

BM Şartı, II. Dünya Savaşı'nın Avrupa kıtasında sona ermesinden kısa bir süre sonra imzalanmıştır. Değişikliklere rağmen bugüne kadar yürürlükte kalan Şart ile, dünya tarihinde ilk kez bu kadar geniş yapılı bir uluslararası örgüt olan BM Örgütü kurulmuştur (Mumcu, 1994: 121).

Merkezi New York'ta bulunan ve 24 Ekim 1945 tarihinde kurulmuş olan BM; dünyada barış ve güvenliği sağlamak, hak, eşitlik ve kendi kaderini belirleme ilkelerine dayanarak ülkeler arasındaki dostane ilişkileri geliştirmek, ekonomik, toplumsal ve kültürel sorunları çözme konusunda uluslararası işbirliğini tesis etmek üzere kurulmuştur (Çalış ve Kan, 2006: 35). BM Örgütü içinde insan haklarını anlayabilmek için BM'nin ana organlarını ve görevlerini bilmek gerekmektedir (Eren, 2007: 213).

3.2. BM'nin Organları ve İnsan Hakları Fonksiyonları

BM Örgütü, Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Vesayet Konseyi, Uluslararası Adalet Divanı ve Sekreterlik olmak üzere altı ana organdan oluşmaktadır (Çalış ve Kan, 2006: 53). Bu organlara ilave olarak yardımcı organların da kurulabileceği BM Şartı'nda açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bu alt organlardan bir kısmı doğrudan insan hakları konuları ile ilgilenmektedir (Eren, 2007: 213)

3.2.1. Genel Kurul

Genel Kurul, BM'ye üye bütün devletlerin temsil edildiği organdır. Her devletin burada bir oy hakkı bulunmaktadır. Genel kurul görev ve yetkileri itibariyle genel nitelikli bir organdır (Çağırın, 2011: 66). Genel Kurul yılda bir kez olağan olarak toplanır. Ancak istediği kadar olağanüstü toplantı yapabilir. Genel Kurul kararları genellikle oy çokluğu ile alınmaktadır. Ancak uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması, Güvenlik Konseyi'nin sürekli olmayan üyeleri ile Ekonomik ve Sosyal Konsey'in ve Vesayet Konseyi'nin üyelerinin seçimi, üyelerin üyeliğinin askıya alınması veya düşmesi, yeni üyelerin kabulü ve vesayet rejimine ilişkin olan önemli sorunlarda karar alınması için üçte iki çoğunluk gerekmektedir. Genel Kurul'un olağan çalışmaları genellikle Eylül ayında başlayıp Ocak ayına kadar sürmektedir. Genel Kurul kararları hukuksal açıdan bağlayıcı değildir. Sadece tavsiye niteliği taşımaktadır (Çalış ve Kan, 2006: 54).

3.2.1.1. Genel Kurul'un Görev ve Yetkileri

BM Şartı'nın 10-17. Maddeleri Genel Kurul'un görev ve yetkilerini düzenlemektedir. Genel Kurul'a BM Şartı kapsamında öngörülen her türlü konuyu görüşme ve bunlar hakkında üye devletlere ve BM organlarına tavsiyelerde bulunma

yetkisi tanınmıştır. Bu niteliğiyle Genel Kurul, BM'nin genel karar organı olma özelliğini taşımaktadır (Eren, 2007: 215).

Genel Kurul'un doğrudan insan hakları konusuyla ilgili görevleri BM Şartı'nın 13. Maddesinin (b) fıkrası ile 2. Paragrafında açıklanmıştır. Bu hükümler Genel Kurul'a hem bizzat hem de başta Ekonomik ve Sosyal Konsey olmak üzere mevcut ve kuracağı diğer organ ve komisyonlar aracılığı ile çalışmalar yapmak ve kararlar almak yetkisini vermektedir (Çağırın, 2011: 66-67).

Kural olarak yıllık olağan toplantılarını üç aylık bir dönemde gerçekleştiren Genel Kurul, asıl çalışmalarını kendisine bağlı 6 ana komite (Silahsızlanma ve Uluslararası Güvenlik Komitesi; Ekonomik ve Finansal Komite; Sosyal, İnsancıl ve Kültürel Komite; Özel Siyasi ve Dekolonizasyon Komitesi; Yönetim ve Bütçe Komitesi, Hukuk Komitesi) aracılığıyla yürütmektedir. Bu komitelerden üçüncüsü olan Sosyal, İnsancıl ve Kültürel Komite insan haklarıyla ilgili çalışmaların yapıldığı yerdir. Deyim yerindeyse 3. Komite Genel Kurul'un insan hakları mutfağı işlevini görmekte, kendisine gönderilen konularla ilgili karar tasarıları hazırlamaktadır (Çağırın, 2011: 67).

3.2.1.2. İnsan Hakları Konseyi

Genel Kurul'un insan haklarıyla ilgili olarak kurumsal çalışmaları içinde en önemli olan gelişme 2006 yılında yaşanmıştır (Çağırın, 2011: 67). BM İnsan Hakları Konseyi, BM İnsan haklarının korunması mekanizmalarını güçlü hale getirmek, sivil, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel tüm insan haklarının etkili bir şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla, BM Genel Kurulu'nun 15 Mart 2006 tarih ve 60/251 sayılı kararıyla kurulmuştur. İnsan Hakları Konseyi, İnsan Hakları Komisyonu'nun yerine kurulmuş olan BM Genel Kurulu'nun yardımcı organlarından biridir (Kalabalık, 2009: 389). İnsan Hakları Komisyonu'ndan daha yüksek statülü bir birim olmakla birlikte, İnsan Hakları Konseyi şu anda BM Genel Kurulu'na bağlı bir organ olarak görev yapmaktadır (Karaosmanoğlu, 2012: 142).

İnsan Hakları Konseyi'nin görevi, evrensel düzeyde insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı ve onların korunmasını sağlamak; ağır ve sistematik insan hakları ihlalleri ile ilgilenmek; insan hakları eğitimini geliştirmek; insan hakları ile ilgili alanlarda uluslararası hukukun gelişmesi için Genel Kurul'a tavsiyelerde bulunmak;

İnsan haklarının tam olarak uygulanmasıyla ilgili devletlerin sorumluluklarının yerine getirilmesini geliştirmek; insan haklarıyla ilgili olarak hükümetler, bölgesel teşkilatlar ve ulusal insan hakları kurumlarıyla ve STK'lar ile yakın ilişki içinde çalışmak ve Genel Kurul'a her yıl rapor sunmaktır (Kalabalık, 2009: 390).

İnsan Hakları Konseyi'nin geleceğe yönelik olarak nasıl bir fonksiyon göreceği konusu önemli bir meseledir. Bu açıdan bakıldığında Mavi Marmara Olayı konsey için önemli bir sınavdır. Bilindiği gibi, 31 Mayıs 2010 tarihinde İsrail, Gazze'ye insani yardım amaçlı yola çıkan Mavi Marmara Gemisi'ne uluslararası sularda ilerlerken saldırıda bulunmuş ve çoğunluğu Türk vatandaşı olan dokuz kişinin ölümüne sebep olmuştur. Uluslararası literatüre *Mavi Marmara Olayı* olarak geçen bu olay sonucunda İnsan Hakları Konseyi, delil toplama misyonu oluşturmuştur. Cenevre, Londra, İstanbul ve Amman'da yüz kişi ile görüşmeler yapan bu misyon, yayımladığı raporda; Mavi Marmara Olayı'nda İsrail askerlerinin, uluslararası insan hakları hukukuna aykırı davrandığını tespit ederek, uluslararası hukuka aykırı davrandığını ortaya koymuştur (Karaosmanoğlu, 2012: 142).

3.2.2. Güvenlik Konseyi

3.2.2.1. Güvenlik Konseyi'nin Oluşumu

Güvenlik Konseyi, BM Örgütü'nün 15 üyesinden oluşmaktadır (Eren, 2007: 245). ABD, Çin, Rusya, İngiltere ve Fransa konseyin beş sürekli üyesidir. Diğerleri ise geçici üyelerdir ve coğrafi dağılım esas alınarak iki yıl için seçilirler. Güvenlik Konseyi'nde yöntem ile ilgili kararlar için üyelere dokuz tanesinin olumlu oyu gerekmektedir. Yöntem dışı kararlarda ise sürekli üyelere *herhangi birinin vetosu yoksa* dokuz oy aranır. Sürekli üyelere herhangi birinin olumsuz oy kullanarak kararın alınmasına engel olması veto anlamına gelmektedir (Çalış ve Kan, 2006: 55).

BM'nin ve özel olarak Güvenlik Konseyi'nin mevcut yapısı, rolleri ve işlevleri II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan sistemi yansıttığından, bugünkü uluslararası sisteme uygun düşmemektedir. Bu nedenle değişim talepleri uzun yıllar boyunca dile getirilmektedir. Özellikle Güvenlik Konseyi ile ilgili baskılar gün geçtikçe artmaktadır. En ciddi önerilerden biri Konseyin üye sayısının 15'ten 20 veya 25'e çıkarılması yönündedir (Çalış ve Kan, 2006: 69). Güvenlik Konseyi'nin yapısı konusunda ılımlı değişiklik taraftarı olanlar, beş sürekli üyenin sayısının artırılması gereğinden söz

etmektedirler. Japonya, Almanya, Hindistan ve Brezilya, bu konuda gösterilen adaylar arasındadır. Buna karşılık radikal değişiklik taraftarı olanlar ise doğrudan veto mekanizmasını sorgulamakta ve bazıları ağırlıklı oy sistemini önermektedirler (Sönmezoğlu, 2000: 707).

3.2.2.2. Güvenlik Konseyi'nin Görevi ve Yetkileri

Güvenlik Konseyi, BM'nin birinci ve esas amacını oluşturan uluslararası barış ve güvenliğin korunmasından sorumlu olan başlıca organdır (Çağırın, 2011: 69). Organ bu amaç çerçevesinde iki tür yetki ile donatılmıştır. Bu yetkiler şunlardır (Çalış ve Kan, 2006: 54):

- Uluslararası barışın ve güvenliğin tehdit edilmesi, bozulması ve saldırı durumlarında bağlayıcı karar almak.
- Uyuşmazlıkların barışçı çözüm yolları konusunda tavsiye kararı vermek.

Bu yetkiler çerçevesinde Konsey barışı korumak amacıyla devletleri bağlayıcı kararlar alabilir ve kararlarına uyulmasını sağlamak için zorlayıcı tedbirlere başvurabilir. Konseyin kullanabileceği zorlama mekanizmaları diplomatik, ekonomik ilişkilerin kesilmesi şeklinde olabileceği gibi, askeri kuvvet kullanmaya kadar gidebilir (Çağırın, 2011: 69).

Burada dikkat çeken husus şudur: Söz konusu bu yetkilere baktığımız zaman insan hakları ihlallerinin Konseyin zorlayıcı tedbirler alma yetkisi içinde sayılmadığı görülmektedir. Zorlayıcı tedbirler alma yetkisi için sayılan nedenler arasında *barışa karşı tehdit, barışın bozulması ve saldırganlık* gibi hususlar bulunmaktadır. Ancak en hafifinden en ağırına kadar müdahale biçimlerini perspektifimize getirdiğimizde, şunu söyleyebiliriz: İnsan hakları ihlallerinden dolayı zorlayıcı tedbirler olarak bir ülkeye müdahale etmenin, kesinlikle en ağır müdahale biçimi olan silahlı güç kullanma derecesine varamayacak olmasıdır. Yoksa insan hakları ihlallerinden dolayı ağır müdahale biçimine varmayan sözlü eleştirilerden, raporlar yayınlamaya oradan tazminata hükmetmeye kadar bir takım müdahale şekillerine rastlanmaktadır (Karaosmanoğlu, 2012: 143).

3.2.2.3. Güvenlik Konseyi'nin İnsan Hakları Uygulamaları

Güvenlik Konseyi Doğu-Batı uyuşmazlığının sona ermesinden itibaren görev anlayışını oldukça genişletmiş ve bireylerin insan hakları ihlallerinden korunmasını, uluslararası barışı koruma görevinin bir parçası olarak mütalâa etmeye başlamıştır. Güvenlik Konseyi'nin bu görev anlayışı, uluslararası barışın tehdidi kavramının geniş yorumlanması sonucunu doğurmuştur (Arsava, 2007: 4-5). Güvenlik Konseyi'nin sosyalist bloğun çöküşünden itibaren insan hakları alanında etkin bir rol üstlenmesi, insan haklarının Konsey tarafından göz önüne alınmasının yeni bir olgu oluşturduğu izlenimini gündeme getirse de, Konsey uygulamalarının incelenmesi, insan haklarının Konsey açısından yeni bir olgu olmadığını ortaya koymaktadır. Zira Berlin Duvarı'nın yıkılmasından önceki dönemde de her ne kadar 1989'dan sonraki dönemle kıyaslanamasa da, insan haklarının uluslararası korunmasına ilişkin olarak çok sayıda karar ve tedbirin Güvenlik Konseyi tarafından alındığı görülmektedir (Göçer, 2009: 41).

- Güvenlik Konseyi'nin Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Zorlayıcı Olmayan Tedbirler Yoluyla Kararlar Alması

Güvenlik Konseyi'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde almış olduğu kararlar incelendiğinde, ilk dikkati çeken husus, zorlayıcı olmayan tedbirler yoluyla hareket etmiş olmasıdır. Güvenlik Konseyi bu kararları alırken sivil halkın korunması ve insani yardım gönderilmesi amacıyla hareket etmiştir. Hint-Pakistan Sorunu, Kıbrıs, Ortadoğu ve Lübnan'daki duruma ilişkin kararlar bu hususu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Konsey'in almış olduğu bu zorlayıcı olmayan tedbirlerin çoğu tavsiye niteliğindedir. Konsey bu alanlardaki karar yetkisini sadece Filistin, Kıbrıs ve Lübnan'daki sorunlarda kullanmıştır (Göçer, 2009: 41-42).

Güvenlik Konseyi, yine Soğuk Savaş sonrası dönemde, uluslararası insan hakları hukukunun özel bir yönünü oluşturan, halkların kendi kaderini belirleme hakkı ve ırk ayrımcılığına karşı mücadele konularında da bazı zorlayıcı olmayan kararlar almıştır. Konsey, Endonezya, Batı Sahra, Doğu Timor, Güney Rodezya veya Namibya'daki durumlara ilişkin olarak, ulusların kendi kaderini belirleme hakkını uygulamaya davet eden çok sayıda zorlayıcı olmayan kararlar almıştır. Aynı şekilde Güvenlik Konseyi; Güney Afrika, Namibya ve Güney Rodezya'da ırk ayrımcılığının bırakılmasına çağrı yapan çok sayıda karar almıştır (Göçer, 2009: 42-43).

Güvenlik Konseyi, zorlayıcı olmayan tedbirler alabildiği gibi uluslararası alanda yaşanan kimi durumlarda kuvvet kullanma yoluna da başvurabilmektedir. Bu durumun en önemli örneği, 1991 yılında Irak'a müdahale konusunda yaşanmıştır.

**- Güvenlik Konseyi'nin Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Silahlı Güç Kullanması
Örneği: Körfez Savaşı**

BM Güvenlik Konseyi, herhangi bir uluslararası sorun karşısında kararların uygulanması amacıyla ilk olarak, ekonomik önlemler alır ve diplomatik ilişkilerin kesilmesi gibi yaptırımlar uygular. BM Antlaşması'nın 41. Maddesi'ne göre alınan bu önlemler yeterli gelmezse, antlaşmanın 42. Maddesi'ne göre Konsey; hava, deniz ve kara kuvvetlerinin kullanılması ile barış ve güvenliği sağlamaya yönelik tedbirler alabilmektedir (Çalış ve Kan, 2006: 57). Konsey'in uluslararası alanda bu yetkisini uygulamaya koyduğu en önemli örnek olay, 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle patlak veren Körfez Savaşı'dır.

Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra, Irak'ın Kuveyt'i işgali uluslararası toplumun geniş çaplı tepkisi ile karşılaşmış ve pek çok ülke Irak'a ait malvarlıklarını dondurmuşlardır. Irak'ın bu tutumu üzerine BM Güvenlik Konseyi 2 Ağustos 1990 tarih ve 660 sayılı bir karar almış ve kararda şu hususlar ortaya konmuştur: İlk olarak, Irak'ın Kuveyt'i işgalinin uluslararası barış ve güvenliği bozduğu ilan edilmiştir. İkinci olarak; BM Antlaşması'nın 39. ve 40. maddeleri çerçevesinde; Irak'ın Kuveyt'i işgali kınanmış, Irak'ın derhal ve şartsız olarak bütün kuvvetlerini 1 Ağustos 1990 tarihinde buldukları noktalara çekmesi talep edilmiştir. Üçüncü olarak, Irak ve Kuveyt arasındaki sorunların çözümü için yoğun müzakerelere girişilmesi ve bu bağlamda her türlü çabanın yanında özellikle Arap Ülkeleri Birliği'nin desteklediği çağrısında bulunulmuştur. Güvenlik Konseyi, 6 Ağustos 1990 tarihinde 661 sayılı kararında, Irak ve Kuveyt'e karşı geniş çaplı bir 'yaptırım' kararı almış ve BM üyesi olan ve olmayan bütün devletleri bu karara uymaya davet etmiştir (Emiroğlu, 2006: 63). Alınan bu tür tedbirlerin yetersizliği üzerine Güvenlik Konseyi, BM Antlaşması'nın 42. Maddesi'ne dayanarak 15 Ocak 1991'e kadar Irak'ın Kuveyt'ten çekilmemesi halinde her türlü tedbirin alınması konusunda BM'yi yetkili kılmış ve bu kararla, 16 Ocak 1991'de başlayan askeri harekate meşruiyet veren hukuksal zemini de hazırlamıştır. 687 sayılı kararıyla da Güvenlik Konseyi, körfez krizini sona erdirmek için bazı şartların Irak

tarafından yerine getirilmesini istemiştir. Irak-Kuveyt sınırının olduğu gibi kabul edilmesi ve bu sınıra BM gözlemcilerinin yerleştirilmesi, savaş zararlarından Irak'ın sorumlu tutulması, bir takım silahlara Irak'ın sahip olmasının yasaklanması, gibi şartlar bu kararlar gündeme getirilmiştir. Bu karar BM tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü uluslararası barışı sağlamak amacıyla aktif olarak BM'nin karar alması ve bunu uygulaması ilk defa bu olayda ortaya çıkmıştır. Artık BM bu tarihten sonra, kararlar alan ve uygulanmadığı zaman sadece kınayan bir kurum olmaktan çıkmış ve gerekirse aldığı kararları zorla uygulatan bir örgüt olma özelliğini de göstermiştir (Çalış ve Kan, 2006: 58-59).

Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi Soğuk Savaş'ın bitimi ve Körfez Savaşı ile başlayan yeni dünya düzeni, Güvenlik Konseyi'nin eskiye oranla daha rahat çalışmasına imkan vermiştir. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemin iki önemli meselesi olan Bosna Hersek ve Irak sorununda Güvenlik Konseyi insan hakları alanında kötü bir sınav vermiştir. 1990 yılında Kuveyt'i işgalinden hemen sonra Irak'a karşı alınan zorlama tedbirleriyle bu ülkenin dünyadan tecrit edilmesi, Irak halkını yiyecekten ilaca ve hatta eğitim araç ve gereçlerine kadar en temel ihtiyaç maddelerinden yoksun bırakmıştır. Bu olayda Güvenlik Konseyi, barış ve güvenliği sağlama endişesiyle insan haklarını açıkça görmezden gelmiştir. Bosna-Hersek olayında ise, televizyon ekranlarından canlı olarak izlendiği üzere, insan hakları adına her ne varsa tamamı ihlal edildikten sonra Güvenlik Konseyi durumu kontrol etme gereği duymuştur (Çağırın, 2011: 71-72). Bu iki olay, Güvenlik Konseyi ve dolayısıyla BM Örgütü'nün büyük devletlerin çıkarları çerçevesinde onların baskısı altında hareket ettiğini ve bu amaç uğrunda çaba gösterirken insan haklarını koruma ve geliştirme konusunda sınıfta kaldığını ortaya koymaktadır.

3.2.3. Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC)

BM'nin barış ve güvenliği sağlama amacı dışında, ekonomik ve sosyal konularda uluslararası işbirliğini sağlama görevi de vardır. İnsan hakları konusu BM sisteminde ekonomik ve sosyal konular içinde yer alır. Bu görevi yerine getirmek amacıyla BM Şartı ile Ekonomik ve Sosyal Konsey / The Economic and Social Council (ECOSOC) kurulmuştur (Eren, 2007: 230)

3.2.3.1. Ekonomik ve Sosyal Konsey'in Oluşumu ve Görevleri

Genel Kurul tarafından üç yıllık bir süre için seçilmiş 54 üyeden oluşan ECOSOC, uluslararası ekonomik, sosyal ve kültürel konular üzerine yoğunlaşmıştır. BM kuruluşlarıyla birlikte çalışmalar yapma ve konferansların organizasyonuna yardımcı olma gibi faaliyetler, ECOSOC'un İnsan haklarının geliştirilmesine yönelik çalışmaları arasında yer almaktadır. ECOSOC'un insan haklarıyla ilgili raporlar hazırlanması ve tavsiye kararları alınması konusunda da yetkileri bulunmaktadır. ECOSOC; UNESCO, ILO ve Dünya Sağlık Örgütü / World Health Organization (WHO) gibi BM'nin uzman kuruluşlarından raporlar almakta ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı / United Nations Development Programme (UNDP)'nin de koordinasyonunu yapmaktadır (Karaosmanoğlu, 2012: 140).

ECOSOC, BM Örgütü içinde insan hakları konusuyla doğrudan ilgilenen ana organdır. ECOSOC, insan hakları alanındaki görevlerini yerine getirme konusunda kendisine yardımcı olmak amacıyla birçok ikincil organ oluşturmuştur (Eren, 2007: 230) Bunlardan en önemlileri, “İnsan Hakları Komisyonu” ile “Kadının Statüsü Komisyonu”dur.

3.2.3.2. İnsan Hakları Komisyonu

BM'nin insan hakları ile ilgili olan ana birimi, ECOSOC'a bağlı olarak görev yapan İnsan Hakları Komisyonu'dur. Komisyon 2006 yılında BM Genel Kurulu tarafından alınan bir kararla ismini İnsan Hakları Konseyi olarak değiştirmiştir (Akyeşilmen ve Şen, 2008: 48).

İnsan Hakları Komisyonu, ECOSOC tarafından seçilen belirli sayıda devletlerin temsilcilerinden oluşan hükümetler arası bir organ olarak, 1946 yılından görev süresinin sona erdiği 16 Haziran 2006 tarihine kadarki 60 yıllık bir süre içinde, BM'nin insan haklarıyla ilgili çalışmalarında ana alt organ olarak önemli bir rol oynamıştır. İHEB ve 1966 İkiz Sözleşmeler gibi insan haklarının temelini oluşturan belgeler, İnsan Hakları Komisyonu tarafından hazırlanmıştır (Çağırın, 2011: 73).

İnsan Hakları Komisyonu, kurulduğu tarihten itibaren 20 yıl boyunca kuruluş amacına uygun olarak İHEB ve İkiz Sözleşmeler üzerine çalışmış fakat denetleme görevi ile donatılmamıştır. 1967 yılında ECOSOC'un 1235 sayılı kararı Komisyon'a belirlenen ülkelerdeki insan hakları ihlallerini tartışma yetkisi vermiştir. 1970 yılında ise

1503 sayılı kararla Komisyon, bir ülkedeki insan hakları ihlallerini soruşturma yetkisi elde etmiştir. İnsan hakları literatüründe bu mekanizmalara 1235 ve 1503 prosedürleri denmektedir (Akyeşilmen ve Şen, 2008: 48). Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde 1235 ve 1503 yöntemleri kullanılarak insan haklarının korunması konusu geniş bir şekilde incelenecektir.

3.2.3.3. Kadının Statüsü Komisyonu

Kadının sorunları, hakları ve politikaları konularında ECOSOC'un fonksiyonel bir komisyonu olarak kurulan Kadının Statüsü Komisyonu, siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyal alanlarda kadın haklarının geliştirilmesi amacıyla, ECOSOC'a tavsiyelerde bulunur ve raporlar hazırlar. Kadının Statüsü Komisyonu'nun bazı işlerini, BM Genel Sekreterliği Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü'ne bağlı "Kadınların Gelişimi Şubesi" yapmaktadır. Bu şubenin temel amacı, insan faaliyetlerine kadınların eşit katılımını sağlama ve kadının gelişimine katkıda bulunmaktır (Karaosmanoğlu, 2012: 141).

3.2.4. Vesayet Konseyi

Vesayet sistemi Milletler Cemiyeti (MC) döneminde uygulanan manda sisteminin düzeltilerek ve yeni şartlara uydurularak BM sistemi içerisinde devam etmesidir. Vesayet altına konulan ülkeler bağımsızlığını kazanamamış ve henüz kendi kendisini idare edecek duruma gelmemiş olduğu kabul edilen ülkelerdir. BM Antlaşması'nın 75. Maddesi'nde BM'nin "*daha sonra yapılacak özel anlaşmalar gereğince vesayet rejimine tabi kılınabilecek ülkelerin idaresi ve gözetimi için kendi yetkisi altında bir uluslararası vesayet rejimi*" kuracağından söz etmektedir. Söz konusu rejimin işlemeden sorumlu olarak da BM Örgütü bünyesinde Vesayet Konseyi kurulmuştur (Çağırın, 2011: 76).

BM Antlaşması'nın 87. ve 88. Maddeleri Vesayet Konseyi'nin görevlerini saymıştır. Buna göre, Genel Kurul ve onun yetkisi altında Vesayet Meclisi, görevlerini yerine getirirken:

- Yönetimden sorumlu makamın sunduğu raporları inceleyebilirler.
- Dilekçeleri kabul edebilirler ve onları söz konusu makama danışarak inceleyebilirler.

- Söz konusu makamca yönetilen ülkelerde, bu makamla anlaşarak saptanan tarihlerde belirli aralıklarla denetleme gezileri düzenleyebilirler.
- Vesayet anlaşmaları koşulları uyarınca bu önlemleri ve diğer tüm önlemleri alabilirler.
- Vesayet Meclisi, Vesayet altındaki ülkelerden her birinde yaşayan insanların siyasal, ekonomik ve sosyal alanlarla eğitim alanındaki ilerlemeleri konusunda bir soru kâğıdı hazırlar; Genel Kurul'un yetkisi içinde vesayet altında bulundurulmuş bölgelerin her birinin yönetiminden sorumlu makam da söz konusu soru kâğıdına dayanan bir yıllık raporu Genel Kurul'a sunar.

Vesayet rejimi altında 1945 yılında 11 bölge bulunmaktayken 1980 yılına gelindiğinde ise yalnızca ABD yönetimi altında Pasifik Adaları vesayet altındaki bölge olarak kalmıştır. Bu bölgelerdeki nüfus 750 milyon iken, 1999 yılında bu rakam 1.3 milyona inmiştir. 1960 yılından itibaren 60 dolayındaki sömürge bağımsızlığına kavuşmuş ve egemen devlet olarak BM'ye üye olmuştur. 1 Ekim 1994 tarihinde, ABD'nin vesayeti altında bulunan Palau'nun bağımsızlığına kavuşması ile 1 Kasım 1994 tarihinde Vesayet Konseyi faaliyetlerini askıya almıştır (Eren, 2007: 253).

3.2.5. Uluslararası Adalet Divanı (UAD)

Uluslararası Adalet Divanı (UAD), BM'nin ana organlarından birisi olarak BM Şartı'nın XIV. Bölümü'nü oluşturan 92-96. Maddeleri ile kurulmuş ve buna bağlı olarak çalışma esaslarını düzenlemiştir. Bunun yanı sıra UAD'nin statüsü de BM Şartı'nın ayrılmaz bir parçası olarak Şarta eklenmiştir (Hasgüler ve Uludağ, 2004: 84).

BM'nin başlıca yargı organını oluşturan UAD, 15 bağımsız yargıçtan oluşmaktadır. Bu yargıçlar, Sürekli Hakemlik Mahkemesi'nin ulusal gruplarının aday göstermiş olduğu kişiler arasından, Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'nin yaptığı ayrı oylamalar sonucu seçilmektedir (Pazarcı, 2003: 133).

UAD, çalışmalarını BM Şartı'nın ayrılmaz bir parçası olan Uluslararası Adalet Divanı Statüsü ve kendi içtüzük hükümlerine göre yürütmektedir. Bununla beraber, UAD'nin istişari nitelikte görüş bildirme ve sözleşmelerin yorumlanması gibi görevleri

de bulunmaktadır (Karaosmanoğlu, 2012: 144). UAD, bir davaya bakarken (Hasgüler ve Uludağ, 2004: 85-86) :

- İkili ya da çok taraflı uluslararası antlaşmaları,
- Uluslararası yapılageliş kurallarını,
- Uygar uluslar tarafından kabul edilen hukukun genel ilkelerini,
- Muhtelif ulusların içtihatlarını ve uzman yazarların doktrinlerini,

esas alarak konuyu inceler. Taraflar dava süresince kendi temsilcileri ve avukatları tarafından temsil edilirler ve bunlar gerekli diplomatik ayrıcalık ve dokunulmazlıklardan yararlanırlar.

Devletler arasındaki uyuşmazlıkları, Uluslararası Hukuk kurallarına göre çözmek ve belirli kuruluşlarca istendiği takdirde her türlü konuya ilişkin danışma görüşü vermek için BM bünyesinde kurulmuş olan UAD'nin yargı yetkisi, sadece bu yetkiyi tanıyan devletler üzerinde geçerlidir. Divan'ın bir dava üzerinde yargı yetkisini kullanabilmesi için, bu davaya taraf olan devletlerin, Divan'ın yargı yetkisini bir şekilde tanımış olmaları gerekmektedir. Uygulamada bu tanımanın üç farklı yolu olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki özel antlaşma yolu ve ikincisi antlaşma-temelli tanıma yoludur. Bu yollardan ilkinde taraflar, belli bir uyuşmazlık üzerinde Divan'ın yargı yetkisini tanımak için özel bir antlaşma yaparlar. İkinci yolda ise, özellikle çok taraflı antlaşmalar vasıtası ile belli konulara veya her konuya ilişkin uyuşmazlıklarda Divan'ın zorunlu yargı yetkisini genel olarak tanırlar. Divan'ın yargı yetkisini tanımanın üçüncü yolu ise, UAD Statüsü'nün 36. maddesinin 2. paragrafındaki "*fiilen ve özel antlaşma olmaksızın zorunlu olarak tanıdıklarını bildirebilirler*" ibaresinden çıkmaktadır. Dolayısı ile devletler, tek taraflı bildirim yolu ile de Divan'ın zorunlu yargı yetkisini tanıyabilirler. Aynı maddenin 4. paragrafından anlaşılmaktadır ki, devletler tek taraflı bir bildirim hazırlayıp BM Genel Sekreterine sunarak Divan'ın zorunlu yargı yetkisini önceden genel olarak kabul etmiş olacaklardır. Literatürde bu tanıma yöntemine *ihiyari kabul maddesi bildirim yolu* adı verilmektedir (Acer, 2003: 13).

Bu özellikleriyle UAD, bireyler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları veya herhangi bir uluslararası insan hakları sözleşmelerine aykırı hareket edilmesinden kaynaklanan temel sorunları karara bağlamakla yetkili değildir. UAD, devletlerin taraf

oldukları uyuşmazlıklar bakımından yetkili olan bir yargı yeridir. UAD, bireyler veya yönetim dışı kuruluşları yargılayan veya bunlar hakkında karar veren bir yargı organı olmadığı gibi, bir insan hakları mahkemesi de değildir (Kalabalık, 2009: 386).

3.2.6. Sekreterlik

BM Genel Sekreterliği, üye devlet temsilcilerinden oluşan ve kendi inisiyatifi ile hareket eden bir organ değildir. Sekreterlik, BM'nin tüm organlarının sekreterlik hizmetlerini gören ana organ olması yanında insan haklarının korunması ve geliştirilmesi yönünde önemli işlevlere de sahiptir (Eren, 2007: 258).

3.2.6.1. Sekreterliğin Oluşumu ve Görevleri

BM Antlaşması'nın Sekreteryaya ismini taşıyan XV. Bölümü'nün 97, 98 ve 99. Maddelerinde BM Genel Sekreterliği ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

“Sekreteryaya, bir Genel Sekreter ile örgütün gerek duyabileceği memurlardan oluşur. Genel Sekreter, Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi üzerine Genel Kurul'ca atanır. Genel Sekreter örgütün en yüksek memurudur.

Genel Sekreter, Genel Kurul'un, Güvenlik Konseyi'nin, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in ve Vesayet Meclisi'nin bütün toplantılarında bu sıfatla hareket eder; bu organlar tarafından kendisine verilen bütün öteki görevleri de yerine getirir. Örgütün çalışması konusunda Genel Kurul'a yıllık raporlar sunar.

Genel Sekreter, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebileceğini düşündüğü herhangi bir konuyu Güvenlik Konseyi'nin dikkatine sunar.”

Genel sekreterin görev süresine ilişkin bir hüküm BM Şartı'nda yoktur. Bu konuda Genel Kurul'un 1946 tarih ve 11 (I) sayılı kararı ile Genel Sekreterin görev süresi 5 yıl olarak belirlenmiş ve yeniden seçilebilme olanağı getirilmiştir (Eren, 2007: 258).

Dokuz daire ve birçok bürodan oluşan Sekreterlik, BM bütçesinden aylık alan 170 ülkeden 8900 civarında uluslararası memurun ve özel fonlardan finanse edilen bir bu kadar görevlinin çalıştığı bir organdır. Sekreterliğin genel merkezi New York'tur. Sekreterlikte insan haklarından sorumlu olan bir Genel Sekreter Yardımcısı bulunmaktadır. BM Genel Sekreterliği'nde insan haklarını koordine edebilmek

amacıyla insan hakları ile ilgili çeşitli birimler oluşturulmuştur. Bu birimlerden en önemlisi “İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Bürosu”dur (Eren, 259).

3.2.6.2. İnsan Hakları Yüksek Komiserliği

1993 yılında düzenlenen Dünya İnsan Hakları Kongresi sırasında ve öncesinde İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (İHYK) nin kurulması kararlaştırılmıştır. 20 Aralık 1993 tarihinde de BM Genel Kurulu, İHYK'nin kurulmasına seçim yapmadan karar vermiştir (Kalabalık, 2009: 391).

İnsan Hakları Yüksek Komiseri, coğrafi rotasyon kuralına uyularak 4 yıllık bir süre için Genel Sekreter tarafından atanmakta ve Genel Kurul tarafından onaylanarak göreve başlamaktadır. İnsan Hakları Yüksek Komiseri'nin sorumlu olduğu başlıca konular şunlardır (Karaosmanoğlu, 2012: 143):

- BM sistemi içinde insan haklarını koruma ve geliştirme faaliyetlerinin koordinasyonunu sağlamak.
- Genel Sekreter'e danışmanlık yapmak.
- İnsan hakları konusunda teknik ve mali yardım sunmak.
- İnsan hakları programlarının gerçekleşmesindeki engellerin kaldırılmasına aktif bir şekilde katılmak.
- İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesinde uluslararası işbirliğinin sağlanması için hükümetlerle işbirliği yapmak.

İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, insan haklarının korunması amacıyla beş farklı yöntem kullanarak çalışma yapmaktadır. Bunlardan biri İnsan Hakları yüksek Komiserliği Ofisleri'dir. Bu ofisler, ilgili devlet ile yapılan bir antlaşma ya da doğrudan İnsan Hakları Komisyonu'nun kararıyla kurulmaktadır. İkincisi BM üyesi ülkelerin isteği ile oluşturulan teknik işbirliği projeleri, üçüncüsü ECOSOC kararlarıyla kurulan İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Bölgesel Ofisleri, diğerleri ise İnsan Hakları Danışmanları ve Barış Elçileri'dir (Eren, 2007: 261).

İHYK, insan hakları sözleşmelerinin onaylanarak iç hukuklarda uygulanmasını sağlamak için büyük gayret göstermektedir. Uluslararası insan hakları standartlarının ulusal boyutta korunması amacıyla BM sistemi içerisinde, hükümetlerle, ulusal

kuruluşlarla, STK'larla, bölgesel ve uluslararası örgütler ile işbirliğini geliştirmeye çalışmaktadır. İHYK ayrıca, BM insan hakları programlarına, sözleşme içi mekanizmalara, İnsan Hakları Komisyonu'nun özel yöntemlerine tam destek sağlamak ve çok yakın tehlike oluşturan insan hakları ihlallerine dikkat çekerek risk altında olan bireylerin korunmasına özel önem vermektedir (Eren, 2007: 261).

BM Şartı ile teşkilat yapısını, yukarıda belirtmiş olduğumuz organları çerçevesinde oluşturan ve günümüzün en büyük uluslararası organizasyonu olan BM Örgütü, temel amaçlarından biri sayılan, insan haklarının korunup geliştirilmesini sağlamak amacıyla kuruluşunu tamamladıktan hemen sonra çalışmalarına başlamış, 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni, 1966 yılında İkiz Sözleşmeleri ve daha sonraki yıllarda da konularına göre diğer bazı sözleşmeleri kabul etmiştir.

3.3. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB)

BM Şartı'nda insan haklarından söz edilmekle birlikte, bu hak ve özgürlüklerin kapsamının ve sınırlarının ne olduğu konusuna değinilmemiştir. Yani BM Şartı bir insan hakları listesi sunmamıştır. Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla insan hak ve özgürlükleri konusunda ortak bir anlayış oluşturmak ve ortak ideal ölçütleri belirlemek için BM Şartı'nda yer alan ilkeleri açıklığa kavuşturmak gerekmiştir (Bozkurt, 2006: 68). Bu doğrultuda BM Örgütü, İHEB için çalışmalara başlamıştır.

3.3.1. İHEB'in Hazırlanması ve İlanı

BM organlarından ECOSOC'a bağlı bir alt birim olarak çalışan İnsan Hakları Komisyonu, İHEB'i hazırlamak için 27 Ocak 1947'de çalışmalarına başlamıştır. İnsan Hakları Komisyonu çalışmalarını tamamladıktan sonra İHEB'in taslağını Genel Kurul'a sunmuştur. BM Genel Kurulu ise bu taslağı 10 Aralık 1948 tarihinde 48 olumlu ve 8 çekimser oy⁷ ile kabul etmiştir. Türkiye de İHEB'in kabulü konusunda olumlu oy kullanmış, bildiri bir uluslararası antlaşma olmamasına rağmen TBMM'de kabul edilmiş ve Bakanlar Kurulu'nun kararıyla RG'de yayımlanmıştır (Bozkurt, 2006: 68-69).

⁷ İHEB'e çekimser oy veren ülkeler şunlardır: SSCB, Polonya, Yugoslavya, Çekoslovakya, Beyaz Rusya, Suudi Arabistan, Ukrayna ve Güney Afrika Cumhuriyeti.

3.3.2. İHEB'in Kapsamı ve İçeriği

Bir başlangıç ve 30 maddeden oluşan İHEB'de⁸ yer alan hakların ve özgürlüklerin iki kategoride toplandığı görülmektedir. İlk kategori, 3-21. Maddeleri kapsamakta ve *klasik haklar* kuşağını oluşturan hakları ve özgürlükleri içine almaktadır. İkinci kategori ise, 22-27. Maddeleri kapsamakta ve *ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan* oluşmaktadır (Gemalmaz, 2001: 320).

Bu açıdan bakıldığında İHEB'in sadece birinci kuşak değil ve fakat ikinci kuşak hakların da uluslararasılaşmasının temel ve öncü belgesi olduğu anlaşılmaktadır. Bildirinin tarihsel önemini belirginleştiren önemli özelliklerinden birisi de budur (Gemalmaz, 2001: 321)

3.3.3. İHEB'in Hukuki Niteliği

Bütün BM Genel Kurul kararları bağlayıcılığa sahip olmadığı gibi, İHEB de, hukuken bağlayıcı bir özelliğe sahip değildir. İHEB sadece tavsiye niteliği taşıyan bir belgedir. Bu sebeple devletler, İHEB'in işaret ettiği herhangi bir insan hakları ihlali ile karşılaştıklarında, daima bu hukuki karaktere dayanmaktadırlar (Döner, 2003: 38).

Kabul edilen görüş bu olmakla birlikte doktrinde, İHEB'de dile getirilen hakların uluslararası teamül hukukunun bir parçası olduğuna ve bunların *jus cogens*⁹ niteliğinde kurallar olduğuna varıncaya kadar görüşler ileri sürülmüştür. Fakat, bazı sınırlamalar getirilmesi mümkün olan insan haklarının, bu özellikleri dolayısıyla hukuki açıdan *jus cogens* olduğunu söylemek mümkün değildir (Bozkurt, 2006: 70-71).

İHEB'in hukuki niteliği bağlayıcı bir özellik taşımasa da, onun hem ulusal hem de uluslararası düzeyde siyasi ve moral bir etkiye sahip olduğu tartışmasızdır. Bu açıdan İHEB'in insan hakları düşüncesinin gelişmesinde bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Gerçekten İHEB'e, başta AIHM, BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi kararları olmak üzere bağlayıcı veya bağlayıcı olmayan, açıkça veya üstü kapalı olarak, birçok ulusal ve uluslararası metinler tarafından atıflarda bulunulmuştur. Fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi, sadece buradan, bazı hükümlerinin uluslararası teamül veya *jus cogens* kuralı niteliğinde olmasına rağmen, İHEB'in tamamının bir uluslararası

⁸ İHEB'in tam metni için Bkz. (Gemalmaz, 2001: 315-320)

⁹ Jus Cogens, buyruk kural yani emredici kural demektir. Uluslararası toplumun genel yararının korunmasını amaçlayan ve aksi yöndeki tüm hükümleri iptal eden kurallar *jus cogens* kurallardır (Bkz. Dağ, 2004: 268).

yükümlülük doğurduğu sonucuna varılamaz. Bu açıdan İHEB'in, BM üyesi devletler tarafından ortaya konulan en kapsamlı insan hakları belgesi olarak insan haklarının uluslararası düzeyde korunmasının ileri bir adımı kabul edilecek bir standart oluşturduğu ve genel olarak devletlerin insan hakları konusundaki eğilimlerini ortaya koyan ve her geçen gün de bu konudaki uluslararası teamüllerin oluşumunda büyük katkısı olan *yol gösterici* bir belge olduğu kabul edilebilir (Döner, 2003: 39).

Hukuki bağlayıcılığı olmamasına rağmen İHEB ile insan hakları, evrensel düzeyde bir değer olarak benimsenmiş ve bu aşamalardan sonra, BM Örgütü'nde insan haklarının korunması konusu çok önemli hale gelmiştir. Bu konuda BM Sistemi'nde iki farklı koruma yöntemi benimsenmiştir.

BM Sistemi'nde ilk olarak devletler, sözleşmeleri onaylamamış olsalar bile, o sözleşmeleri kabul eden uluslararası kuruluşa üye olarak insan haklarının korunması konusunda adım atmaktadırlar. İkinci olarak devletler, uluslararası kuruluşlar tarafından kabul edilen sözleşmeleri ulusal hukukları çerçevesinde onaylayarak insan haklarının evrensel düzeyde korunması için hukuksal dayanakla bağlı kalmaktadırlar (Gülmez, 2000: 162).

Kuruluşa üye devlet durumunda denetim, sözleşmelerin onaylanmasından bağımsız olarak yapılmaktadır. Devletin, ilgili uluslar arası örgütün kuruluş belgesini kabul ederek üye devlet konumunda olması yeterli olup, onay şartı aranmamaktadır. Çünkü insan haklarına saygı gösterme yükümlülüğü, söz konusu örgütlerin kurucu belgelerinde vardır. Devlet, o uluslararası örgütün kabul ettiği insan hakları sözleşmelerini kabul etmemiş olsa bile, kuruluş üyesi (Örneğin BM, AB, ILO Üyesi gibi) olmasından dolayı insan hakları konusunda denetlenebilir. Dayanağını üyelik ilişkisinden alan bu sistemlere *Sözleşme Dışı Yöntem* denmektedir (Gülmez, 2000: 162).

Sözleşmeye taraf devlet durumunda ise denetim, sözleşmenin onaylanmış olması şartına bağlı olmaktadır. Devletin kuruluş üyesi olması, o sözleşme nedeniyle kendiliğinden bir hukuksal yükümlülük üstlenmesi sonucunu doğurmamaktadır. Bunun için taraf devlet sözleşmeyi onaylamalıdır. Öte yandan kimi zaman, yalnızca sözleşmenin onaylanmış olması yetmemekte, ayrıca taraf devletin, denetim organının sözleşme ihlalleri konusundaki denetleme yetkisini de tanımış olması gerekmektedir. Dayanağını sözleşmenin onaylanması ve öngörülen özel denetim organının yetkisinin

tanınmasından alan bu sistemlere de, *Sözleşme İçi Yöntem* adı verilmektedir (Gülmez, 2000: 163).

3.4. İnsan Haklarının BM Sisteminde Sözleşme İçi Yöntemlerle Korunması

BM Sistemi'nde insan haklarının korunması konusunda, dayanağını bir sözleşmenin onaylanmasından ve bu sözleşmeyle öngörülen özel denetim organının yetkisinin tanınmış olmasından alan yönteme *sözleşme içi yöntem* denir. BM bünyesinde farklı konularda ortaya çıkan birçok sözleşme bulunmaktadır (Karaosmanoğlu, 2012: 133). BM kapsamında insan hakları konu başlığı altında, *temel uluslararası insan hakları belgesi* olarak nitelendirilen 7 temel sözleşme bulunmaktadır. Bu 7 temel insan hakları belgesi, birbirinden ayrı sözleşme içi denetim mekanizmasına sahiptir. Denetim mekanizması öngören 7 ana sözleşmede 7 denetim organı bulunmaktadır. BM tarafından temel uluslararası insan hakları belgesi olarak kabul edilen 7 sözleşme ve bu sözleşmelerde yer alan denetim organları şunlardır (Eren, 2007: 303-304):

- Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi / İnsan Hakları Komitesi
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi / Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
- Irk Ayrımcılığının Tüm Biçimlerinin Kaldırılması Sözleşmesi / Irk Ayrımcılığının Kaldırılması Komitesi
- Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi / Kadına Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Komitesi
- İşkenceye ve Başka Zalimce, İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Ceza ya da Davranışlara Karşı Sözleşme / İşkenceye Karşı Komite
- Çocuk Hakları Sözleşmesi / Çocuk Hakları Komitesi
- Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Korunması Sözleşmesi / Göçmen İşçiler Komitesi

3.4.1. Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (KSHS)

Çalışmamızın daha önceki bölümlerinde ifade ettiğimiz ikiz sözleşmelerden birincisi, Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'dir. BM ECOSOC'a bağlı İnsan Hakları

Komisyonu tarafından hazırlanan KSHS, BM Genel Kurulu'nca 16 Aralık 1966 tarihinde kabul edilmiştir. Sözleşmenin 50. Maddesi uyarınca KSHS'nin 35 devletin onay ve katılma belgesini BM Genel Sekreteri'ne verdiği tarihi izleyen üçüncü ayın sonunda yürürlüğe gireceği ifade edilmiştir. Bu nedenle sözleşme 10 yıllık bir gecikme sonucu 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu sözleşmeyi 14 Ağustos 2000 tarihinde imzalamıştır (Reisoğlu, 2001: 13).

3.4.1.1. Sözleşmenin Kapsamı ve İçeriği

KSHS, kişisel ve siyasal haklara ilişkin olarak İHEB'de öngörülen hak ve özgürlükleri daha ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir¹⁰ (Reisoğlu, 2001: 13). KSHS, başlangıç bölümünü izleyen VI ana bölümden oluşan, 53 maddelik bir sözleşmedir (Gemalmaz, 2001: 329). I. Bölüm halkların kendi kaderini tayin hakkını teyit etmektedir. 2-5. Maddeleri içine alan sözleşmenin II. Bölümü'nde "Genel Hükümler" başlığı altında hakların uygulamasını yöneten temel ilkeler yer almaktadır. III. Bölümde "Korumaya Altına Alınan Haklar" 6-27. Maddeler arasında düzenlenmiştir. 28-45. Maddeleri kapsayan IV. Bölüm insan haklarının evrensel düzeyde korunması açısından önemli bir yenilik getirmekte ve koruma mekanizmaları öngörmektedir. Sözleşmenin son iki bölümünü oluşturan ve 46-53. Maddelerden oluşan V. ve VI. Bölümleri ise, sözleşmenin yorumlama ilkelerini, onay, yürürlüğe giriş ve değişiklik şartlarını düzenleyen hükümlerden oluşmaktadır (Çağırın, 2011: 94).

Kısaca sözleşmenin içeriğine bir göz atacak olursak, KSHS'nin 2-5. Maddeleri devletlerin ilkesel yükümlülüklerini düzenlemiştir. Buna göre sözleşmecî devlet, kendi ülkesinde bulunan ve yargı yetkisine tabi olan bütün bireylere hiçbir ayırım gözetmeksizin sözleşmede tanınan hakları sağlamak ve bunlara saygı göstermekle yükümlüdür. Bununla birlikte KSHS'de olağanüstü hallerde devletlerin bu sözleşmeden doğan yükümlülüklerine aykırı olarak haklarda sınırlamalara gidebileceği öngörülmüş

¹⁰ KSHS'de 1-27. Maddeler arasında düzenlenen temel haklar şunlardır: 1- Halkların kendi kaderin tayin hakkı 2- Sözleşmenin iç hukuka uygulanması ve Ayrımcılık yasağı 3- Cinsiyet eşitliği 4- Olağanüstü durumda yükümlülük azaltma 5- Hakları kötüye kullanma yasağı 6- Yaşama Hakkı 7- İşkence yasağı 8- Kölelik Yasağı 9- Özgürlük ve güvenlik hakkı 10- Tutulanların hakları 11- Borç nedeniyle hapis yasağı 12- Seyahat özgürlüğü 13- Yabancıların sınır dışı edilmelerine karşı usulî güvenceler 14- Adil yargılanma hakkı 15- Kanunsuz ceza olmaz ilkesi 16- Kişi olarak tanınma hakkı 17- Mahremiyet hakkı 18- Düşünce, vicdan, ve din özgürlüğü 19- İfade özgürlüğü 20- Savaş propagandası ve düşmanlığı savunma yasağı 21- Toplanma özgürlüğü 22- Örgütlenme özgürlüğü 23- Ailenin korunması 24- Çocukların hakları 25- Siyasal haklar 26- Hukuk önünde eşitlik 27- Azınlıkların korunması. KSHS'nin tam metni için Bkz. (Akıllıoğlu, 1995: 23-48)

fakat, devletlerin öngöreceği sınırlamaların, *durumun gerektirdiği ölçüde* ve dil, din, ırk, renk...vb. ayırım yapılmaksızın gerçekleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Genel sınırlama hükmü getiren 4. Maddeden başka KSHS’de düzenlenen haklar açısından hakların düzenlendiği ilgili maddelerde de, her hak için, o hakkın niteliğine göre ayrı ayrı sınırlama hükümleri getirilmiştir. Fakat bu sınırlamaların sınırı olarak da *demokratik toplum gereklerine uygunluk* ölçütü kabul edilmiştir (Bozkurt, 2006: 73).

KSHS’de yaşama hakkı, işkence yasağı, kölelik yasağı, kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesi, din ve vicdan hürriyeti gibi dokunulmaz haklar da göze çarpmaktadır. Ayrıca, İHEB’de düzenlenmemiş olup da KSHS’de yer alan self determinasyon hakkı, mülkiyet hakkı, sığınma hakkı ve vatandaşlık hakkı gibi bazı haklar da vardır (Bozkurt, 2006: 73-74).

KSHS’de söz konusu hakların denetimini sağlamak amacıyla, İnsan Hakları Komitesi adı altında bir denetim organı oluşturulmuştur.

3.4.1.2. İnsan Hakları Komitesi

KSHS, kapsamı içine almış olduğu hakları korumak amacıyla İnsan Hakları Komitesi adında bir sözleşme içi denetim mekanizması kurmuştur. İnsan Hakları Komitesi 1977 yılında çalışmalarına başlamıştır (Eren, 2007: 312). Komite, KSHS’nin 40. Maddesi’ne göre, sözleşmede tanınan haklara işlerlik kazandırmak üzere alınan önlemler ve bu hakların kullanılmasını sağlamak için atılan adımlar konusunda, taraf devletlerin hazırlayacağı raporlar üzerinde çalışma yapmak ve bu taraf devletlere *genel yorumlar* hazırlayıp iletmek görevi ile donatılmıştır (Gemalmaz, 2001: 330). Komitenin kararlarının yargısal nitelikte bir bağlayıcılığı yoktur. Kararlar tavsiye niteliğindedir (Eren, 2007: 332). İnsan Hakları Komitesi denetim usulleri *rapor yöntemi* ile devlet ve bireysel başvuruya dayalı *şikayet yöntemi* olmak üzere iki tanedir (Eren, 2007: 312).

3.4.1.2.1. Rapor Yöntemi

KSHS’ye göre, Sözleşmeye Taraf Devletler, Sözleşmede tanınan hakları uygulamaya geçirmek ve bu hakların kullanılmasında ilerleme sağlamak için aldıkları tedbirler hakkında raporlar vermeyi taahhüt ederler. Bu raporlar, Sözleşmenin ilgili Taraf Devletler bakımından yürürlüğe girmesinden itibaren bir yıl içinde, daha sonra da Komitenin istediği zamanlarda verilir (KSHS, md. 40/1-2).

Raporlar, BM Genel Sekreterine sunulur ve Genel Sekreter kendisine sunulan bütün raporları Komiteye havale eder. Komite, Sözleşmeye Taraf Devletlerin sundukları raporları inceler. Komite kendi hazırladığı raporları ve eğer gerekli görürse yaptığı genel yorumları Taraf Devletlere iletir. Komite, KSHS'ye Taraf Devletlerden aldığı raporlarla birlikte hazırladığı genel yorumları Ekonomik ve Sosyal Konseye de iletir. Sözleşmeye Taraf Devletler, bu maddenin dördüncü fıkrasına göre yapılabilecek her hangi bir yorum üzerinde kendi gözlemlerini Komiteye sunabilirler (KSHS, md. 40/3-5)

Komitenin hazırlamış olduğu raporlar genel yorum niteliğinde olup bağlayıcı bir özellik taşımazlar. Buna rağmen komitenin her ne kadar bağlayıcı karar alma yetkisi yoksa da, hazırlamış olduğu raporlar, sözleşmecilerde ve dolayısıyla tüm dünyada Sözleşmenin bir birlik ve uyum içerisinde uygulanması yönünde hizmet görmektedir (Döner, 2003: 44).

3.4.1.2.2. Şikâyet Yöntemi

İnsan Hakları Komitesi'nin şikâyet yöntemi iki farklı şekilde işlemektedir. Bunlardan biri KSHS'nin 41. Maddesi ile öngörülmüş olan *devletlerarası şikâyet başvurusu*, diğeri ise sözleşme ile aynı tarihte kabul edilen ve yürürlüğe giren Seçmeli Protokol ile kabul edilmiş olan *bireysel şikâyet başvurusu* usulüdür (Eren, 2007: 323).

- Devletlerarası Şikâyet Başvurusu

Devletlerarası başvuruda şikâyetin konusu, bir taraf devletin Sözleşme ile üstlenmiş olduğu yükümlülükleri yerine getirmediği tezidir. Devletlerarası şikâyet başvurusu yapılabilmesi için sadece şikâyet eden devlet değil, şikâyet edilen devletin de KSHS'ye taraf olması gerekmektedir. Bu sadece bir ön koşuldur ve yetmemektedir. Ayrıca hem şikâyet eden hem de şikâyet edilen devletin KSHS'nin 41. Maddesi uyarınca, İnsan Hakları Komitesi'nin devletlerarası şikâyet başvurusunu kabul etme ve inceleme yetkisini özel bir bildirim ile tanımaları gerekmektedir. 41. Maddenin yürürlüğe girebilmesi için on devletin bildirimde bulunması şart koşulmuş ve bu şart 1979 tarihinde gerçekleşmiştir (Gemalmaz, 2001: 331).

İnsan Hakları Komitesi, bu başvuruları ilk olarak *dostça çözüme* kavuşturmaya çalışır. Gerekli olduğu zamanlarda, bu işlem için bir *ad hoc* (*geçici, amaca özel*) uzlaştırma komisyonu da kurar. Uzlaştırma komisyonu her halükarda, şikâyetin

alınmasından itibaren en geç on iki ay içinde bu sorun hakkında bir rapor hazırlayarak, bunu komite başkanına sunar (Gemalmaz, 2001: 331).

Devletlerarası şikâyet başvurusu şimdiye kadar fiili olarak işlerlik kazanmamıştır (Çağırın, 2011: 111). Devletlerarası şikâyet başvurusu yöntemi olayın özünü inceleme yetkisi olmayan, sadece arabuluculuk rolü olan ve eksik yaptırımlı bir mekanizmadır. Duruma ilişkin tespitler sadece BM'nin ilgili organlarına ve taraflara rapor edilmekle yetinilmektedir. Bu yöntemle amaçlanan, taraflar arasında sorunun dostane çözüme bağlanmasıdır. Ancak devletlerarası şikâyet başvurularında, genellikle siyasi amaçlarla hareket edildiğinden, sorunun dostane çözüme bağlanması da kolay olmamaktadır. Bu nedenle genellikle en etkin mekanizmalarda bile devletlerarası şikâyet başvuru yöntemine çok sık başvurulmaktadır (Eren, 2007: 326).

- Bireysel Şikâyet Başvurusu

Bireysel şikâyet başvurusu, KSHS'nin ana metninde değil, Sözleşme ile aynı tarihte imzalanan ve onaylanan "Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi Seçmeli Protokol" ile düzenlenmiştir. Seçmeli Protokol BM Genel Kurulu'nun 1966 tarih ve 2200 A (XXI) sayılı kararı ile kabul edilmiş ve on onay koşulunun sağlanması ile 1976 yılında yürürlüğe girmiştir (Eren, 2007: 326)

Tıpkı devletlerarası şikâyet başvurusunda olduğu gibi, bireysel şikâyet başvurularında da, taraf devletlerin Seçmeli Protokolü kabul etmesi gerekmektedir. Bu ön şart gerçekleştiği takdirde, taraf devletlerin yetki alanında bulunan bütün bireyler bireysel şikâyet başvurusundan yararlanabilirler. Başvurunun konusu ise Sözleşmede ortaya konulan haklardan birinin ihlal edilmiş olmasıdır (Çağırın, 2011: 113).

İnsan Hakları Komitesi, bireysel şikâyet başvurusu yoluyla kendisine sunulan dilekçeleri öncelikle şikâyet edilen devletlere gönderir. Dilekçeyi alan devlete şikâyetle ilgili açıklama yapmak veya şikâyete konu olan sorunu düzeltmek için altı aylık bir süre verir. Komite, bireysel şikâyet başvurusunu kabul edilir bulduktan sonra esasla ilgili karar verir. Kararın şikâyetçi lehine olması halinde Komite, taraf devletten söz konusu meseleye ait olan ihlalin ortadan kaldırılmasını ister. Taraf devletler, KSHS'nin 2. Maddesinin 3. Paragrafı¹¹ gereği bu gibi durumlarda etkili çözümler getirme

¹¹ KSHS'nin 2. Maddesinin 3. Paragrafında şu ifade yer almaktadır : "Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet şu taahhütlerde bulunur: a) Bu Sözleşmede tanınan hakları ve özgürlükleri ihlal edilenlere, ihlal fiili resmi

yükümlülüğü altındadırlar. İhlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması farklı şekillerde olabilir. Bunlar arasında durumun özelliğine göre, mağdura tazminat ödenmesi, ihlalin kanunlardan kaynaklanması halinde ilgili kanunun değiştirilmesi veya yürürlükten kaldırılması, tutuklu bulunan şahsın serbest bırakılması gibi tedbirler bulunabilir. Komite kararlarının uygulanması bu amaçla görevlendirilen özel raportör tarafından izlenir (Çağırın, 2011: 113-114).

İnsan Hakları Komitesi'nin bireysel şikâyet başvurularını incelemeye başladığı 1979'dan Ağustos 2006 tarihine kadar geçen 27 yıllık sürede toplam 1490 başvurunun yapılmış olması, bireysel şikâyet yönteminin çok ilgi görmediğini göstermektedir. Yapılan başvurulardan sadece 547 tanesi esastan incelenmiş ve incelenen kararlardan 329'u hakkında ihlal kararı verilmiştir. Bu durum, KSHS kapsamında Seçmeli Protokolle kabul edilen bireysel şikâyet yönteminin insan haklarının korunması konusunda etkin bir rolünün olmadığını ortaya koymaktadır (Eren, 2007: 337).

3.4.2. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS)

Sözleşme içi BM Sistemi içinde yer alan ve ikiz sözleşmelerin ikincisini oluşturan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS), KSHS ile birlikte hazırlanmış, BM Genel Kurulu tarafından 16 Aralık 1966 tarihinde kabul edilip, devletlerin imza ve onayına sunulmuştur. ESKHS, 27. Maddesinde öngörülen hüküm gereği 35. onay ve katılma belgesinin BM Genel Sekreteri'ne tevdi edilmesinden üç ay sonra 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. ESKHS'nin taraf olma, yürürlüğe giriş ve değişiklik yapılmasıyla ilgili hükümleri KSHS ile aynı özellikleri taşımaktadır (Çağırın, 2011: 127).

ESKHS de aynı KSHS'de olduğu gibi Türkiye tarafından yapıldığından 34 yıl sonra 2000 yılında imzalanmış ve 2003 yılında yürürlüğe girmiştir (Bozkurt, 2006: 78). Türkiye Sözleşmenin 13. Maddesinin 3. ve 4. paragrafı hükümlerini, Anayasa'nın 3, 14 ve 42. Maddelerindeki hükümler çerçevesinde uygulama hakkını saklı tutarak Sözleşmeye çekince koymuştur. Sözleşmenin 13. Maddesinin 3. ve 4. paragraflarına

sıfatlarıyla hareket eden kimseler tarafından işlense dahi, etkili bir hukuki yola başvurma hakkı sağlamak; b) Bu tür bir hukuki yola başvurmak isteyen kişinin hakkının yetkili yargısal, idari ve yasama organları veya Devletin hukuk sisteminin öngördüğü başka bir yetkili makamı tarafından karara bağlanmasını sağlamak imkanını geliştirmek; c) Bu gibi hukuki yolların tanınması halinde, yetkili makamlar tarafından bu hukuki yolların işletilmesini sağlamak.

konulan bu çekincenin, Türkiye’deki *resmi dil, bölünmez bütünlük ve laik eğitim* ilkelerini korumaya yönelik tedbirler olduğu görülmektedir (Eren, 2007: 338-339).

3.4.2.1. Sözleşmenin Kapsamı ve İçeriği

ESKHS, 5 bölüm içerisinde toplam 31 maddeden oluşmaktadır.¹² Planı ve kurgusu itibariyle KSHS ile aynıdır (Çağırın, 2011: 127). Adından da anlaşılacağı gibi ESKHS ikinci kuşak hakları düzenlemekte ve birinci kuşak hakları düzenleyen KSHS’yi tamamlayıcı bir özellik taşımaktadır (Gemalmaz, 2001: 333). Sözleşmenin I. Bölümünü oluşturan halkların kendi kaderlerini tayin hakkını teyit eden birinci madde ortaktır. ESKHS’nin 2 ve 5. Maddelerini oluşturan II. Bölümü’nde “Genel Hükümler” başlığı altında hakların uygulanmasını yöneten temel ilkeler yer almaktadır. Sözleşmenin 6 ve 15. Maddelerini içine alan III. Bölümü “Maddi Haklar” dan oluşmaktadır. IV. Bölüm 16 ve 25. Maddeleri kapsamakta ve “Sözleşmenin Uluslararası Alanda Uygulanması” na yönelik tedbirleri içermektedir. ESKHS’nin 26 ve 31. Maddelerini oluşturan V. ve son bölüm ise, bütün uluslararası antlaşmalarda mutad olduğu üzere, “Onay, Yürürlüğe Giriş ve Değişiklik” ile ilgili formaliteleri düzenlemektedir (Çağırın, 2011: 127).

ESKHS’nin denetim organı, Sözleşme kapsamında faaliyet gösteren Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’dir. ESKHS’de güvence altına alınan hakları koruma yöntemi olarak ise sadece rapor yöntemi uygulanmaktadır (Eren, 2007: 342).

3.4.2.2. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (ESKHK)

ESKHS, yalnızca raporlara dayalı bir denetim mekanizması öngörmüş olup, diğer sözleşme içi denetim organlarından farklı olarak, sözleşmenin kendi içinde yer alan bir denetim organı oluşturmamıştır. Sözleşmeye göre raporları inceleme yetkisi Ekonomik ve Sosyal Konsey’e verilmiştir. Ekonomik ve Sosyal Konsey de raporların incelenmesi konusunda kendisine yardımcı olmak amacıyla 1985 yılında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (ESKHK)’ ni kurmuştur (Eren, 2007: 342-343).

¹² ESKHS’nin 6 ve 15. Maddeleri’ni içine alan ve Sözleşmenin III. Bölümü’nü oluşturan “Maddi Haklar” kısmında şu temel hak ve hürriyetlere yer verilmiştir: Çalışma Hakkı; Sendikal Haklar; Sosyal Güvenlik Hakkı; Ailenin, Anneliğin, Çocukların ve Gençlerin Korunması Hakkı; Yaşama Standardı Hakkı; Sağlık Hakkı; Eğitim Hakkı; Kültürel Yaşama Katılma Hakkı. Sözleşmenin tam metni için Bkz. (Akıllıoğlu, 1995: 55-69).

ESKHS, daha önce de belirttiğimiz gibi, yalnızca raporlara dayalı bir denetim mekanizması kurmuştur. Dolayısıyla ESKHS’de, KSHS’de olduğu gibi şikayetlere dayalı devlet veya bireysel başvuru yöntemi bulunmamaktadır. ESKHK’nın da temel görevi, taraf devletlerin raporlarını görüşmektir. Komite bu görevine ilave olarak, ESKHS’nin çeşitli hükümleri hakkında genel yorum yapma yetkisine sahiptir. Genel yorum yetkisi, tüm BM sözleşme içi denetim organlarında bulunan genel bir yetkidir. Komite ayrıca, Sözleşme hükümleri ile ilgili taraf devlet temsilcileri ve hükümet dışı örgütlerle işbirliği içinde genel görüşme günü düzenlemektedir (Eren, 2007: 344).

ESKHS kapsamında oluşturulan rapor yöntemi, etki ve sonuçları itibariyle, KSHS’den çok büyük farklılıklar taşımamaktadır. Bireysel ve devlet şikayetlerine dayalı bir denetim sistemi olmayan ESKHS’deki hakların ihlal edilmesi halinde, ne taraf bir diğer devlet, ne de bireyler, taraf devletlere karşı şikayetçi olma hakkına sahip değildirler. Aynı tarihte yapılan KSHS ve ESKHS arasındaki koruma yöntemi açısından ortaya çıkan bu farklı yaklaşım, koruma altına alınan hakların niteliklerinden kaynaklanmaktadır. KSHS’de taraf devletler açısından daha açık hükümler bulunmakta iken, ESKHS’de program hükümlere yer verilmektedir (Eren, 2007: 352-353).

3.4.3. Irk Ayrımcılığının Tüm Biçimlerinin Kaldırılması Sözleşmesi

Irk Ayrımcılığının Tüm Biçimlerinin Kaldırılması Sözleşmesi, BM Genel Kurulu tarafından 21 Aralık 1965 tarihinde kabul edilip, devletlerin onay ve katılımına sunulmuştur. Sözleşme gerekli formalitelerin tamamlanmasıyla 4 Ocak 1969 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Çağırın, 2011: 162).

Irk Ayrımcılığının Tüm Biçimlerinin Kaldırılması Sözleşmesi, “Maddi Yükümlülükler” , “Denetim Mekanizması” ve “Genel Hükümler” olmak üzere üç bölüm ve 25 maddeden oluşmaktadır. Sözleşme ilk maddesi ile ırk ayrımcılığı kavramının tanımını yapmış¹³ ve hemen arkasından Sözleşmeye taraf olan devletlerin bağlı olduğu yükümlülükleri sıralamıştır (Bozkurt, 2006: 78-79). Türkiye Sözleşmeyi, 13 Ekim 1972 tarihinde imzalamış ve 3 Nisan 2002 tarihinde de onaylamıştır. Türkiye onay safhasında Sözleşmeye iki açıklama beyanı eklemiş, Sözleşmenin yorumlanması

¹³ Sözleşmeye göre ırk ayrımcılığı kavramı şöyle tanımlanmıştır: “Bu Sözleşmede, “ırk ayrımcılığı” terimi, siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacına ya da etkisine yönelik, ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih anlamındadır.”

ve uygulanması konusunda ortaya çıkacak uyuşmazlıklarda UAD'ye gitmeyi öngören Sözleşmenin 22. Maddesi'ne de çekince koymuştur (Eren, 2007: 383-384).

BM koruma sistemi içerisinde, ırk ayrımcılığı konusunda koruma mekanizması öngören ilk ve tek sözleşme Irk Ayrımcılığının Tüm Biçimlerinin Kaldırılması Sözleşmesi'dir. Sözleşme kapsamında Irk Ayrımcılığının Kaldırılması Komitesi ve komite tarafından işletilen rapor yöntemi ile devletlerarası ve bireysel şikayetlere dayalı denetim yöntemleri bulunmaktadır (Eren, 2007: 383). Diğer sözleşme içi denetim organlarında olduğu gibi, Irk Ayrımcılığının Kaldırılması Komitesi de, genel yorum yetkisi ile donatılmıştır (Eren, 2007: 388). Komitenin oluşumu, çalışma şekli, görevleri ve kullandığı yöntemler, Sözleşmenin 8 ve 17. Maddelerini kapsayan ikinci bölümünde ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.

Sözleşme ile öngörülen rapor yöntemi, diğer sözleşmelerde öngörülen rapor yöntemi ile benzerlik oluşturmaktadır. Irk Ayrımcılığının Kaldırılması Komitesi'ne 1992-2006 tarihleri arasında 273 rapor gönderilmiştir. Sözleşme kapsamında işletilen şikayet yöntemlerinden devlet başvurusu yöntemi, diğer sözleşmelerde olduğu gibi bu sözleşmede de hiç işletilmemiş, bireysel başvuru yöntemi ile de oldukça az başvuru yapılmıştır. Komite 1982-2006 yılları arasında bireysel şikayet başvurusu yöntemi ile toplam 35 başvuru almıştır. Komitenin bireysel başvuru yöntemini tanımadığı için, Türkiye hakkında bu mekanizma hiç işletilmemiştir (Eren, 2007: 399).

3.4.4. Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi

Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi, BM Genel Kurulunda 18 Aralık 1979 tarih ve 34/180 sayılı kararla kabul edilmiş, 1 Mart 1980 tarihinde üye devletlerin imzasına açılmış ve Sözleşmenin 27. maddesinde yer alan “bu sözleşme 20. onaylama veya katılım belgesinin BM Genel Sekreterliğine verilmesini izleyen 30. gün yürürlüğe girer” hükmü gereğince 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Erşen, 2006: 14).

Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi; Başlangıç, VI bölüm ve 30 maddeden oluşmakta ve kadınlara karşı ayrımcılığa son verilmesi için devletlerin ulusal düzenlerinde alması gereken tedbirleri sıralamaktadır (Çağırın, 2011: 166). Sözleşmenin önsözünden sonra gelen 1. Maddesi'nde, kadına karşı ayrımcılık

kavramı açıklanmakta¹⁴ ve bu maddeyi, taraf devletlere onaylamalarıyla ilgili yükümlülükler yükleyen 29 madde izlemektedir. Sözleşme; siyasi katılım, eğitim, istihdam, sağlık ve kırsal alanda yaşayan kadınların karşılaştığı zorluklar gibi sosyal sorunları, geniş bir çerçevede ele almaktadır (Erşen, 2006: 18).

Türkiye, Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi'ni 1985 yılında onaylamıştır. Sözleşme, Türkiye'nin onaylamış olduğu ilk sözleşme içi denetim mekanizması öngören BM sözleşmesidir. Türkiye, sözleşmeye katılırken bir açıklama beyanında bulunmuş, bir de çekince koymuştur. Türkiye; Sözleşmenin 15. Maddesi'nin 2 ve 4. Paragrafına, 16. Maddenin 1. Paragrafının (c), (d), (f) ve (g) hükümlerine ve 29. Maddenin 1. Paragrafına çekince koymuştur (Eren, 2007: 400).

Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi'nin 17. Maddesi ile Sözleşmede yer alan hükümleri denetim altına almak amacıyla Kadına Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Komitesi kurulmuştur. Sözleşme'de komiteye sadece rapor yöntemi kapsamında bir denetim görevi yüklenmiştir. Sözleşmeye eklenen Seçmeli Protokol ile de Sözleşmede yer alan hakları daha iyi güvence altına almak için, bireysel şikâyet yöntemi ve soruşturma yöntemi ilave edilmiştir (Eren, 2007: 405).

Raporlara yönelik denetim konusunda diğer sözleşmelerden farklı bir yön bulunmamaktadır. Diğer sözleşmelerde olduğu gibi Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi'nde de, taraf devletlerden bir yıl içinde başlangıç raporu ve her dört yılda bir de periyodik rapor istenmektedir (Eren, 2007: 415).

Kadına Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Komitesi, Seçmeli Protokol çerçevesinde üç başvuru ile ilgili karar ve görüşlerini yayınlamış, inceleme yetkisini kullandığı Meksika ile ilgili araştırmasını 2004 yılında tamamlamıştır. Komiteye Türkiye hakkında da bir başvuru yapılmıştır. Komite 2006 yılındaki 34. oturumunda Türkiye'den Rahime Kayhan'a ait başvuruya görüşlerini yayınlamıştır. Rahime Kayhan, Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi'nin 11. maddesinin ihlal edildiğini ve şiddet mağduru olduğunu ileri sürmüştür. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olan

¹⁴ Sözleşmenin 1. maddesinde kadına karşı ayrımcılık kavramı şu şekilde açıklanmıştır: “İşbu Sözleşme'ye göre "Kadınlara karşı ayırım" deyiimi kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir.”

şikâyetçi, çalıştığı okuldan türban taktığı için uyarı aldığını, maaşından bu sebepten dolayı kesinti yapıldığını, hakkında soruşturma açıldığını, disiplin kuruluna sevk edildiğini, savunmasının istendiğini ve sonuçta öğretmenlikten atılarak devlet memurluğu haklarını kaybettiğini ileri sürmüştür. Şikâyetçi, eşit çalışma koşullarına sahip olma hakkının, İslami koşullara uygun giyinme hakkını da içeren kişilik haklarının ve özgürlüklerinin ihlal edildiğini; iç hukuk yollarının tümüne başvurduğunu ama sonuç alamadığını, başka bir uluslararası başvuru yoluna bu şikâyetini konu etmediğini belirtmiştir. Söz konusu şikâyet başvurusu üzerine komite, Rahime Kayhan'ın tüm iç hukuk yollarına başvurmadığını belirterek Seçmeli Protokol'ün 4/1. Maddesi uyarınca başvurunun kabul edilemez olduğuna karar vererek başvuruyu reddetmiştir (Erşen, 2006: 137-138).

3.4.5. İşkenceye ve Başka Zalimce, İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Ceza ya da Davranışlara Karşı Sözleşme

İşkenceye ve Başka Zalimce, İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Ceza ya da Davranışlara Karşı Sözleşme¹⁵, BM Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1984 tarihinde kabul edilmiş ve 26 Haziran 1987'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşmeyi, 25 Ocak 1988 tarihinde imzalamış ve Türkiye açısından Sözleşme, 1 Eylül 1988 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Gemalmaz, 2001: 336).

İşkenceye Karşı Sözleşme, üç bölüm halinde düzenlenmiş olup, başlangıç ve 33 maddeden oluşmaktadır. 1 ve 16. Maddeleri içine alan Sözleşmenin birinci bölümünde, güvence altına alınan haklar ayrıntılı olarak yer almıştır. 17 ve 24. Maddeleri kapsayan ikinci bölümde, Sözleşme hükümlerine uymayan devletlerin İşkenceye Karşı Komite aracılığıyla denetlenmesi, 25 ve 33. Maddelerden oluşan Sözleşmenin üçüncü ve son bölümünde ise Sözleşmenin yürürlüğe girişi, yorumlanması ve anlaşmazlıkların hakeme havale edilmesi gibi konular düzenlenmiştir. Diğer Konularına Özel BM Sözleşmeleri'nin ilk maddelerinde olduğu gibi, İşkenceye Karşı Sözleşme'nin de ilk maddesinde işkence kavramı tanımlanmış ve diğer maddelere geçilmiştir.¹⁶ Sözleşme

¹⁵ “İşkenceye ve Başka Zalimce, İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Ceza ya da Davranışlara Karşı Sözleşme” kavramı yerine çalışmanın bundan sonraki aşamalarında telaffuzu daha kolay olması açısından “İşkenceye Karşı Sözleşme” ifadesi kullanılacaktır.

¹⁶ İşkenceye Karşı Sözleşmenin 1. Maddesinde işkence kavramı şu şekilde tanımlanmıştır: “Sözleşme amaçlarına göre, İşkence terimi, bir şahsa veya bir üçüncü şahsa, bu şahsın veya üçüncü şahsın işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir fiil sebebiyle, cezalandırmak amacıyla bilgi veya itiraf elde etmek için veya ayırım gözetin herhangi bir sebep dolayısıyla bir kamu görevlisinin veya bu sıfatla hareket eden bir

İHEB'in 5. Maddesi ile KSHS'nin 7. Maddesine işlerlik kazandırmak ve tüm dünyada işkenceye karşı etkin bir mücadele vermek amacıyla hazırlanmıştır. Söz konusu belgelerin 5. ve 7. Maddelerinde, "Kimseye işkence veya zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı bir ceza veya davranışta bulunulamayacağı" ifade edilmiştir (Karaosmanoğlu, 2012: 155).

İşkenceye Karşı Sözleşme'nin 17. Maddesi ile, Sözleşme hükümlerini güvence altına almak amacıyla, "İşkenceye Karşı Komite" adında bir denetim organı oluşturulmuştur. Sözleşme, zorunlu bir rapor yöntemi ve ihtiyari, bireysel ve devletlerarası başvuru usullerinden oluşan bir denetim sistemi öngörmektedir. Ayrıca komiteye, Sözleşme'nin 20. Maddesiyle, yukarıdaki üç usulden başka, herhangi bir başvuruya gerek olmaksızın taraf devletlerden birinin ülkesinde işkencenin sistematik bir şekilde uygulandığına dair inandırıcı bir bilgiye ulaşılması halinde, resen incelemeler yapma yetkisi de verilmiştir (Döner, 2003: 54).

Konuya Türkiye açısından bakıldığında, Komite ile Türkiye ilişkilerinin oldukça sorunlu olduğu gözlenmektedir. Bunun nedeni, Sözleşmenin 20. Maddesi ile düzenlenen Komitenin resen inceleme yapma yetkisi ve sonuçta öngördüğü ağır yaptırımın, Komite faaliyetleri içinde ilk örnek olarak Türkiye hakkında uygulanmasıdır. Komite 1990 yılında kendisine ulaşan bilgilerden hareketle Türkiye hakkında soruşturma yöntemini işletme kararı almıştır. Görüşmelerden sonra Türk makamlarının oluru ile Komitenin iki üyesinden oluşan bir heyet, 06-18 Haziran 1992 tarihlerinde Türkiye'de inceleme ziyaretleri yapmışlardır. Sonuçta hazırlanan soruşturma raporu özetinin Komitenin yıllık raporuna ek olarak yayınlanmasına, Türkiye'nin muhalefetine rağmen, 9 Kasım 1993 tarihinde Komite tarafından karar verilmiştir. Bu raporda ülkede sistemli bir şekilde işkencenin var olduğunun inkar edilemeyeceği belirtilmiştir. Türkiye'nin rapora tepkisi sert olmuş ve raporun önyargılı bir şekilde hazırlandığı ileri sürülmüştür. İzleyen dönemde Türkiye rapor sunma gibi yükümlülüklerini ya geç yerine getirmiş ya da hiç yerine getirmemiştir. Ancak Türkiye, bu sözleşmeyle bağlı oluşuna son verecek bir işlem de yapmamıştır. Tüm bu gergin

başka şahsın teşviki veya rızası veya muvafakatiyle uygulanan fiziki veya manevi ağır acı veya ızdırıp veren bir fiil anlamına gelir. Bu yalnızca yasal müeyyidelerin uygulanmasından doğan, tabiatında olan veya arızı olarak husule gelen acı ve ızdırabı içermez.

ortamla birlikte aradan geçen süre içinde, Komite ve Türkiye arasındaki ilişkilerin yumuşadığı da gözlemlenmiştir (Gemalmaz, 2001: 338).

3.4.6. Çocuk Hakları Sözleşmesi

Çocuk Hakları Sözleşmesi, 20 Kasım 1989 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir. 26 Ocak 1990 tarihinde imzaya açılan Sözleşme, aynı gün 61 devlet tarafından imzalanmıştır (Turanlı, 2004: 31). Sözleşme, 49. Madde doğrultusunda, 20. onay belgesinin BM Genel Sekreteri'ne teslim edilmesinden itibaren 30. gün olan 20 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Döner, 2003: 59). Türkiye Sözleşmeyi, 29-30 Eylül 1990 tarihlerinde, 17, 29 ve 30. Maddelerine çekince koymak şartıyla imzalamıştır. 4058 sayılı kanunla onaylanması uygun bulunan Çocuk Hakları Sözleşmesi 27 Ocak 1995 günlü RG'de yayımlanarak Türkiye açısından yürürlüğe girmiştir (Turanlı, 2004: 31).

Diğerleri ile karşılaştırıldığında en çok devletin onaylayarak kabul ettiği Çocuk Hakları Sözleşmesi; bir önsöz, üç bölüm ve 54 maddeden oluşmaktadır (Turanlı, 2004: 31). Sözleşmenin 1 ve 41. Maddelerini oluşturan birinci bölüm, çocuk hakları ve devlet yükümlülüklerini; 43 ve 45. Maddelerini oluşturan ikinci bölüm, sözleşmenin denetlenmesinden sorumlu olan komiteyi; 46 ve 54. Maddelerini oluşturan üçüncü ve son bölüm ise sözleşmenin yürürlüğüne ilişkin hükümleri düzenlemektedir (Karaosmanoğlu, 2012: 162-163).

Dünya çocuklarının “Magna Carta” sı olarak kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin dayandığı temel fikir, tek tek her çocuğun içinde bulunduğu durumun geliştirilmesi, toplumun sorumlu bir üyesi haline gelebilmesi için ayrılan kaynaklardan yararlanma hakkına sahip olduğudur. Sözleşme'de çocukların hakları ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş; çocukların her türlü istismar, ihmal, sömürü ve kötü muameleden korunmaları ve bağımsız bireyler olarak toplum hayatına katılmaları amaçlanmıştır (Turanlı, 2004: 32).

Sözleşmedeki hükümleri güvence altına almak amacıyla Sözleşme'nin denetim organı olarak Çocuk Hakları Komitesi kurulmuştur. Çocuk Hakları Komitesi'nin denetim yöntemi olarak bireysel ve devletlerarası şikayet yöntemi ile soruşturma yöntemine yer verilmemiştir. Komite'nin denetim mekanizması olarak sadece rapor yöntemi benimsenmiştir (Eren, 2007: 422).

3.4.7. Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Korunması Sözleşmesi

Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Korunması Sözleşmesi, ilk olarak mutad olduğu üzere BM Genel Kurul kararı ile kabul edilmiş ve devletlerin onayına sunulmuştur. Devletlerin onaylama süreci ve gerekli şartların yerine getirilmesiyle de Sözleşme 1 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Genel olarak Sözleşme, insan haklarıyla ilgili diğer uluslararası belgelerde yer alan hakları, göçmen işçiler ve onların aileleri bağlamında özel olarak düzenlemiştir (Çağırın, 2011: 175). Türkiye Sözleşmeyi, 19 Ocak 1999 tarihinde imzalamış ve 27 Eylül 2004 tarihinde de onay belgesini vermiştir (Eren, 2007: 431).

Sözleşme; başlangıç, 9 bölüm ve 93 maddeden oluşmaktadır. Sözleşme'nin Başlangıç Bölümü'nde tüm göçmen işçilerin ve aile fertlerinin haklarının uluslararası korunmasının sağlanacağına vurgu yapılmıştır. Sözleşmenin 2. Maddesinde, Sözleşme'de geçen temel kavramlar tanımlanmış; II. Bölüm'de tek madde ile taraf devletlere ayrımcılık yapılmaması konusunda yükümlülükler getirilmiş; III, IV ve V. Bölümlerde göçmen işçi ve ailelerine tanınan haklar sayılmış; VI. Bölüm'de göçmen işçilerin ve aile üyelerinin uluslararası göçü ile ilgili olarak sağlıklı, adil, insani ve yasal şartların sağlanması için bazı yükümlülükler getirilmiş; VII. Bölüm'de Sözleşmenin uygulanmasının denetimine ilişkin kurallara, VIII. Bölüm'de Sözleşmenin genel hükümlerine, XIX. ve son bölümde ise Nihai hükümlere yer verilmiştir (Eren, 2007: 433-436).

Sözleşme, uygulamayı denetlemek için “Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Korunması Komitesi” adıyla bir denetim organı kurmuştur. Sözleşme diğer tüm sözleşmelerde olduğu gibi esas olarak rapor yöntemi mekanizmasını benimsemiş ve bunun yanında, devletlerarası ve bireysel şikayet mekanizmalarına da bünyesinde yer vermiştir (Çağırın, 2011: 177).

3.5. İnsan Haklarının BM Sisteminde Sözleşme Dışı Yöntemlerle Korunması

Dayanağını bir sözleşmenin onaylanmasından almayan, kuruluş belgesini kabul ederek kuruluşa üyelik ilişkisinden alan yönteme Sözleşme Dışı Yöntem adı verilmektedir. Bu tanımdan hareketle, Sözleşme Dışı BM Yöntemi'nin hukuksal dayanakları *BM Şartı* ve *IHEB* olarak karşımıza çıkmaktadır (Karaosmanoğlu, 2012:

134). BM Sözleşme Dışı Yöntemlerini Genel Usuller ve Özel Usuller olmak üzere ikiye ayırabiliriz (Karaosmanoğlu, 2012: 136).

3.5.1. Genel Usuller

ECOSOC'a bağlı olarak 1947 yılında kurulan ve 2006 yılına kadar görev yapan İnsan Hakları Komisyonu, ilk kurulduğu yıllarda dünyanın her tarafından insan hakları ihlallerine karşı şikayetler almaya başlamış fakat, uzun bir süre bu ihlalleri çözüme kavuşturma yetkisinin kendisinde olmadığını iddia etmiştir. Nihayet şikayetlerin daha da artmasıyla birlikte İnsan Hakları Komisyonu bu düşüncesinden atılmışı yılların ikinci yarısından itibaren vazgeçmiş ve ECOSOC'un 1235 ve 1503 sayılı kararlarıyla, insan hakları ihlallerini incelemekle yetkilendirilmiştir. Günümüzde bu kararlar doğrultusunda gerçekleştirilen insan hakları ihlallerini inceleme usulleri "1235 Usulü" ve "1503 Usulü" olarak adlandırılmaktadır (Döner, 2003: 62).

3.5.1.1. 1235 Usulü

ECOSOC, 1967 tarih ve 1235 sayılı kararıyla İnsan Hakları Komisyonunu *açık insan hakları ihlalleri* ile ilgilenmeye yetkili kılmıştır. Güney Rodezya'da uygulanan ırk ayrımcılığı ile Güney Afrika'da baş gösteren apartheid politikası, bu kararın alınmasında etkili olmuştur (Bozkurt, 2006: 88).

1235 Usulü'ne göre İnsan Hakları Komisyonu, önüne gelen bildirimlerden sonra, ilgili devlet hakkında araştırmalar yaparak durumu, kendi tavsiyeleriyle birlikte ECOSOC'a bildirmektedir. Bu usul çerçevesinde belirli ülkelerdeki insan hakları ihlallerinin Komisyon'da değerlendirilmesi kamuya açık toplantılarla yapılmaktadır. 1235 Usulü'nün bu özelliği devletler üzerinde genel bir baskının oluşmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple, özellikle seksenli yıllardan itibaren bu usul yeniden etkili bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. Fakat hiçbir şekilde 1235 Usulü dairesinde tek tek olaylar hakkında incelemeler yapıp kararlar alınmamaktadır (Döner, 2003: 63).

ECOSOC tarafından benimsenen 1235 usulünde, İnsan Hakları Komisyonu'nun ağır ve sistematik ihlaller kapsamında yapılan başvuruları nasıl inceleyeceği yönünde bir açıklık getirilmemiştir. Dolayısıyla hangi tür başvuruların kabul edileceği, nasıl başvuru yapılacağı, başvuruların nasıl inceleneceği ve ne gibi kararlar alınacağı konularında bir belirsizlik bulunmaktadır. Bu eksikliği gidermek amacıyla ECOSOC, 1970 tarih ve 1503 sayılı kararı ile, 1503 Usulü diye bilinen denetim yöntemini kabul

etmiştir. Böylece, ağır ve sistematik insan hakları ihlallerine yönelik başvuruların nasıl inceleneceği sorunu bir çözüme kavuşmuştur (Eren, 2007: 268).

3.5.1.2. 1503 Usulü

1503 Usulü, yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi, ECOSOC'un 1970 tarih ve 1503 sayılı kararına dayanan BM Sözleşme Dışı Genel Yöntemleri'nden ikincisini oluşturmaktadır. ECOSOC'un 1503 sayılı kararı ile, Komisyona, bir devlet içerisinde "genel olarak birbiriyle bağlantılı, delillere dayanan, ağır ve sistematik insan hakları ihlallerini içeren şikayetleri araştırma" yetkisi verilmiştir. Buna göre, bireysel başvurunun sonunda, özel olay çerçevesinde insan hakları ihlalinin ve tazmin yükümlülüğünün tespit edilmesi söz konusu değildir. Sadece sistematik ve genel ihlallerin görüldüğü olaylar kapsama alanına dahil edildiğinden, bireylere yönelik ihlaller 1503 Usulü'ne göre araştırma konusu yapılmamaktadır (Döner, 2003: 63).

1503 Usulü, yıllık ortalama 20-25 bin başvuru almaktadır. Başvurular; bireyler, birey grupları ve hükümet dışı örgütler tarafından yapılmaktadır. Bu başvurular genel olarak; işkence, yargısız infaz, kaybolma, yurt dışına çıkma yasağı ve keyfi tutuklamalar ile ilgili olmaktadır. Bir devlet hakkında insan hakları ihlallerine yönelik ne kadar çok başvurunun araştırılması kabul edilirse, o devlet içinde o kadar çok yaygın ve sistematik insan hakları ihlalinin olduğunun ortaya çıktığı söylenebilir (Döner, 2003: 63-64).

1503 Usulüne göre başvuru yapılırken bazı şartlar aranmaktadır. Öncelikle başvurular imzasız, genel, siyasi nitelikli olmamalı, hakların ihlaline yönelik olmalıdır. Başvurunun geçerli olabilmesi için ayrıca, iç hukuk yollarının tüketilmiş olması ve söz konusu olayın diğer bir uluslararası araştırma ve çözüm mekanizması tarafından incelenmiş ya da inceleniyor olmaması gereklidir. Şikayet sahibi, başvurusunda, İHEB'de yer verilen haklardan hangilerinin ihlal edildiğini belirtmeli ve alınmasını istediği tedbirlerin ne olduğunu da yazmalıdır (Bozkurt, 2006: 89).

1503 Usulü'nde başvuru ve görüşmeler gizli yürütülür ve dolayısıyla incelemeler kapalı oturumlarda gerçekleştirilir. 1503 Usulü'ne göre başvurular, BM Genel Sekreterliği'ne yapılır. İddialara yönelik hükümetlerin de görüşü alındıktan sonra başvurular, İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması Alt Komisyonu'nun kendi üyeleri arasından beş coğrafi bölge dikkate alınarak oluşturduğu bir çalışma grubuna

havale edilir. Söz konusu çalışma grubu, tüm iddiaları ve karşı iddiaları inceledikten sonra, ağır ve sistematik insan hakları ihlallerinin olduğu kanaatine varırsa, oy çokluğu ile olayı alt komisyona sunar. Alt komisyon da, yapacağı inceleme sonucunda söz konusu insan hakları sorununu İnsan Hakları Komisyonu'na iletir (Karaosmanoğlu, 2012: 138-139).

İnsan Hakları Komisyonu'nun bu durumda iki yetkisi bulunmaktadır: Komisyon olay hakkında ya kapsamlı bir inceleme başlatılmasına ve bu incelemeler sonunda kendi tavsiyelerini de içeren bir raporun ECOSOC'a verilmesine; ya da ad hoc bir komite tarafından söz konusu ihlalin soruşturulmasına karar verebilir. Daha çok olayın kapsamlı olarak incelenmesi usulüne başvurulmaktadır. Yapılan bu inceleme sonunda Komisyon, durumu ciddi bulur ve ihlaller sona ermezse şu yöntemlere başvurabilir: Bağımsız bir uzman veya raportör atayabilir, BM Genel Sekreteri'nden ilgili hükümet ile doğrudan ilişki kurmasını isteyebilir, hükümetlerden ilave bilgiler isteyebilir ya da durumları gözetim altında tutabilir. İncelemenin derinleştiği bu aşamadan da sonra İnsan Hakları Komisyonu, durumların değerlendirilmesi sonunda üç farklı karar verebilir: Komisyon; ya artık durumların gözlenemeyeceğine, yani usulün kapatılmasına; ya gelecek yıl için olayın yeniden gündeme alınmasına; ya da olaylarla ilgili devletlerin isimlerinin açıklanmasına karar verir (Bozkurt, 2006: 90).

1503 Usulü çerçevesinde İnsan Hakları Komisyonu, 1503 Usulü'nün yürürlüğe girdiği 1974 yılından 2005 yılına kadarki yaklaşık 30 yıllık süreçte 84 devlet hakkında inceleme yapmıştır. İlk incelemesini 1981-1984 yılları arasında Afganistan için yapan Komisyon, 1983-1986 yılları arasında Türkiye'yi de *sistematik işkence* iddiaları ile inceleme altına almıştır. Türkiye'nin 1988 yılında BM İşkenceye Karşı Sözleşmeyi imzalayıp aynı yıl onaylaması İnsan Hakları Komisyonu tarafından Türkiye için özel raportör atanmasını engellemiştir (Eren, 2007: 273).

Uygulamada gelinen noktadan baktığımızda, başlangıç yıllarında çok önemli görülmesine rağmen, bugün 1503 Usulü kendisinden bekleneni verememiştir (Karaosmanoğlu, 2012: 139). Bunun çeşitli sebepleri vardır. Bu sebepleri maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz (Döner, 2003: 67):

- 1503 Usulü oldukça karmaşıktır. Sadece başvuruları inceleyen ve bunları değerlendirerek bir üst organa rapor sunan yetkili organların (Çalışma

Grubu, Alt Komisyon, İnsan Hakları Komisyonu Ad Hoc Komite, ECOSOC ve Genel Kurul) sayılması bile onun karmaşık yapısını ortaya koymaya yeterlidir.

- 1503 Usulü'nün gizli yapısı, devletler üzerindeki aleniliğin güçlü baskısının ortaya çıkmasını engellemekte ve bu yüzden olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır.
- 1503 Usulü'nde araştırmalar, her ne kadar doğrudan değilse de dolaylı olarak bireylerin haklarının korunmasına hizmet etse de, belirli bir ülkedeki insan hakları ancak büyük sayılara ulaştıktan sonra yapılmaktadır. Bu da, bireysel hakların etkili ve hızlı bir şekilde korunması ilkesine ters düşmektedir.
- İnsan haklarını ihlal etmesiyle suçlanan ilgili BM üyesi devlet karşısında ne ad hoc komite, ne İnsan Hakları Komisyonu, ne de ECOSOC bağlayıcı karar alma yetkisine sahip değildir. Bunlar sadece tavsiyelerde bulunabilirler.

Bu özelliklerinden dolayı 1503 Usulü, uygulamada, sadece münferit olayları ve sınırlı bir izlemeyi içine alan, insan haklarını geliştirici bir araç olarak kalmıştır. İnsan haklarına gösterilen duyarlılık dikkate alınırca, böyle bir usul dahi gerçekten pratik bir değere sahip olabilir. Ancak, 1503 Usulü'nün ihtiyacı karşılama konusunda zayıf kaldığı açıktır (Donnelly, 1995: 219).

3.5.2. Özel Usuller

Sözleşme dışı mekanizmalardan biri olan özel usuller, İnsan Hakları Komisyonu ve ECOSOC kararları ile oluşturulmuş; belli bir ülkedeki ya da tüm dünyada belli bir konuda, insan haklarının durumunu incelemek üzere atanan, özel uzmanların yapmış olduğu araştırmalara dayanan denetimlerin genel adıdır (Eren, 2007: 274). Bu yöntemlerin hepsi, *İnsan Hakları Komisyonu Özel Yöntemleri* olarak anılmaktadır (Gülmez, 2001: 38). İnsan Hakları Komisyonu, “özel usuller” adı altında, devletlerin uluslararası insan hakları hukukuna ne derece uyduklarını izleyebilmesine yardımcı olacak çeşitli mekanizmalar oluşturmuştur. Bu görev, politik değerlendirmelerden uzak, bağımsız uzmanlar tarafından yerine getirilmektedir (Bidault, 2000: 51). Bu

mekanizmalar, doğrudan BM Şartı'na veya bir sözleşmeye dayanarak oluşmamaktadır. Özel usuller, BM organlarının kararlarına dayanarak kurulmaktadır. Sözleşme dışı bu mekanizmalar, temelde tüm BM üyesi ülkelerde, BM standartlarının uygulanmasına ve uygulamaların izlenmesine yardımcı olmaktadır (Eren, 2007: 274).

Özel usullerin uygulanmasının temel organlarını oluşturan İnsan Hakları Komisyonu ile ECOSOC, sözleşme dışı özel usulleri iki yoldan işletmektedir. Birincisi, kişisel olarak inceleme yapan uzmanlardan oluşan *çalışma grupları*; ikincisi de, raportörler, temsilciler ya da özel olarak atanan *bağımsız uzmanlardır*. İnsan Hakları Komisyonu Özel Yöntemleri, iki farklı şekilde ortaya çıkmaktadır: “Konulara Göre Özel Usuller” ve “Ülkelere Göre Özel Usuller” (Gülmez, 2001: 38).¹⁷

3.5.2.1. Konulara Göre Özel Usuller

Konulara göre özel usuller; eğitim hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü vb. konularda çalışma yapmak ve bu çalışmayı Komisyona rapor etmek (açık rapor) üzere bir Özel Raportör veya bir Çalışma Grubu atanarak oluşturulur (Bidault, 2000: 52).

Bu usulde, Özel Raportör ya da Çalışma Grubunun, üzerinde çalışılan konuda bütün ülkeler hakkında hükümet veya hükümet dışı kaynaklardan her türlü bilgiye ulaşmasına izin verilir. Böylece, özel raportörlerin ve çalışma gruplarının, belirli bir hakkın kullanımındaki zorlukları analiz etmesi ve Komisyon'a ilkeler belirlemesini ve bir eylem programı yapmasını önermesi mümkün olmaktadır. İlgili devletin onayı ile ülkelere ziyaretlerde bulunmak da bu organların görevleri arasındadır. Her yıl Komisyona sunulan raporlarda, elde edilen bilgilerin ve Raportör ya da Çalışma Grubu tarafından yürütülen faaliyetlerin bir özeti yer alır. Bu uygulama, hükümet dışı örgütlerin kendi ülkelerindeki hak ihlallerini kınamaları için önemli bir araçtır. Tematik konuda çalışan özel raportör veya çalışma gruplarının bir kısmı kendilerine sunulan bilgi üzerine harekete geçerler. Hükümetlere acil başvuruda bulunurlar ve hükümetin; belirli bir hak ihlali iddiası ile ilgili görüş sunmasını ve hak ihlalinin olduğu kanıtlanmışsa, bu ihlali durdurmasını isteyerek devlete uluslararası insan hakları hukukuna uyması için tavsiyelerde bulunurlar. Amaç, bir hak ihlalinin olup olmadığını tespit etmek ve uluslararası insan hakları hukukunun içeriği hatırlatılarak ve bazı

¹⁷ Sözleşme dışı özel usullerin hukuki dayanağı, oluşumu, yetkileri ve görevleri hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. (Eren, 2007: 274-300)

adımlar atılması tavsiyesinde bulunularak hükümetin hak ihlallerine son vermesine yardımcı olmaktadır. Bazen, hükümet ile bilgi kaynağı (örneğin Kayıplar Çalışma Grubu) arasında bir ilişki kurulması da amaçlanabilir (Bidault, 2000: 52).

Konulara göre özel usullerin durum ve şartlara göre İnsan Hakları Komisyonu tarafından yenilerini ekleme olanağı bulunan ve eklenen bu konular ve denetim yöntemleri şunlardır (Gülmez, 2001: 38):

- Keyfi tutuklama – Çalışma Grubu
- Zorla ya da istek dışı kayıplar – Çalışma Grubu
- Yargısız ya da keyfi infazlar – Özel Raportör
- Düşünce ve ifade özgürlüğü – Özel Raportör
- Irkçılık, ırk ayrımcılığı ve Yahudi düşmanlığı – Özel Raportör
- Dinsel hoşgörüsüzlük – Özel Raportör
- Çocuk ticareti ve fahişeliği ile porno yayınlar – Özel Raportör
- İşkence ve insanlık dışı aşağılayıcı davranışlar – Özel Raportör

Yukarıda sayılan sorunlar dışında; yargıç ve avukatların bağımsızlığı, uygun bir konut hakkı, kadına karşı şiddet, yerli halka yönelik ayrımcılık, eğitim hakkı, gelişme hakkı, kitlesel göç ve kişilerin yerlerinin değiştirilmesi, aşırı yoksulluk ve beslenme hakkı gibi çok farklı başka sorunlar da, çalışma grupları, özel raportörler veya bağımsız uzmanlar tarafından soruşturulmaktadır (Gülmez, 2001: 39).

Belirli konulara yönelik özel usullerin kimilerinde, örneğin istek dışı kayıp, yargısız infaz ve dini hoşgörüsüzlük alanlarındaki insan hakları ihlallerine yönelik özel raportör ya da çalışma grubu raporlarında Türkiye'deki ihlaller de inceleme konusu yapılmıştır. Ayrıca özel raportörlerden kimileri ülkemizi ziyaret etmiş ve ziyaret raporunu yayınlamıştır. Örneğin, düşünce özgürlüğü, işkence ve zorla kayıplar ile görevli özel raportörler, yayınladıkları raporlarında bu alanlarda sağlanan kimi ilerlemelerin yanı sıra, ciddi eleştirilere de yer vermişlerdir (Gülmez, 2001: 39).

3.5.2.2. Ülkelere Göre Özel Usuller

Ülkelere göre özel usuller, belirli bir ülkedeki insan hakları durumunu incelemek üzere bir Özel Raportör atanarak oluşturulur ve raportörün yaptığı inceleme, rapor halinde Komisyon'a sunulur (açık rapor). Özel raportörün görevleri arasında, devletin rızasıyla söz konusu ülkeye ziyaretlerde bulunmak da vardır. Devletlerin bu tür bir ziyareti kabul etmesi yönünde uluslararası bir baskıdan söz edilebilir. Raportörün hazırladığı rapor, hükümet ve hükümet dışı kaynaklardan elde edilmiş bilgilere dayanmaktadır. Raporda hükümete bir dizi tavsiyelerde bulunulur (Bidault, 2000: 52).

Ülkelere göre özel usuller, belirli ülkelerdeki ya da topraklardaki insan hakları ihlallerini araştırmak üzere oluşturulmuştur. Bu ülkelerden bazıları şunlardır: Afganistan (Özel Raportör), El Salvador (Özel Raportör), Küba (Özel Raportör), Haiti (Özel Raportör), Ekvator Ginesi (Özel Raportör), Irak (Özel Raportör), İran İslam Cumhuriyeti (Özel Raportör), İsrail tarafından işgal edilen Filistin toprakları (Özel Raportör), Myanmar (Özel Raportör), Güney Afrika (Çalışma Grubu), Sudan (Özel Raportör), Eski Yugoslavya (Özel Raportör) (Gülmez, 2001: 39).

Bunların dışında Pakistan, Zaire, Nijerya, Burundi ve Rwanda için İnsan Hakları Komisyonu özel raportörleri; Guatemala ve Somali için ECOSOC ile İnsan Hakları Komisyonu kararıyla bağımsız uzmanlar; Mozambik ve Kamboçya için de İnsan Hakları Komisyonu kararıyla genel sekreter temsilcileri belirlenmiştir (Gülmez, 2001: 40).

Özel usullerin insan haklarını koruma konusundaki en önemli rolü, tüm insan haklarına yönelik ihlallere, BM'nin temel organlarının ve kamuoyunun dikkatini hazırladıkları raporlarla çekmektir. Dolayısıyla herhangi bir sözleşme ile sınırlı olmadan, BM üyesi olan tüm ülkelerde insan hakları ihlallerine yönelik araştırma, inceleme ve ziyaretler gerçekleştirilerek, elde edilen bilgilerin hazırlanan raporlarla kamuoyuna duyurulması, dünyada yaşanan insan hakları sorunlarının genel bir tablosunu ortaya koymaktadır (Eren, 2007: 296).

Özel usuller çerçevesinde Türkiye'nin durumu değerlendirildiğinde, belli bir ülkeye yönelik insan hakları ihlallerini araştıran ülkesel özel usuller kapsamında Türkiye hakkında bir inceleme yapılmadığı görülmektedir. Belli insan hakları konuları çerçevesinde tüm ülkelerde inceleme yapan konusal özel usuller kapsamında diğer

lkeler gibi ülkemiz de defalarca ziyaret edilmiştir. Özel usuller kapsamında onlarca konusal özel usulün olduğu göz önüne alındığında bunların her birinin Türkiye hakkında yapmış olduğu incelemelere yer vermek çalışmamızın kapsamını aşacaktır. Ancak şu kadarı söylenebilir ki, özel usullerin işlemeye başladığı 1980’li yıllardan itibaren Türkiye, birçok farklı konusal özel usul kapsamında inceleme ve ziyaretlere tabi tutulmuştur (Eren, 2007: 299).

3.6. İnsan Haklarının BM Uzmanlık Kuruluşları Tarafından Korunması

BM uzmanlık kuruluşları arasında insan hakları konusunda en fazla etkiye sahip olan kuruluşlar, UNESCO ve ILO’dur. Bu kuruluşlar gerek çalışmalarıyla gerekse hazırlamış oldukları sözleşmelerle uluslararası platformda insan haklarının korunması ve geliştirilmesine önemli katkılarda bulunmaktadırlar (ağıran, 2011: 147).

3.6.1. ILO Kapsamında İnsan Haklarının Korunması

ILO, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra 1919 yılında Versailles Antlaşmasıyla kurulmuştur. BM rgt ile 1946 yılında yapmış olduğu özel antlaşma sonucu ILO, BM ailesi içerisinde yer almıştır (ağıran, 2011: 152).

Uluslararası alışma Konferansı, Uluslararası alışma Ofisi Yönetim Kurulu ve Uluslararası alışma Ofisi olmak üzere üç organdan oluşan ILO, insan hakları alanında faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlar arasında özel bir öneme sahiptir. Çalışma hayatı ve sosyal politika alanlarında uzmanlaşan ILO genel olarak, ekonomik ve sosyal haklar ve bunlar arasında özellikle çalışma hayatını ilgilendiren hakların düzenlenmesi ve korunması konusunda uluslararası ilkeleri belirlemektedir (ağıran, 2011: 152-153).

Uluslararası sosyal politikaların ilkelerini oluşturup geliştirmek ve bu normlara evrensel düzeyde işlerlik kazandırmak ILO’nun doğrudan görev alanına girmektedir. Bu özelliği nedeniyle ILO başka uluslararası kuruluşlardan ayrılmaktadır (Acar, 2006: 21). ILO’nun temel amacı, toplumsal adaletin sağlanmasıya hizmet etmektir. Örgüt anayasasını oluşturan kurucu belge insan hakları kavramından doğrudan söz etmemekle birlikte, insan haklarının korunması ve geliştirilmesinin ILO’nun doğal işlevlerinden birisi olduğu kuşkusuzdur (ağıran, 2011: 153).

ILO kurulduğu tarihten 2006 yılı sonuna kadar uluslararası çalışma standartlarını belirlemek amacıyla toplam 187 sözleşme kabul etmiş ve 198 tavsiye kararı almıştır. Bu

sözleşme ve tavsiyeler çalışma hayatına ilişkin 21 farklı konuda standartlar oluşturmaktadır (Eren, 2007: 487). ILO'nun en önemli fonksiyonlarından biri, Uluslararası Çalışma Konferansı'nın uluslararası standartları belirleyen bu sözleşme ve tavsiye kararlarının işçi, işveren ve hükümet üçlüsü tarafından kabul edilmesidir. ILO'nun kabul ettiği sözleşmeler üye ülkelerin yasama organlarında onaylanmalarıyla birlikte, öngördükleri koşulların uygulanması konusunda bağlayıcı hükümler içermektedirler. ILO'nun Tavsiye kararları ise; politika geliştirme, yasama ve uygulama konularında rehberlik görevi görmektedirler (Acar, 2006: 21).

Uluslararası çalışma standartlarını oluşturmayı, bu yolla insan onurunu korumayı ve insanın gelişimine yardımcı olmayı kendisine temel hedef olarak koymuş olan ILO, bu amaçlarına ulaşmak için iki farklı denetim mekanizması oluşturmuştur. Bunlardan birisi rapor yöntemi, diğeri ise şikâyet yöntemidir. BM sözleşme içi denetim mekanizmalarından farklı olarak ILO bünyesinde, üye devletlerin üç farklı rapor gönderme yükümlülükleri vardır. Üye devletler onayladıkları sözleşmelere ilişkin olarak iki yılda bir; onaylamadıkları sözleşme ve tavsiyelere ilişkin olarak beş yılda bir; onaylamadıkları temel sözleşmelere ilişkin olarak temel hak ve ilkelerin uygulanmasını izlemek amacıyla her yıl rapor göndermektedirler. ILO'nun rapor yöntemi, BM sözleşme içi denetim organlarında olduğu gibi, her bir sözleşme için ayrı ayrı değil, tüm onaylanmış, onaylanmamış sözleşme ve tavsiyeler için ortak işlemektedir. Aynı şekilde her bir sözleşme için ayrı bir denetim organı değil, tüm sözleşmeler için, iki organ tarafından denetlenecek bir denetim organı oluşturulmuştur. BM sözleşme içi denetim organları ile ILO denetim organlarının oluşum şekli de farklıdır. ILO Uzmanlar Komitesi üyeleri, üçlü yapıdaki ILO Yönetim Konseyi tarafından, ILO Genel Müdürü'nün gösterdiği adaylar arasından seçilmektedir. Dolayısıyla ILO'da üye devletler bu sürece doğrudan katılmamaktadır. Oysa BM sözleşme içi organların üyelerinin seçiminde hem adaylar üye devletler tarafından gösterilmekte hem de seçim, Ekonomik ve Sosyal Haklar Komitesi dışında, üye devletler tarafından yapılmaktadır (Eren, 2007: 490-492).

ILO kapsamında işletilen şikâyet yöntemi, BM sözleşme dışı denetim usullerinden 1503 Usulü'ne benzemektedir. Her iki yöntemin ortak özelliklerinden biri, ikisinin de herhangi bir sözleşme ile bağlı olmamasıdır. Ancak BM kapsamındaki 1503 Usulü'nde, hem bireyler hem de hükümet dışı örgütler başvuru yapabilirken, ILO şikâyet

yönteminde bireylerin başvuru hakkı yoktur. ILO'nun şikâyet yönteminden, İşçi ve işveren kuruluşları ile devletler yararlanabilmektedir (Eren, 2007: 494).

3.6.2. UNESCO Kapsamında İnsan Haklarının Korunması

UNESCO, 1945 yılında BM'nin eğitim, bilim ve kültür alanlarındaki uzmanlık örgütü olarak kurulmuştur (Çağırın, 2011: 148). UNESCO'nun ana organları, kurucu belgesinde de belirtildiği gibi, Genel Konferans, Yönetim Kurulu ve Sekreterlik'tir (Eren, 2007: 497). UNESCO'yu oluşturan kurucu belgenin 1. Maddesinin ilk paragrafı UNESCO'nun temel amacını şu şekilde açıklamaktadır: “Örgütün amacı, BM Antlaşması'nda ifadesini bulan ve ondan kaynaklanan ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı yapılmaksızın dünyanın bütün halkları tarafından benimsenmiş olan adalete, hukukun üstünlüğü ilkesine ve insan haklarına evrensel düzeyde saygı gösterilmesini temin etmek için, uluslararası eğitim, bilim ve kültür yollarıyla işbirliğini geliştirerek barışa ve güvenliğe katkıda bulunmaktır.”

Ana hedefini kurucu belgesinin ilk maddesinde bu şekilde açıklayan UNESCO'nun insan hakları bağlamındaki yetki alanına esas olarak; eğitim hakkı, bilimsel ilerlemeden yararlanma hakkı, kültürel hayata özgürce katılma hakkı, ifade özgürlüğü ve bilgilendirme hakkı girmektedir (Gemalmaz, 2001: 357).

UNESCO temel amacına uygun olarak kuruluşundan itibaren insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için önemli çalışmalar yapmıştır. Her şeyden önce 1948 İHEB ve 1966 İkiz Sözleşmeleri'nin hazırlanmasında aktif rol oynamıştır. UNESCO kurulduğu tarihten bugüne kadarki süreçte, örgüt kararı, beyanname ve özellikle de sözleşme şeklinde olmak üzere birçok belge yayınlamıştır (Çağırın, 2011: 148).

UNESCO, insan haklarının korunması konusundaki amacını gerçekleştirmek için, sadece raporlara dayalı denetim yöntemini benimsemiştir. Ancak raporların incelenmesine ilişkin UNESCO kurucu belgesinde herhangi bir denetim organı oluşturulmamıştır. Raporların incelenmesi, Yönetim Konseyi'nin kararı ile kurulmuş olan Sözleşme ve Tavsiyeler Komitesi'ne verilmiştir. Aynı komite daha sonra, Yönetim Konseyi'nin 104 sayılı kararı çerçevesinde, şikâyetleri inceleme yetkisi ile de donatılmıştır. Dolayısıyla UNESCO kapsamında BM sözleşme içi denetim mekanizmalarında olduğu gibi, her sözleşme için ayrı bir denetim organı öngörülmemiştir. Rapor sunma yükümlülüğü belli sözleşme ve tavsiyelerle sınırlı

tutulmuş ve rapor gönderme aşaması da, 6 yıl gibi oldukça uzun bir süre sayılabilecek zamana bağlanmıştır (Eren, 2007: 524).

UNESCO kapsamında işletilen diğer önemli bir denetim mekanizması da, örgütün yetki alanına giren eğitim, kültür ve bilim alanlarındaki insan hakları ihlalleri ile ilgili örgüt tarafından alınan şikâyetlerin incelenmesi yöntemidir. Bu yöntem, 1978 yılında Yönetim Kurulu tarafından benimsenen 104 EX/3.3. sayılı kararla oluşturulmuştur. Bu özelliğinden dolayı bu yönteme 104 Yöntemi de denilmektedir. Yönetim Kurulu kararı ile oluşturduğundan dolayı 104 Yöntemi, herhangi bir sözleşme ile kurulmuş olan bir yöntem değildir (Eren, 2007: 501). 104 Yöntemine, hem bireysel ve özel durumlardan kaynaklanan ihlaller için; hem de kitlesel, açık ve sistematik ihlallere yönelik sorunlar çerçevesinde başvuru yapılabilmektedir. Başvurunun inceleme süreci gizlilik içerisinde yürütüldüğünden, başvuruların ayrıntıları hakkında kamuoyuna bilgi verilmemektedir (Eren, 2007: 524).

3.7. İnsan Haklarının Yargısal Nitelikte Korunması: Uluslararası Ceza Mahkemesi

İnsan haklarının uluslararası alanda korunması yargısal ya da yargı dışı yöntemlerle sağlanmaktadır. Evrensel insan hakları, yargı dışı yöntemlerle, yukarıda ayrıntılarıyla incelediğimiz sözleşme içi ve sözleşme dışı usuller vasıtasıyla korunmaktadır. Yargısal yöntemlerle evrensel boyutta, insan haklarının korunması ise, Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) tarafından gerçekleştirilmektedir (Kalabalık, 2009: 367).

3.7.1. İkinci Dünya Savaşı'ndan UCM'nin Kuruluşuna Kadar Yaşanan Tarihi Süreç

İkinci Dünya Savaşı sırasında insanlığın maruz kaldığı zulümler ve ağır insan hakları ihlalleri karşısında henüz savaş bitmeden, suçluların yargılanması gerektiği vurgulanmıştır. Bu gerekliliğin hayata geçmesi konusunda, ceza hukuku alanında faaliyet gösteren uluslararası mahkemelerin ilk örneklerini, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan “Nüremberg Askeri Ceza Mahkemesi” ve “Tokyo Uzakdoğu Uluslararası Askerî Ceza Mahkemesi” oluşturmuştur. Bunlardan sonra BM bünyesinde kurulan “Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi” ve “Ruanda Uluslararası

Ceza Mahkemesi” tarihsel süreç içerisinde kurulan uluslararası ceza mahkemelerinin diğer örnekleridir (Kılıç, 2009: 620).

- Nüremberg Askeri Ceza Mahkemesi

Almanya'nın II. Dünya Savaşı'nı kaybetmesinin ardından, Bavyera eyaletine bağlı Nüremberg'de kurulan uluslararası mahkeme, işledikleri çok ağır suçlardan sorumlu tutulmaları fiilen mümkün olmayan kişilerin yargılanmaları ve cezalandırılmaları yönünde atılmış ilk önemli adımdır. Mahkeme, sadece savaş suçlularını yargılamakla kalmamış, aynı zamanda, *insanlığa karşı suçlar* ve *barışa karşı suçlar* kavramlarını milletlerarası hukuk belgelerine sokarak, bu kişilerin milletlerarası kurumlar aracılığıyla yargılanmasına olanak sağlamıştır (Uzun, 2003: 27).

8 Ağustos 1945 tarihinde İngiltere, ABD, SSCB ve Fransa arasında imzalanan Londra Andlaşması'yla, bir Milletlerarası Askeri Mahkeme'nin kurulması kararlaştırılmıştır. Müttefiklerin üzerinde anlaşma sağladığı 24 kişi, Kasım 1945'ten Ekim 1946'ya kadar yargılanmış, dava sonucunda iki sanık beraat etmiş, diğer sanıklardan bir kısmı idam cezası alırken, geriye kalan sanıklar ise değişik cezalara çarptırılmışlardır (Uzun, 2003: 28).

Nüremberg Mahkemesi'nin milletlerarası hukuka getirmiş olduğu en büyük yenilik, bireylerin milletlerarası kurullarla bağlı olabileceklerinin milletlerarası belgelerle kabul edilmiş ve fiilen uygulanmış olmasıdır (Uzun, 2003: 28).

Her ne kadar Nüremberg Mahkemesi'nin kuruluşuyla bir takım yenilikler ortaya çıkmışsa da, bu Mahkeme aynı zamanda birçok yönden eleştirilmiştir. Nüremberg Mahkemesi birden fazla devlet tarafından kurulmuş olması ve uluslararası hukuku uygulamış olması dolayısıyla uluslararası nitelikte bir mahkemedir. Fakat, yenik düşen ve tarafsız devletlerden herhangi bir yargıcın mahkemede yer almaması, yargıçların hepsinin galip devletlerden oluşması ve bu özelliği dolayısıyla mahkemenin tarafsızlıktan uzak bir nitelik taşıması, Nüremberg Mahkemesi'nin en çok eleştirilen yanını oluşturmaktadır (Alibaba, 2000: 185).

- Tokyo Uzakdoğu Uluslararası Askerî Ceza Mahkemesi

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimi ve Nüremberg Mahkemesi'nin kurulmasından hemen sonra, 26 Nisan 1946 tarihine gelindiğinde, bir başka uluslararası mahkeme olan,

Tokyo Uzakdoğu Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi (Tokyo Mahkemesi) kurulmuştur. Tokyo Mahkemesi ile Nüremberg Mahkemesi arasında büyük benzerlikler vardır. Suçların tanımlarındaki ufak tefek farklılıklar hariç, mahkemelerin statüleri hemen hemen birbirinin aynısıdır. Bunun nedeni ise, Tokyo Mahkemesinin, Nüremberg Mahkemesi örnek alınarak kurulmuş olmasıdır (Alibaba, 2000: 185).

Tıpkı Nüremberg Mahkemesi gibi Tokyo Mahkemesi de aynı sebeplerle eleştirilmiştir. Her ne kadar, birtakım uluslararası suç kategorilerinin ortaya çıkmasını sağlamış, uluslararası hukukta bireysel sorumluluk kavramını geliştirmiş ve devlet başkanı ayrıcalığının önemini yitirmesine yol açmış olsalar da, her iki mahkeme de kazananın adaletini temsil etmişlerdir (Alibaba, 2000: 185-186).

Soğuk Savaş dönemi mahkemeleri olarak nitelendirilebilecek bu iki ad hoc uluslararası ceza mahkemesinden sonra, Soğuk Savaş sonrasında uluslararası insancıl hukuk ihlallerinin cezalandırılması amacıyla, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ile Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuştur (Bozkurt, 2006: 98).

- Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi

Slovenya ile Hırvatistan'ın 25 Haziran 1991'de Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nden bağımsızlıklarını ilan etmeleri, Yugoslavya Halk Ordusunun Krajina Sırplarına destek vermesi ve Hırvatistan'a müdahale etmesi nedeniyle çatışmalar çıkmış, daha sonra bu çatışmalar Bosna Hersek'e yayılarak etnik temizlik, tecavüzler ve ağır insanlık suçlarının işlenmesine sebep olmuştur. Bu gelişmelerden sonra, 22 Şubat 1993'te Fransa'nın önerisi üzerine, 808(1993) sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararıyla "Eski Yugoslavya'da 1991'den beri işlenen ağır insani hukuk ihlallerini kovuşturmak üzere bir uluslararası ceza mahkemesi kurulması" öngörülmüştür. 25 Mayıs 1993'te 808(1993) sayılı kararın 1. Maddesindeki yetkinin kullanılması ile Genel Sekreterin sunduğu Rapor ve Statü taslağı, 827(1993) sayılı BMGK kararıyla tartışılmadan oybirliği ile kabul edilmiştir. BMGK kararıyla kurulması, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin önemli bir özelliğidir (Altun, 2004: 18-19).

Mahkemenin yetkisi, 01 Ocak 1991'den itibaren Eski Yugoslavya topraklarında 1949 Cenevre Sözleşmesinin ağır ihlallerini, savaş, yasa ve geleneklerinin ihlallerini, soykırım ve insanlığa karşı suçları işleyen bireyleri yargılamaktan ibarettir. Mahkeme,

BM Antlaşmasının VII. bölümünden kaynaklanan güçle BMGK'nce kurulan yardımcı organ niteliğindedir. Ulusal mahkemeler karşısında önceliğe sahiptir (Altun, 2004: 19).

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, ilk kararını 07 Mayıs 1997'de, statünün 5. maddesinde düzenlenen insanlığa karşı suçlar ve 3. maddedeki savaş hukuku ihlallerinden suçlu bulunduğu Dusko Tadic hakkında vermiş ve bu sanığı çeşitli hapis cezalarına çarptırmıştır. Miloseviç dahil birçok sanık hakkında yargılama yapan ve Nüremberg Mahkemesi ile birçok ortak ve farklı noktaları bulunan, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, UCM'ye giden yolda çok önemli bir kilometre taşıdır (Altun, 2004: 20).

- Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi

Eski Yugoslavya'daki bu gelişmelerden sonra, Ruanda'da insan hakları açısından yaşanan trajik olaylar sebebiyle bir başka mahkemenin daha kurulması gündeme gelmiştir. 1994 yılında hutular ile tutsiler arasında meydana gelen iç savaş sonucunda, Ruanda hükümetinin talebi üzerine, BMGK'nin 1994 tarihli kararıyla, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuştur (Karakehya, 2008: 140).

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi de, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ile aynı özellikleri taşımaktadır. Fakat bununla birlikte iki mahkeme arasındaki en önemli farklılardan birisi de şudur: Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Yugoslavya'da çatışmalar devam ederken kurulmuş, buna karşılık, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, ülkede iç savaşın bitip sonra göreceli de olsa bir barış ortamı sağlandıktan sonra kurulmuştur (Bozkurt, 2006: 100).

Tanzanya'nın başkenti Arucha'da çalışmalarını sürdüren Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, 4 Eylül 1998'de tarihte ilk kez, soykırım suçlusu olduğunu kabul eden eski Başbakan Jean Kambanda'yı ömür boyu hapis cezasına çarptırmıştır (Gülmez, 2001: 41)

Soğuk Savaş sonrası oluşturulan bu iki ad hoc ceza mahkemesinden sonra, uluslararası alanda işlenen suçların cezai takibinin yapılması amacıyla atılmış en önemli adım, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulmasıdır (Bozkurt, 2006: 101).

3.7.2. Roma Statüsü ve UCM'nin Kuruluşu

Uluslararası hukuk literatüründe devletlerin imzaladıkları yeni bir hukuk kurumu oluşturan uluslararası antlaşmalara “statü” adı verilmektedir. Roma Statüsü, UCM’yi kuran uluslararası antlaşmaya verilen isimdir. 15 Haziran 1998 - 17 Temmuz 1998 tarihleri arasında 160 devletin katılımıyla toplanan BM Konferansı sonucunda imzaya açılan “Uluslararası Ceza Mahkemesi Kurucu Statüsü”, uygulamada kısaca Roma Statüsü olarak adlandırılmaktadır. Temmuz 1998’de Roma’da toplanan bir BM diplomatik konferansının sonunda UCM’yi kuran Roma Statüsü, yalnızca 7 ret oyuna karşılık 21 çekimser ve 120 kabul oyuyla, kabul edilmiştir. Roma Statüsü; suçları, mahkemenin yapısını ve nasıl çalışacağını, devletlerin mahkeme ile işbirliği için ne yapmaları gerektiğini tanımlayan en temel hukuk belgesidir. Roma Statüsü’nde, mahkemenin 60 devlet tarafından onaylanması şartıyla hayat bulacağı belirtilmiştir. Uluslararası hukukta, bir devletin bir uluslararası antlaşmayı imzalaması yetmemekte, imzalanmış metnin o devletin ilgili mercileri tarafından (kimi devletlerde parlamento, kimi devletlerde kraliyet/başkanlık makamı, kimi devletlerde ikisi birden) onaylanması da gerekmektedir. Roma Statüsü’nün yürürlüğe girmesi için gerekli olan 60. onay, 2002 yılında gerçekleşmiş ve mahkemenin yargı yetkisi 1 Temmuz 2002 itibariyle başlamıştır. Statünün yürürlüğe girmesiyle birlikte Şubat 2003’te mahkemenin ilk yargıçları seçilmiş ve mahkemenin ilk savcısı, Nisan 2003’te göreve başlamıştır (Kurşun, 2011: 6-7).

Roma Statüsü kabul edilirken ABD’nin muhalif tutumuna da kısaca değinmek gerekecektir. Roma Statüsü’nün kabul edildiği konferansta çeşitli muhalif gruplar ortaya çıkmıştır. Farklı grupların varlığına rağmen tüm tartışmalar esasta ABD’nin başını çektiği ve Libya, Irak, Yemen ve Katar’ın yer aldığı grupla, Kanada ve Norveç’in başını çektiği *Benzer Görüştekiler Grubu* arasında cereyan etmiştir. ABD ve yandaşları sınırlı yetkilere sahip bulunacak ve Güvenlik Konseyi’nin etkisi altında olacak olan bir mahkeme isterlerken, Benzer Görüştekiler ise; etkili, güçlü ve bağımsız bir mahkeme için uğraş vermişlerdir (Alibaba, 2000: 195).

ABD tıpkı Eski Yugoslavya ve Ruanda Mahkemelerinin kuruluşlarını desteklediği gibi, UCM’nin kuruluşunu da başlangıçta desteklemiştir. Hatta ABD Başkanı Bill Clinton tüm devletleri UCM kurmaya çağırmıştır. Ancak, son aşamada ABD, birçok

yandaşı kabul oyu vermesine rağmen, Roma Statüsü'ne ret oyu vermiştir. Bu durumda günümüzde akla gelen soru ise, ABD olmadan UCM'nin varlığını sürdürüp sürdüremeyeceğidir (Alibaba, 2000: 195).

ABD her zaman BMGK'nin kontrolü altında bir mahkeme istemiştir. Böylelikle beş daimi üyeden biri olan ABD gerektiğinde Mahkemenin yargı yetkisini veto etmeyi ve dolayısıyla da, kendi vatandaşları ile ilgili davalara UCM'nin bakmasına engel olmayı amaçlamıştır. Bunun içindir ki, ABD, Savcılık makamına resen dava açabilme yetkisi verilmesine karşı çıkmış ve yine bu sebeple, mahkemenin otomatik yargı yetkisini sadece *soykırım suçu* ile ilgili olarak kullanabilmesini, *insanlık aleyhine suçlar* ve *savaş suçları* söz konusu olduğunda ise sanığın vatandaşı olduğu devletin onayının alınması gerektiğini savunmuştur. (Alibaba, 2000: 195-196).

3.7.3. UCM'nin Tanımı, Kapsamı ve Özellikleri

UCM, gerçek kişilerin işledikleri soykırım, insanlığa karşı suçlar ile savaş suçlarının yargılamalarının yapılması için kurulmuş, sürekli nitelikte faaliyet gösteren uluslararası bir mahkemedir. Mahkemenin merkezi, Hollanda'nın Lahey kentindedir (Çetin, 2010: 337).

Temel olarak UCM'nin yapısı, yargı alanı ve işleyişi, 128 madde ve 13 bölümden oluşan, Roma Statüsü ile düzenlenmiştir. Mahkeme; Başkanlık Divanı, Temyiz Kurulu, Yargılama Kurulu, Yargılama Öncesi Kurul, Savcılık ve Kayıt Bürosu olmak üzere altı organdan oluşmaktadır. Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlar ise dört grupta toplanmaktadır: *Soykırım Suçu*, *İnsanlık Aleyhine Suçlar*, *Savaş Suçları*, *Saldırı Suçu*. Saldırganlık suçunun tanımı konusunda uluslararası bir mutabakat sağlanamadığı için, bu suçun tanımına Statüde yer verilmemiştir. Statü Madde 5/2'de zikredilen bu suçla ilgili olarak 121. ve 123. maddelere gönderme yapılmıştır. Buna göre saldırganlık suçunun; Statünün yürürlüğe girmesinden sonra yedi yıl süreyle, bu suçun tanımı yapıp unsurları ortaya konuluncaya kadar, mahkemece bir işleme bağlı tutulması askıya alınmıştır (Karakehya, 2008: 143).

Roma Statüsü'nde kapsamı bu şekilde açıklanmış olan UCM'nin genel özelliklerini de şöyle sıralayabiliriz (Aksar, 2003: 126-130).

- UCM, Roma Statüsü'ne göre sürekli bir organ olup, uluslararası kişiliğe sahiptir.

- UCM, sadece bireyler üzerinde uluslararası toplumu tümüyle derinden etkileyen çok ağır suçlar hakkında yargı yetkisine sahiptir. Dolayısıyla, UCM'nin devletler üzerinde veya devletlerin sorumluluğuna yönelik bir yargı yetkisi bulunmamaktadır.
- UCM'nin yargı yetkisi, ulusal mahkemelerin yargı yetkisini tamamlayıcı niteliktedir. Statüde yer alan düzenlemeye göre, eğer Statüde öngörülen bir suç yetkili devlette kovuşturma ya da soruşturma konusu yapılmış ise, ilgili devletin bunu devam ettirme istek ve yeteneği olmaması durumları hariç, UCM'nin yargı yetkisi söz konusu olamamaktadır. Başka bir deyişle, ulusal mahkemelerin UCM'ye oranla bir önceliği vardır.
- UCM; bağımsız, adil, tarafsız, etkili, uluslararası ceza yargısını temsil edici ve her türlü siyasi nitelikli etkilerden uzak bir şekilde kurulmuştur. Bu bağlamda, UCM ile BMGK arasındaki ilişki büyük bir rol oynamaktadır. Bu durum Konferans süresince üzerinde en çok tartışılan temel konu olmuştur.

UCM'nin yukarıda belirtilen özellikler çerçevesinde kurulmuş olması, uluslararası ceza ve insan hakları hukuku açısından büyük bir önem taşımaktadır. UCM'nin kuruluşu, hukukun üstünlüğü ve evrensel insan haklarının gelişimi yönünde atılmış dev bir adım ve gelecek nesillere bir ümit kaynağı olarak değerlendirilmelidir. UCM'nin kuruluşu, uluslararası düzeyde bireylerin cezai olarak sorumlu tutulması ve insanlığın ve insan onurunun global adalete ulaşmasını sağlamak için dokunulmazlıklara bir son getirmesi dolayısıyla, uluslararası hukukta tartışma konusu olan cezai müeyyide veya yaptırım olmaması şeklindeki eleştirileri ve boşlukları da doldurucu nitelik taşımaktadır (Aksar, 2003: 131).

3.7.4. UCM'nin Yargı Yetkisi

UCM, sınırsız yargı yetkisine sahip olan bir mahkeme değildir. Kovuşturacağı suçlar, kişiler, yer ve zaman bakımından birtakım sınırlamalar Statü'nün II. bölümünde tanımlanmıştır. Bu sınırlamalar, özellikle Roma Konferansı sırasında, katılımcı devletlerin üzerinde uzlaştığı "tamamlayıcılık ilkesi" ışığında, Mahkeme'nin yargı faaliyetlerinde yetkisini belirlemektedir (Ulusoy, 2008: 29).

UCM'nin yargılama yetkisine giren konular yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi, Soykırım Suçu, İnsanlık Aleyhine Suçlar, Savaş Suçları ve Saldırı Suçu olarak belirlenmiştir. Bu bölümde UCM'nin yargı yetkisi olarak zaman, yer ve kişi bakımından yetkilerini inceleme konusu yapacağız.

- UCM'nin Zaman bakımından Yargı Yetkisi

UCM, esas olarak, Roma Statüsü'nün yürürlüğe girmesinden sonra işlenen suçlar üzerinde yargılama yetkisine sahiptir. 11 Nisan 2002 tarihinde düzenlenen bir törende, 10 devlet aynı anda gerekli belgeleri BM'ye sunmuşlar ve takip eden 60 gün içinde, Temmuz 2002'de, Roma Statüsü yürürlüğe girmiş ve UCM kurulmuştur. UCM sadece bu tarihten sonra işlenen suçlar için yargılama yetkisine sahiptir. Temmuz 2002 tarihinden önceki suçlar için yargı yetkisi olmayan mahkeme için bu sınırlama kesindir. Ancak bu tarihten sonra işlenecek suçlar için zaman aşımı yoktur. Dolayısıyla Temmuz 2002'den sonra işlenecek ve Mahkeme'nin yargılama yetkisi dahilindeki suçları işleyen kişiler, her zaman bu suçlardan dolayı yargılanabileceklerdir (Ulusoy, 2008: 31).

Bir devletin, statüye, Temmuz 2002'den sonra taraf olması halinde, Mahkeme'nin yargı yetkisinin, taraf olan devlet için, taraf olduğu tarihten sonra işlenen suçlarda geçerli olduğu kabul edilmektedir. Ancak taraf olan devletin, bir bildirim ile, Mahkemenin zaman bakımından yargı yetkisini, Statü'nün yürürlüğe giriş tarihi olan Temmuz 2002 tarihini tanıyabileceği de kabul edilmiştir (Ulusoy, 2008: 31).

- UCM'nin Yer bakımından Yargı Yetkisi

Roma Statüsü'nün 12. maddesinin 12. fıkrasının (a) bendinde, UCM'nin yargılama yetkisinin ülkesel sınırları belirlenmiştir. Buna göre Mahkeme, uyruğu ne olursa olsun taraf devlet ülkesindeki failleri yargılama yetkisine sahiptir. Ek olarak, taraf olmayan fakat ad hoc olarak münhasıran tek bir vakıa için UCM'nin yargılama yetkisini kabul eden devletin ülkesinde suç işlenmesi durumunda da aynı ilke geçerlidir (Bosuter, 2007: 47).

UCM'nin temel olarak, Statü'ye taraf devletlerin topraklarında işlenen suçlar için yargı yetkisine sahip olduğu kabul edilse de, bu durumun bir istisnası mevcuttur. Bu istisna, Statü'nün 13. maddesinin (b) fıkrasında belirtildiği üzere, BMGK'nin kararıdır. BMGK, BM Sözleşmesi'nin VII. Bölümüne dayanarak, savcıdan, soruşturma başlatmasını isteyebilir. BM Sözleşmesi'nin söz konusu bölümü, "*Barışın Tehdidi*,

Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler" başlığını taşımaktadır ve bu durumlarda, BMGK'nin siyasal, ekonomik veya gerekirse askeri tedbirleri almasını zorunlu kılmaktadır (Ulusoy, 2008: 32).

BMGK, Sudan'ın Darfur Bölgesi'nde meydana gelen olaylar için bu yetkiyi ilk kez kullanmış ve Statü'ye taraf olmayan bir devletin topraklarında gerçekleşen olayların kovuşturulması için UCM Savcısı'na başvurmuştur. Darfur Bölgesi'nde, 2003 yılında, yerel bir isyanın ardından, Arap kabileleri ile Hükümet tarafından desteklenen milis kuvvetleri arasında başlayan çatışmalar ve Sudan Hükümeti'nin, Darfur Bölgesi'nde, geniş çaplı bir "*etnik temizlik*" başlattığı iddiaları üzerine, BMGK, 18 Eylül 2004 tarihinde, 1564 no'lu kararıyla Genel Sekreterden Sudan'da bir araştırma komisyonu kurulmasını istemiştir. Kurulan Komisyon, 25 Ocak 2005'te, BM Genel Sekreterine bir rapor sunmuş ve sivil halkın korunması ve suçluların cezalandırılması için harekete geçilmesini tavsiye etmiştir. Raporun ardından, BMGK, 31 Mart 2005 tarihli ve 1593 no'lu kararı ile sorunu UCM'ye taşıma kararı almıştır (Ulusoy, 2008: 32-33).

- UCM'nin Kişi bakımından Yargı Yetkisi

UCM, kişiler açısından, Statü'ye taraf olan devletlerin vatandaşlarını yargılama yetkisine sahiptir. Bu yetki sınırlayıcı değildir ve yer bakımından yetki başlığı altındaki şartların bulunması durumunda, Statü'ye taraf olmayan devletlerin vatandaşları da UCM'de yargılanabilmektedir. Dolayısıyla Statü'ye taraf devletin topraklarında işlenen bir suça iştirak eden kişi, taraf olmayan bir devletin vatandaşı dahi olsa, mahkeme tarafından yargılanabilecektir. Aynı şekilde, yer bakımından yetki bölümünde değinildiği üzere, BMGK'nin kararı uyarınca başlatılan bir soruşturmada da taraf olmayan devlet vatandaşları kovuşturulabilecektir (Ulusoy, 2008: 33).

UCM, sadece gerçek kişileri yargılar. Dolayısıyla UAD ya da AİHM gibi benzer ulusüstü mekanizmalardan farklı olarak, devletler ya da tüzel kişiler, UCM'nin yargı yetkisine girmez. Son olarak, Roma Statüsü, UCM'nin suçun işlendiği tarihte, 18 yaşından küçük olanları yargılayamayacağını da düzenlemektedir (Ulusoy, 2008: 33).

3.7.5. UCM'de Dava Açılması İçin Gereken Şartlar ve Devam Eden Davalar

UCM'nin yetkili ve görevli olduğu bir fiil itibarıyla harekete geçip soruşturmaya başlaması için aşağıdaki şartların gerçekleşmesi gerekmektedir (Çetin, 2010: 347-348):

- *Taraf devletlerden birinin görev alanına giren fiilin işlendiğinin mahkemeye bildirilmesi:* UCM'nin yetkisine giren bir suçun işlendiği iddia edilen bir durum, Mahkemenin Başsavcılığına taraf olan bir devlet tarafından getirilebilir. Ancak Statüye taraf olan her devlet, her olayı mahkemeye getiremez. Taraf devletin bir olay sebebiyle UCM'ye başvurabilmesi için; suçun ülkesinde işlenmesi veya suç işleyen kişinin o devletin vatandaşı olması gerekmektedir.
- *Mahkemenin görev alanına giren bir fiilin işlendiğinin BMGK tarafından mahkemeye bildirilmesi:* Bunun için BM Genel Kurulu'nun herhangi bir karar almasına gerek yoktur. BM Antlaşmasının 7. Bölümü'nde tanınan yetkileri çerçevesinde, BMGK'ye yapılacak bir başvuru Mahkemenin yargılamaya başlaması için yeterlidir. Ancak; BMGK'nin bu kararının daimi üyelerin alınan kararı veto etmemeleri halinde mümkün olabileceği de önemli bir konudur.
- *Savcının kendi inisiyatifi ile soruşturmaya başlaması:* UCM savcısı, yetkileri kapsamında devletlerden, BM'den, hükümet ve hükümetdışı kuruluşlardan ve uygun bulduğu diğer güvenilir kaynaklardan ilave delil toplayabilir veya bürosunda sözlü ya da yazılı tanık dinleyebilir. Savcı eğer soruşturmaya devam etmek için uygun deliller bulursa, soruşturmaya devam izni için Ön Soruşturma Dairesinden yetki ister.

30 Ağustos 2011 tarihi itibarıyla, UCM'de altı ülkeye ilişkin kovuşturma süreci devam etmektedir. Bunlar sırasıyla; Uganda, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Sudan, Kenya ve Libya'ya ilişkindir. Fildişi Sahili'nde yaşanan iç savaş sırasında gerçekleştiği iddia edilen ihlallerle ilgili olarak Savcı, Ön Dava Dairesi'ne 22 Haziran 2011'de soruşturma izni için başvurmuştur. Tüm bu ülkelere ilişkin olarak açılan toplam 26 kovuşturmadan 24'ü devam etmektedir. Bu davalardan biri ölüm nedeniyle düşürülmüş olup, diğeri ise beraat nedeniyle bitmiş durumdadır (Kurşun, 2011: 39).¹⁸

¹⁸ UCM'de dava açılmış olan ülkelerde yaşanan olaylar ve devam eden davalar hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. (Kurşun, 2011: 39-49, Ulusoy, 2008: 54-60).

Bunların dışında Savcılık, 2006'da Kolombiya, Irak ve Venezüella; 2007'de Afganistan; 2008'de Gürcistan; 2009'da Filistin, Gine, Honduras ve Nijerya; 2010'da ise Kore hakkında ilk incelemeyi başlatmıştır. İncelemeler bittiğinde duruma göre soruşturma izni için UCM'ye başvurulabilecektir (Kurşun, 2011: 39).

3.7.6. Türkiye'nin UCM Karşısındaki Durumu

Türkiye, UCM'yi kuran Roma Statüsü'nü imzalamamış ve onaylamamıştır. AB üyesi ve adayları arasında, Türkiye dışında Statüye taraf olmayan başka ülke yoktur. AK'ye üye olan 46 ülkeden Türkiye ve Azerbaycan dışındakilerin tümü Roma Statüsü'nü imzalamışlar ve bunlardan da Ermenistan, Moldova, Monako, Rusya ve Ukrayna dışındakiler Statü'yü onaylayarak taraf olmuşlardır (Kurşun, 2011: 34).

Türkiye, resmi olarak 2002 yılında, mevzuatında yeterli düzenleme olmadığını, iç mevzuatta yapılacak gerekli düzenlemelerden sonra Roma Statüsü'ne taraf olacağını açıklayarak Statü'ye taraf olmamasının ilk gerekçesini bu şekilde belirtmiştir (Kurşun, 2011: 34). Saldırı suçu ve insanlığa karşı suçların tanımının ve kapsamlarının Statü'nün ilk halinde yeterince açık olmaması da, Türkiye'nin Roma Statüsü'ne taraf olmamasının gerekçelerinden bir diğerini oluşturmaktadır (Çetin, 2010: 356).¹⁹ Pozitif hukuk açısından, tamamlayıcılık ilkesinin sürekli Türkiye aleyhine işlememesi açısından bir an için bu gerekçenin haklı olduğu düşünülürse de, soykırım suçuyla insanlığa karşı suçların Roma Statüsü'nde tanımlanmasından sonra, artık aynı kuvvette bu gerekçeye dayanmak mümkün görünmemektedir (Kurşun, 2011: 34).

Türkiye'nin Roma Statüsü'ne taraf olmamasındaki en önemli sebep, Güneydoğu Anadolu'da devam eden çatışma ortamı ve bu ortamdan kaynaklanabilecek olası suçlardır. Ne var ki, çağdaş, modern ve kendi kendine yetebilen her devlet gibi, Türkiye de, terörle mücadelesini soykırım yapmadan, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarını işlemeden de pekala sürdürebilecektir (Kurşun, 2011: 34).

¹⁹ Türkiye'nin Roma Statüsü'ne taraf olabilmesi konusunda, Türk Ceza Kanunu ve Roma Statüsü'nün birbiriyle çelişen hükümleri ve yapılması gereken yasal değişiklikler hakkında detaylı bilgi için Bkz. (Çetin, 2010: 356-358).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnsan hakları kavramının ortaya çıkış süreci, Batılı kaynaklarca 1215 tarihli Magna Carta'ya dayandırılmaktadır. Ancak tarihin akışı içerisinde insan haklarının Sokrates'in öğretisiyle birlikte Antik Yunan'a kadar uzandığı görüşleri de yaygındır. Hz. İsa, Hz. Musa ve son peygamber Hz. Muhammed'in yaşadığı dönemlerdeki üç ilahi dinin yeryüzündeki uygulamalarına bakıldığında, günümüzde insan haklarının felsefi temellerinin 1215 tarihinden çok eski zamanlara kadar gidebileceği birçok siyasetçi, hukukçu ve bilim adamı tarafından ileri sürülmektedir.

Kökene hangi tarihe dayanmış ve hangi coğrafyada ilk olarak ortaya çıkmış olursa olsun, insan hakları, yaşadığımız modern çağın en çok konuşulan ve tartışılan kavramıdır. Gerçekten insan hakları, hem uluslararası, hem de ulusal ölçekte adından sıkça söz ettiren bir kavramdır. Yeryüzündeki herhangi bir yönetimin ne kadar demokratik olduğu, uluslararası politikada saygın bir yerde bulunup bulunmadığı, insan haklarına vermiş olduğu öneme bağlıdır. Adı demokrasi olan fakat temel hak ve hürriyetlere anayasasında yer vermeyen bir devletin, çağdaş anlamda bir demokrasi olduğunu söyleyemeyiz. Günümüzde devletlerin insan hakları karneleri, anayasalarında temel hak ve hürriyetlere yer vermelerine ve bu hak ve hürriyetleri etkin bir şekilde koruyup koruyamamalarına göre değerlendirilmektedir.

İnsan haklarının bu kadar önemli olması, onun korunmasının da ne kadar önemli olduğu düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Günümüzde insan hakları; *ulusal, bölgesel* ve *uluslararası* olmak üzere üç farklı boyutta korunmaktadır.

Ulusal boyutta insan haklarının korunması, ülkelerin kendi yasal mevzuatlarına göre oluşturmuş oldukları yargısal ve idari kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Ülkemizdeki yargı sisteminde, 12 Eylül 2010 tarihli referandumla onaylanan 5982 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu'nun yürürlüğe girmesine kadar olan süreçte, temel hak ve hürriyetleri koruma görevi, yüksek yargı organlarının yetkisinde değildi. Bu tarihten sonra, temel hak ve hürriyetleri ihlal edilen kişilere *bireysel başvuru yolu* ile AYM'ye başvurma hakkı getirilmiş ve insan haklarının bir yüksek yargı organı olan AYM tarafından korunup güvence altına alınmasının yolu açılmıştır. Ülkemizde oluşturulan bu yargısal koruma mekanizmalarından başka, insan haklarının korunup geliştirilmesi amacıyla bazı idari kurumlar da oluşturulmuştur. Ülkemizde insan haklarının idari

yollarla korunması görevini; İnsan Hakları Başkanlığı, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, İnsan Hakları Üst Kurulu, İnsan Hakları Danışma Kurulu, İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi, TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu ve Türkiye İnsan Hakları Kurumu yerine getirmektedir.

Bölgesel boyutta insan haklarının korunmasında, kıtalara ve belli coğrafyalara göre bir ayırım yapılmaktadır. Bu konuda en etkili bölge, Avrupa Kıtası'dır. Amerika ve Afrika Kıtası'na özgü insan hakları düzenlemeleri olsa da, denetim mekanizmasının yaptırım gücü nedeniyle AIHM'ye sahip olan AK'nin insan hakları belgeleri, diğerlerinden daha büyük bir öneme sahiptir. İslam coğrafyası ve Asya Kıtası'ndaki kuruluşların ve bu bölgelerdeki antidemokratik yönetimlerin insan haklarını koruma konusundaki yetersizlikleri, Avrupa'nın bu konuda ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Yaşamış olduğumuz coğrafyada, Arap Baharı ile birlikte otoriter ve baskıcı rejimlerin yerine, demokratik rejimlerin kurulması, İslam ve Doğu Bölgeleri'nin de, kendilerine ait insan hakları düzenlemelerini oluşturma konusunda beklentilerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

İnsan haklarının evrensel boyutta korunmasının en önemli ve tek örneğini BM Sistemi oluşturmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu büyük tahribat, savaşın sonlarına doğru, evrensel düzeyde insan haklarını koruyacak, dünyada barış ve güvenliği temin edecek uluslararası bir örgütün kurulmasını gerekli kılmıştır. Bu düşüncelerle 1945 yılında BM kurulmuştur.

BM Antlaşması ile 1945 yılında kurumsal olarak faaliyete başlayan bu uluslararası organizasyon, insan haklarının korunup geliştirilmesi açısından en önemli adımı, 10 Aralık 1948 tarihinde İHEB'i kabul ederek atmıştır. İHEB, uluslararası insan hakları hukuku alanında kabul edilen en önemli insan hakları belgesidir. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla İHEB ile yola çıkan BM, 1966 yılında İkiz Sözleşmeler olarak bilinen KSHS ve ESKHS'yi kabul etmiştir. Ancak bu sözleşmelerin yürürlüğe girmesi, Soğuk Savaş'ın da etkisiyle on yıllık bir gecikmeyle 1976 yılında gerçekleşmiştir. BM çerçevesinde kabul edilen bu üç sözleşme (İHEB, KSHS ve ESKHS), insan haklarının evrensel boyutta korunmasının bel kemiğini oluşturmaktadır. Bu üç sözleşmeye ek olarak BM tarafından çeşitli konulara özgü, birtakım sözleşmeler de yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşmeler şunlardır: Tüm Göçmen

İşçilerin ve Aile Üyelerinin Korunması Sözleşmesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi, İşkenceye ve Başka Zalimce, İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Ceza ya da Davranışlara Karşı Sözleşme, Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi, Irk Ayrımcılığının Tüm Biçimlerinin Kaldırılması Sözleşmesi.

BM Sistemi'nde insan haklarının korunması *sözleşme içi ve sözleşme dışı* yöntemlerle sağlanmaktadır. Devletler yukarıda saymış olduğumuz sözleşmelere taraf olarak o sözleşme içinde yer alan denetim mekanizmaları sayesinde insan haklarının korunmasına katkıda bulunmaktadırlar. Sözleşme içi yollarla BM Sistemi'nde insan haklarının korunması genel olarak *rapor yöntemi* ile devlet ve bireysel başvuruya dayalı *şikayet yöntemi* aracılığıyla yapılmaktadır. İnsan haklarının BM Sistemi'nde sözleşme içi yollarla korunması da bu şekilde gerçekleşmektedir. Bazı durumlarda devletler, sözleşmelere taraf olmamakta fakat, yer almış oldukları uluslararası örgütün kurucu belgesini kabul ederek insan haklarının sözleşme dışı yöntemlerle korunmasına katılmaktadırlar. Bu çerçevede BM Örgütü'nde sözleşme dışı yöntemler olan *1235 ve 1503* gibi genel usuller yanında, *konulara göre ve ülkelere göre* özel usuller aracılığıyla insan haklarının korunması amaçlanmaktadır.

BM Örgütü bünyesinde, sözleşme içi ve sözleşme dışı yöntemlerden başka, BM'nin bazı uzmanlık kuruluşları da insan haklarının korunmasına katkı sağlamaktadırlar. Bu konuda en önemli iki kuruluş ILO ve UNESCO'dur. Bu iki kuruluş, kendilerine özgü görev alanları çerçevesinde ve kendi oluşturmuş oldukları yöntemlerle, insan haklarının korunup geliştirilmesine yardımcı olmaktadır.

BM Örgütü'nün insan haklarının korunması konusundaki bu çabaları, ilerleyen yıllarda uygulamada fazla etkili olmamıştır. Bu durumun oluşmasında sözleşmelerin ve sözleşme ile kurulan denetim mekanizmalarının bağlayıcı karar almayı tavsiye niteliğinde kararlar almasının etkisi büyüktür. Ayrıca sözleşmelere taraf olan devletlerin sözleşmeleri onaylarken birçok maddeye çekince koyması, söz konusu düzenlemelerin uygulama aşamasında etkisiz hale gelmesine sebep olmaktadır.

BM Örgütü içinde Güvenlik Konseyi'ndeki veto sistemi de, dünyadaki birçok insan hakları ihlalleri konusunda, BM'nin etkisiz kalmasına sebep olmaktadır. Bu durum BM'nin ABD ve diğer büyük güçlerin şemsiyesi altında hizmet gören bir örgüt olduğu eleştirilerinin yapılmasını gündeme getirmektedir. Bosna'da, Kosova'da ve

Irak'ta yaşanan insanlık dışı uygulamalara karşı, BM'nin iş işten geçtikten sonra müdahale etmesi, yakın zamanda Somali'de ortaya çıkan açlık nedeniyle birçok insanın hayatını kaybetmesi ve son olarak Suriye'de yaşanan olaylar konusunda, BMGK'de Rusya ve Çin'in vetosu nedeniyle, bu ülkede yaşanan insanlık dramına karşı BM'nin hiçbir müdahalede bulunmayarak eli kolu bağlı bir görüntü sergilemesi, bu kurumun insan haklarını koruma konusundaki aciziyetini ortaya koymaktadır.

Roma Statüsü ile kurulmuş olan insanlığa karşı suçlar, saldırı suçları ve savaş suçları konularında yargılama yetkisi bulunan ve BM denetim mekanizmalarından yaptığı yargılamalar ve cezai yaptırımlar konusunda farklılık gösteren UCM de, Arakan'da ve Suriye'de yaşanan insanlık dışı olaylar karşısında harekete geçmemekte, BM düzenlemelerine göre, insan haklarının korunması konusunda, Statüsü'nde belirlemiş olduğu yargılama ve cezai yaptırım uygulama farkını, bir türlü faaliyete geçirememektedir.

Hem BM denetim mekanizmalarının, hem de UCM'nin söz konusu ülkelerde yaşanan insanlık dışı bu olaylar karşısında aciz kalmaları, uluslararası kamuoyunda bu kurumlara olan güveni azaltmakta ve insan haklarının korunması konusunda tüm dünya hayal kırıklığına uğramaktadır.

KAYNAKÇA

- ACAR, Ali. (2006). *Sosyal Politika*. (1. Baskı). Konya: Dizgi Ofset.
- ACER, Yücel. (2003). *Uluslararası Adalet Divanı'nın Zorunlu Yargı Yetkisini Tanımada Çekinceler ve Geçerlilikleri*. AÜSBFD. 58 (1). ss. 11-27.
- ACER, Yücel ve KAYA, İbrahim. (2010). *Uluslararası Hukuk: Temel Ders Kitabı*. (1. Baskı). Ankara: USAK Yayınları.
- AKAD, Mehmet ve VURAL DİNÇKOL, Bihterin. (2009). *Genel Kamu Hukuku*. (5. Baskı). İstanbul: Der Yayınları.
- AKGÜN, Birol. (2006). AK: Avrupa Konseyi. (Editörler: Şaban H. Çalış, Birol Akgün, Önder Kutlu). *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*. Konya: Çizgi Kitabevi. 259-279.
- AKILLIOĞLU, Tekin. (1995). *İnsan Haklarının Korunması Alanında Uluslararası Temel Belgeler*. (3. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Ortak Yayını.
- AKSAR, Yusuf. (2003). *Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)*. AÜHFD. 52 (2). ss. 125-139.
- AKYEŞİLMEN, Nezir ve ŞEN, Bilal. (2008). *Bir Güvenlik ve İnsan Hakları Kurumu Olarak Birleşmiş Milletler*. Demokrasi Platformu. 4 (16). ss. 37-58.
- ALİBABA, Arzu. (2000). *Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu*. AÜHFD. 49 (1-4). ss. 181-207.
- ALTUN, Oktay. (2004). *Uluslararası Ceza Divanı*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- ARSAVA, A. Füsün. (2007). *BM Güvenlik Konseyi'nin İnsan Haklarını Koruma Rolü ve Güvenlik Konseyi'nin Yetkilerinin Dayanağı ve Sınırları*. Uluslararası Hukuk ve Politika. 4 (13). ss. 1-16.
- ATAR, Yavuz. (2011). *Türk Anayasa Hukuku*. (6. Baskı). Konya: Mimoza Yayınları.
- BAŞBAKANLIK. (2006). *İnsan Hakları: Temel Bilgiler, Koruma Mekanizmaları, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları*. (1. Baskı). Ankara: Başbakanlık Yayınları.

- BALI, Ali Şafak. (2005). *Hukuk: Tanım, Kavram, İşlev ve Nitelik Sorunları*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- BEETHAM, David. (Tarih Yok). *Demokrasi ve İnsan Hakları*. (Çeviren: Bilal Canatan). Ankara: Liberte Yayınları.
- BIÇAK, Vahit. (2006). AİHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (Editörler: Şaban H. Çalış, Birol Akgün, Önder Kutlu). *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*. Konya: Çizgi Kitabevi. 281-306.
- BİDAULT, Mylene. (2000). İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi İçin BM Mekanizmaları. *İnsan Haklarının Kavramsal Temelleri(Ekim-Aralık 1999 ile Temmuz 2000 tarihlerinde gerçekleştirilen İnsan Hakları Eğitimi Seminerlerine Sunulan Tebliğler ve Uluslararası Belgeler)*. (1. Baskı). Ankara: İnsan Hakları Derneği Yayınları. ss. 49-61.
- BİLİR, Faruk. (2006). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yapısı ve 14 Nolu Protokol*. AÜHFD. 55 (1). ss. 135-156.
- BOSUTER, Melike. (2007). *Uluslararası Ceza Divanı'nın Yargılama Yetkisini Kullanması*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- BOZKURT, Enver. (2003). *İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü*. (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- BOZKURT, Enver. (2006). *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku*. (2. Baskı). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- CLAPHAM, Andrew. (2010). *İnsan Hakları*. (Çeviren: Hakan Gür). (1. Baskı). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- COŞKUN, Vahap. (2006). *İnsan Hakları: Liberal Açıdan Bir Tahlil*. (1. Baskı). Ankara: Liberte Yayınları.
- CRANSTON, Maurice. (1993). "İnsan Hakları Nelerdir?". *Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar*. (Edt: Atilla Yayla). (Çeviren: Atilla Yayla). (1. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.

- ÇAĞIRAN, Mehmet Emin. (2011). *Uluslararası Alanda İnsan Hakları*. (2. Baskı). Ankara: Barış Kitap.
- ÇALIŞ, Şaban H. ve KAN, Kürşat. (2006). BM: Birleşmiş Milletler. (Editörler: Şaban H. Çalış, Birol Akgün, Önder Kutlu). *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*. Konya: Çizgi Kitabevi. 35-76.
- ÇAVUŞOĞLU, Naz. (2003). *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi: Kararların Uygulanması, Türkiye Kararları, 1995-Haziran 2003 Tazminat Tutarları*. (1. Baskı). İstanbul: Su Yayınları.
- ÇEÇEN, Anıl. (2000). *İnsan Hakları*. (Genişletilmiş 3. Baskı). Ankara: Savaş Yayınları.
- ÇETİN, Müge. (2010). *Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye'nin Durumu*. Ankara Barosu Dergisi. 68 (3). ss. 335-360.
- ÇOTUKSÖKEN, Betül. (2010). *İnsan Hakları ve Felsefe: Nasıl Bir Felsefi Yaklaşım?, Nasıl Bir Eğitim?*. (1. Baskı). İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- ÇÜÇEN, A.Kadir. (2011). *İnsan Hakları*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- DAĞ, Ahmet Emin. (2004). *Uluslararası İlişkiler & Diplomasi Sözlüğü*. (1. Baskı). İstanbul: Anka Yayınları.
- DERVİŞOĞLU, Suat. (2010). İnsan Haklarının Korunması Açısından İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları. *Türk İdare Dergisi*, 466, 95-121.
- DOEHRING, Karl. (2002). *Genel Devlet Kuramı*. (Çeviren: Ahmet Mumcu). (3. Baskı). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- DOĞAN, Naci. (2009). *İnsan Hakları Hukuku: Kurumsal Yapı, Yargısal Denetim, Türkiye Uygulaması*, (Gözden Geçirilmiş Özgün Baskı). İzmir: Altın Nokta Basım Yayın Dağıtım.
- DONNELLY, Jack. (1995). *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*. (Çevirenler: Mustafa Erdoğan, Levent Korkut). Ankara: Yetkin Yayınları.
- DÖNER, Ayhan. (2003). *İnsan Haklarının Uluslararası Alanda korunması ve Avrupa Sistemi*. (1. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- EMEKLİ, Suna Boylu Ergün. (2008). *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliği Bağlamında Demokrasi ve İnsan Haklarının Önemi*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- EMİROĞLU, Hüseyin. (2006). *Soğuk Savaş Sonrası Birleşmiş Milletler: İşlevi-Sorunları*. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 7 (2). ss. 59-81.
- ERDOĞAN, Mustafa. (2005). *Anayasal Demokrasi*. (7. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ERDOĞAN, Mustafa. (2007). *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*. (1. Baskı). Ankara: Orion Kitabevi.
- EREN, Abdurrahman. (2007). *Türkiye'de İnsan Haklarının Korunması, Uluslararası Koruma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü*. (1. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- ERŞEN, Umut Belek. (2006). *Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve Denetim Mekanizması*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- GEMALMAZ, Mehmet Semih. (2001). *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*. (3. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- GÖÇER, Mahmut. (2002). *Uluslararası Hukuk ve İnsan Haklarının Uluslararası Korunması: Uluslararası Hukukun İnsan Hakları Alanına Uygulanmasından Kaynaklanan Kimi Sorunlar Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. (1. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- GÖÇER, Mahmut. (2009). *İnsan Haklarının Korunması ve Birleşmiş Milletler: Güvenlik Konseyi'nin İnsan Hakları Alanındaki Faaliyetinin Uluslararası Hukuk Açısından İncelenmesi*. (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- GÖZE, Ayferi. (2007). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. (11. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- GÖZLER, Kemal. (2010). *Anayasa Hukukuna Giriş: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*. (16. Baskı). Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

- GÜLMEZ, Mesut. (2000). İnsan Haklarının Uluslararası Korunmasında Sözleşme Dışı Sistemler ve Türkiye. (Yayına Hazırlayan: Oya Çitçi). *Türkiye’de İnsan Hakları*. (1. Baskı). Ankara: TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını. ss. 159-190.
- GÜLMEZ, Mesut. (2001). *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi: Egemenlik İnsanındır*. (2. Baskı). Ankara: TODAİE Yayını.
- HASGÜLER, Mehmet ve ULUDAĞ, Mehmet Bülent. (2004). *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*. (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- HELMHOLZ, R.H. (1999). Magna Carta and Jus Commune. *The University of Chicago Law Review*. 66 (2). 297-371.
- ISHAY, Micheline R. (2004). *The History of Human Rights: From Ancient Times To The Globalization Era*. London: University of California Press.
- KALABALIK, Halil. (2004). *İnsan Hakları Hukuku Ders Notları*, (1. Baskı). İstanbul: Değişim Yayınları.
- KALABALIK, Halil. (2009). *İnsan Hakları Hukuku*. (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- KAPANİ, Münci. (2011). *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*. (4. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- KARAKEHYA, Hakan. (2008). *Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulanabilir Hukuk*. AÜHFD. 57 (2). ss. 133-163.
- KARAOSMANOĞLU, Fatih. (2012). *İnsan Hakları*. (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- KASIM, Elif Eren. (2009). *Uluslararası İnsan Hakları Düzenlemelerinin Ulusal Hukuka Etkisi: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları ve Türkiye*. Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bolu.
- KHWAJA GULAM, Sadık. (2009). “Bugünkü İslam’da İnsan Hakları”. *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*. (Edt: İoanna Kuçuradi). (Çeviren: Abdullah Kaygı). (3. Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu. ss. 167-178.

- KILIÇ, Ali Şahin. (2009). *Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Devletlerin Egemenliği Üzerine Ulusal Egemenlik Odaklı Bir İnceleme*. AÜHFD. 58 (3). ss. 615-657.
- KURŞUN, Günel. (2011). *101 Soruda Uluslararası Ceza Mahkemesi*. (1. Baskı). Ankara: İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayınları.
- MCLLWAIN, C.H. (1914). Due Process of Law in Magna Carta. *Columbia Law Review*. 14 (1). 27-51.
- MERCIER, Andre. (2009). “İnsan Haklarının Temelleri”. *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*. ((Edt: İoanna Kuçuradi). (Çeviren: Ayşe Özberki). (3. Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu. ss. 25-38.
- MUMCU, Ahmet. (1994). *İnsan Hakları & Kamu Özgürlükleri*. (2. Baskı). Ankara: Savaş Yayınları.
- ÖKTEM, Niyazi ve TÜRKBAĞ, Ahmet Ulvi. (1999). *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet*. İstanbul: Der Yayınları.
- PAZARCI, Hüseyin. (2003). *Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap*. (7. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- RAND, Ayn. (1993). “İnsan(ın) Hakları”. *Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar*. (Edt: Atilla Yayla). (Çeviren: Atilla Yayla). (1. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- REİSOĞLU, Safa. (2001). *Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- SANDER, Oral. (2010). *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*. (20. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- SHUE, Henry. (2009). “Temel Hakların Evrenselliği”. *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*. (Edt: İoanna Kuçuradi). (Çeviren: Ülker İnce). (3. Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu. ss. 39-65.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk. (2000). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. (3. Baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- TEZCAN, Durmuş, ERDEM, Mustafa Ruhan, SANCAKDAR, Oğuz, ÖNOK, Rifat Murat. (2011). *İnsan Hakları El Kitabı*. (4. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- TURANLI, Kıvılcım. (2004). *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun Ekonomik Sömürüden Korunma Hakkı*. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- ULUSOY, Orçun. (2008). *Uluslararası Ceza Mahkemesi*. (Edt: Utku Kılınç). (1. Baskı). İzmir: İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayınları.
- UYGUN, Oktay. (2011). “İnsan Hakları Kuramı”. (A.Kadir Çüçen) *İnsan Hakları*., Bursa: MKM Yayıncılık içinde. ss. 229-262.
- UZAK, Ahmet ve ALTUNTAŞ, Mehmet. (Ed.). (2007). *İnsan Hakları Nedir: Temel Bilgiler ve Türkiye’de İnsan Hakları Alanında Yaşanan Gelişmeler*. Ankara: Başbakanlık Yayını.
- UZUN, Elif. (2003). *Milletlerarası Ceza Mahkemesi Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi ve Roma Statüsü*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 3 (2). ss. 25-47.
- ÜNAL, Şeref. (1997). *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- ÜNAL, Şeref. (2001). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 89.
- YAYLA, Atilla. (2008). *Siyasi Düşünce Sözlüğü*. (4. Baskı). Ankara: Adres Yayınları.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Mustafa Burak ÇELEBİ			
Doğum Yeri	Burdur			
Doğum Tarihi	16.09.1981			
Öğrenim Durumu	Lisans			
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Ali Rıza Celeboğlu İlköğretim Okulu		Beyşehir	-1993
Ortaöğretim	Beyşehir Anadolu Lisesi		Beyşehir	1993-1998
Lise	Burdur Anadolu Lisesi	Eşit Ağırlık	Burdur	1998-2000
Lisans	Selçuk Üniversitesi	Kamu Yönetimi	Konya	2000-2006
Yüksek Lisans	Selçuk Üniversitesi	Kamu Yönetimi	Konya	2010-
İlgi Alanları	Anayasa, Hukuk, İnsan Hakları, Siyaset Bilimi ...			
İş Deneyimi	Maliye (Memur) 2007-2009 Şırnak Ün. (Arş.Gör.) 2009-2010 Selçuk Ün. (Arş.Gör. 35.Md) 2010-...			
Hakkımda Bilgi Almak için Önerebileceğim Şahıslar	Prof. Dr. Ali ACAR (Selçuk Ün.) Prof. Dr. Birol AKGÜN (N.Erbakan Ün.) Prof. Dr. Önder KUTLU (Selçuk Ün.)			
Telefon	0 332 223 30 48			
E-posta	celebi_burak@hotmail.com.tr			
Adres	Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü Selçuklu / KONYA			